

εἶναι μικρή· ἂν εἰπέις τὰς ἀμυγδαλέας, ὅλα τὰ ἀμύγδαλα εἶναι γερὰ, ἂν εἰπέις τὰς ἀμυγδαλίεας, τὰ τσακίζεις, βγαίνουν κούφια, ἄερας.

Πῶς, κύριοι, ἀκροαταί, νὰ δυνηθῶ νὰ ματαιώσω τὴν κατηγορίαν, τὴν ἀνατρεπτικὴν ἐνστάσιν, fin de non recevoir, καθὼς θὰ τὴν ἔλεγον ἄνδρες δικηγόροι; Ἐμελέτησα πολὺ νὰ εὔρω λόγον ἀντίμαχον τῆς ἐνστάσεως, ἀκαταμάχητον, τελεσίδικον· νὰ ἀποδείξω, εἶπα, ὅτι ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ εἶναι ἐλληνικωτάτη· ἔχω ἀνάγκην ἄλλης ἀπολογίας εἰς ὀρκωτοὺς Ἕλληνας, εἰς τέκνα Ἑλλήνων; Ἀλλὰ πῶς νὰ τὸ ἀποδείξω; Νὰ φέρω λεξικά καὶ γραμματικές; Νὰ στήσω τοὺς σταυροὺς τῶν κοιμητηρίων, ἀντὶ τοῦ σταυροῦ τῆς ἀναστάσεως; Μὰ τὴν ἀλήθειαν, δὲν θὰ μὲ καταλογίζετε ὡς ἔξυπνον. Ἐσκέφθηκα λοιπὸν νὰ σᾶς ἀποδείξω τὸ πρᾶγμα τεχνικῶς πως, νὰ μὴ σᾶς βαρύνω, νὰ μὴ σᾶς κοιμήσω ἐν ἡμέρᾳ φαινή· τέχνη, εὐμορφία τέχνης εἶναι ὅταν παραστήσεις μίαν ἀλήθειαν, ἓνα γινόμενον μὲ μίαν εἰκόνα ἁρμονικὴν, καὶ θαρρῶ ὅτι τὴν ἡῶρα αὐτὴν τὴν εἰκόνα, καὶ ἀκοῦσατε.

Εἰς ἓνα λαὸν τῆς Ἑλλάδος σώζεται παράδοσις συμβάντος, μαρτυρουμένου καὶ ἀπὸ εὐμορφῆς στιχοιργίαν τοῦ λαοῦ, ὅτι ἐργάται πολλοὶ ἐκτιζαν μοναστήρι, μεγάλην ἐκκλησίαν. Τὴν ἡμέρα ἐδοῦλευν, τὴν νύκτα ἐγκρημνίζοντο τὰ τεῖχη· ἀδύνατο νὰ σταθεῖ ἡ οἰκοδομή. Συμβούλια ἀρχιτεκτονικὰ ἀκατάπαυστα ἀπὸ τὸν πρωτομάστορα καὶ ἀπὸ τοὺς συντεχνίτας του, ἀλλὰ ἐπὶ ματαιῶ. Τέλος, εἰς τὴν ἀδημονίαν τους, μίᾳ αὐγῇ ἐκυρίευσε ἡ γνώμη νὰ κτίσουν εἰς τὰ τεῖχη ψυχὴν ἀνθρώπου, νὰ κρατηθεῖ τὸ οἰκοδόμημα. Τέτοιᾳς λυγῆς ἔλλοπε εἰς τὴν Αὐλίδᾳ ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλέων Οὐσιά· ζει τὸ τρυφερόν του κοράσιον εἰς τὸν βωμὸν τῆς Ἀρτέμιδος, διὰ νὰ ἐπικαλεσθεῖ εἰς τὰ παντὰ τῶν καραβιῶν του τὴν βοήθειαν τῶν ἀνέμων εἰς τὴν πολυθρήνητην ἐκστρατείαν τῆς Τρωάδος. Ἀπεφάσισε λοιπὸν ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ὁμήγυρις, ὅτι ὅποια νέα, ἡ γραία, ἡ ἀδελφή, ἡ μητέρα, σύζυγος, κόρη, πρωτοφανεῖ τῶν τεχνητῶν, μικρῶν ἢ μεγάλων, φανεῖ νὰ φέρει ψωμί ἢ προσφάγι· εἰς τοὺς συγγενεῖς της, νὰ τὴν κτίζουν ζωντανὴν εἰς τὸ κτίριον. Ἐπυχε ἐκείνην τὴν ἡμέραν, καὶ ἡ συμβία τοῦ πρωτομάστορος εἶπε εἰς τὴν γερόντισσα πενθερά της: «Μάννα, κοίμησε τὸ βρέφος μου, πέρασέ το μὲ τὰ χάρδια, ὥστε νὰ ὑπάγω καὶ νὰ ἔλθω, νὰ δώσω φαγὶ τοῦ ἀνδρός μου, καὶ νὰ μὴν λάβεις ἐσὺ τὸν κόπον». Ἐκίνησε, μακρόθεν τὴν ἀγνάντευσεν ὁ πρωτομάστορας· μὲ τὰ νεύματα, μὲ σημεῖα τῆς μνηοῦσε νὰ μὴν πλησιάσῃ· ἡ δὲν τὰ ἔβλεπεν ἡ δὲν τὰ ἐννοοῦσεν ἡ εὐμορφὴ νέα· φουσοῦσαν οἱ ἄνεμοι, ἄφριζεν ὁ ποταμός, τὰ κλωνάρια τῶν δένδρων τσακίζονταν, ἀλλ' ἡ ἄφοβη σύζυγος εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς νεότητός της προσπερνοῦσε ὡς παιχνίδι· τὰ φοβερά ἐμπόδια, τὴν ἔκτισε καὶ ἡ λαχτάρα τοῦ παιδιοῦ της νὰ ἐπιστρέψῃ γλήγορα, μάννα. Ἐφθασε. Τῆς κοινοποίησαν τὴν θλιβερὴν ἀπόφασιν· ἐκείνη τοὺς εἶπε: «Ἄφοῦ θέλετε τὸν θάνατόν μου, αὐτὴ εἶναι ἡ ἀπόφασίς σας, παραδίδομαι εἰς ἐσᾶς· μίαν χάριν μόνον σᾶς ζητῶ· εἰς τὸ μέρος ποῦ θὰ μὲ κτίσετε, ἀνοίξετε θυρίδα, ἀφήσετε τὰ στήθη μου ἀνοικτά, μὴν βάλετε οὔτε λιθάρι, οὔτε πηλὸ, καὶ φέρετε νὰ (ρέψω τὸ βρέφος μου· ἀμάθητο ἀπὸ ξένου βουζι δὲν θὰ πιάσῃ τὸ γάλα ἄλλης γυναικός, καὶ θὰ χάσω καὶ τὸ παιδί μου· ὅπως σᾶς παρακαλῶ, κάμετε, καὶ ἅς λαμπρυνθεῖ τὸ οἰκοδόμημά σας μὲ τὴν θυσίαν μου». Ζωντανὴν τὴν ἔκτισαν καὶ ἐσεβάσθησαν τὴν διαθήκην της. Διὰ ὀκτὼ ἡμέρας τὸ βρέφος ἐβύζαινε, καὶ διὰ ὀκτὼ ἡμέρας ἀκούετο καὶ ἡ φωνὴ τῆς μητρός του. Εἰς τὰς ὀκτὼ ἡμέρας ἔπαυσαν νὰ λαλοῦν τὰ γλυκὰ της χεῖλη, τὰ ἔκλεισε ἄχαρος χάρος, ἀλλὰ διὰ ἓνα ἔτος ἀκόμη τὸ γενναῖο βουζὶ τῆς γυναικὸς ἐκατέβαζε γάλα καὶ ἀνέθρεψε τὸ βρέφος καὶ ἀποκόπη μὲ τὴν ὥραν του.

Δὲν βλέπετε, ἔντιμοι ἀκροαταί, δὲν βλέπετε εἰς τὴν εἰκόνα τῆς μητρός ἐκείνης ἱστορημένην τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα καὶ τὸ βρέφος της, τὸν νέον ἐλληνικὸν λαόν; Ἐσβύνετο ἡ ἀρχαία μας μήτηρ, ἀφοῦ ἐπυργοποίησε τὸν πολιτισμὸν τοῦ κόσμου, φῶς ἀκοίμητο εἰς αἰῶνας αἰώνων· ἀλλὰ καὶ τὸ βρέφος της δὲν ἐχάθη· ἐποτίσθημεν τὸ γάλα της, ὁμιλοῦμε τὴν φωνὴν της καὶ ἅς ὄψονται ἥσοι μάχονται τὴν εὐμορφὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ· ἐπειδὴ ἡ τοῦ ἀρνοῦνται ὅτι δὲν ἔχει μητέρα του τὴν Ἑλλάδα, ἡ ὅτι δὲν ἐπὶ τὸ γάλα της. Ἄν ἦταν σῶοι· τὰς φρένας οἱ ἄδικοι κατήγοροι θὰ χρύσωσαν μὲ μαλάγματα, θὰ ἔχριζαν μὲ ἅγιον μύρον τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ, διότι αὐτὴ, ὅχι ἄλλη, ὅχι ὁ δῆμιος, ὅχι τὸ αἵματομένον χωράφι εἰς τὸ ἀστεροσκοπεῖον, αὐτὴ θὰ ἱκτερεύει τὰ πένθη τῆς κοινωνίας μας. Κηρύξατε τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ, ἐγκωμιάσατε τὰ ἀνδραγαθήματα τῶν ἡρώων, διδάξατε τὰ μυστήρια τῆς ἐπιστήμης μὲ τὴν νέαν γλῶσσαν τῆς φυλῆς μας, καὶ θὰ ἰδῆτε, ὦ νέοι τῆς Ἑλλάδος, τὰ λεοντάρια ἡμερωμένα νὰ σείουν τὰς οὐρὰς τους καὶ νὰ γλύφουν τὰ ποδάρια σας, καὶ νὰ σκουριάνει ἡ γκιλοτίνα, καὶ ἡ εὐνομία καὶ ἡ χαρὰ νὰ περιτειχίσουν τὴν πατρίδα σας, καθὼς ἡ λύρα τοῦ Ἀμφίωνος παίζοντας ἐκατέβαζε ἀπὸ τὸ βουνὸ τὰ λιθάρια καὶ ἔκτισαν τὰ περιβόητα τεῖχη τῶν Θηβῶν.

Βεβαιωθῆτε, ὅτι ἂν ὁ Ἀμφίων καὶ ὁ Ὀρφεὺς ἐσυντύχαιναν λογιωτατίστικα, ὅχι λι'άρια, ὅχι θηρία θὰ ἦτον δυνάμενοι νὰ σύρουν, ἀλλὰ οὔτε ἓνα φιδοπουκάμισο. Ὅποιον πολιτισμόν, φέγγος αὐπνον, οἰκουδύμησαν οἱ παλαιοὶ μας προπάτορες, θὰ φανεῖ ἀπὸ τὸ σχόλιόν μας εἰς τοὺς λόγους τοῦ Ἑλληνος φιλοσόφου. Ὡς ἡ εὐτυχισμένη ἡμέρα, ὅχι, ἡ εὐτυχισμένη νύκτα ! Δύο ὥρες πρὶν τῆς μεσάνυκτος ἦσαν, ὅταν ἔτυχε ν' ἀναγνώσω τὲς πολύτιμες ἀράδες. Εὐφρανθῆτε, ἀκροαταί μου, τὸ σοφὸ κείμενο τῆς μελέτης μας ὅχι μόνον πλουτεῖ ἀπὸ θησαυρὸν ἰδεῶν, ἀλλὰ χαράττει μὲ τόσῃν τάξιν, φυσικότητα, τὴν περείαν τῆς ὁμιλίας μας, ὥστε χωρὶς ἀγῶνα ρητορικῆς, χωρὶς βάρος σκέψεως, θὰ συνθέσωμεν τὸν λόγον μας καὶ θὰ περιχαροῦμεν ἐν ἀνέσει θεάματα διάφορα, πνευματικὰ καὶ σωματικὰ. Πῶς ἀρχίζει, τί γράφει τὸ κείμενον ; Τὸ σῶμα, λέγει, πολλὰ ἔχει ὄργανα πρὸς ὑπηρεσίαν του, ἡ ψυχὴ ἔχει τὸ σῶμα. Τί εἶναι λοιπὸν αὐτὸς ὁ ὑπέρτερος τῆς ψυχῆς ; Τί ἡ ψυχὴ ; Τὰ ὄργανα τοῦ σώματος καὶ ἡ ψυχὴ ποῦ ἐργάζονται ; Ποῦ δοξολογοῦνται ; Ποῦ βλέπει ὁ ὀφθαλμός μας ; Ποῦ δικάζει καὶ δικάζεται ἡ συνείδησίς μας ; Ποῦ πατεῖ τὸ ποδᾶρι μας ; Εἰς τὸν κόσμουν. Τί εἶναι λοιπὸν ὁ κόσμος ; Ἡ ψυχὴ ἐπλάσθη ὄργανον τοῦ Θεοῦ. Κορυφὴ λοιπὸν, στεφάνι ἀμάραντον τῆς ὁμιλίας μας θὰ εἶναι ἡ δόξα, ἡ μελέτη τοῦ Ἰϋρίστου. Ἐπικαλοῦμαι, κύριοι ἀκροαταί, τὴν προσοχὴν σας, τὸ φιλικὸν τῆς καρδίας σας· μάθετε τὴν ἀδυναμίαν μου· θὰ σᾶς τὴν εἰπῶ· φέτος παρὰ ποτε μὲ ἐπλάνυσεν ὁ λογισμὸς καὶ ἐπεθύμησα νὰ συνθέσω λόγον κατ' ἐξοχὴν, ὅχι πρὸς τέρψιν ἀκοῆς, πρὸς χάριν λαλιᾶς, ἀλλὰ πρὸς χρῆσιν ἔργων : Non ad speculandum, sed ad agendum opus inventum est. Ἐννοεῖτε λοιπὸν τὴν στενοχωρίαν μου διὰ νὰ ἀπολαύσω τὸ φιλικὸν τῆς καρδίας σας, παραδίδομαι καὶ ἐγὼ εἰς ἐσᾶς, ὡς ἡ νέα τοῦ ἔσματος, καὶ κάμψτε τὴν παραγγελίαν μου.

Ποῖον ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ σώματος νὰ ἀρχίσωμεν νὰ περιγράφωμεν ; Ὅποια τοῦ σώματος ἡ θαυμαστὴ μηχανή ; Ἐννιέται ὁ ἄνθρωπος ἄοπλος, ἀδύνατος, γυμνός, τὰ δάκρυα εἶναι τὸ ὄπλον του, τὸ παράπονο ἡ εὐγλωττία του· ἀλλὰ μὲ τοὺς μῆνας, μὲ τοὺς χρόνους, τὸ τρυφερὸ πλάσμα μεγαλώνει, ἀνδρεύεται, σχίζει χιλιάδες μίλια θάλασσα, πιάνεται μὲ τὸ ἄγριον στοιχεῖο, κυριεύει στεριὰς ἀπάτητας, χύνεται εἰς τὸν οὐρανόν, μετρᾷ τὸν δίσκον τοῦ ἡλίου, ἀριθμολογεῖ τὰ ποσὰ τῶν ἀστέρων, κατεβάζει τὴν ἀστραπὴν τοῦ Διὸς εἰς τοὺς κρυψῶνας τῆς γῆς, ἔπου τὸ καλεῖ ἡ ἡρεξίς του, κτίζει πολιτείας, ἀλυσσοδένει θηρία, κατεβάζει εἰς τὸ γυαλὸν τὰ δάση, καὶ τὰ διδάσκει νὰ ἀρμενίζουσιν μὲ τὴν φωτιά. Εἰς τὸ τιμὸν τῶν ἀμαξιῶν δίνει πῦρ καὶ νερό, ἀντὶ τῆς δυνάμεως τῶν ἀλόγων. Διαβάτης πύρινος καὶ τὸ ἀλφάβητο, ἂν ὅχι ταχύτερος, αὐτὸς δεύτερος τῆς ταχύτητος τοῦ στοχασμοῦ, ταξιδεύει τώρα, μηνυτὴς τῶν συμβάντων εἰς τὰ βασίλεια τῆς γῆς, αὐριον, μεθαύριον ἔσωσε μύρια σὺν τὰ πετούμενα τοῦ οὐρανοῦ, ἀεροκυμάτιστα, χρυσοκεντημένα, θὰ λάμνουν τὸν ἄπειρον αἰθέρα τὰ ἀνεμώδη ἀεροστατικά. Πόθεν, κύριοι, τὰ θαύματα ; Ἀπὸ τὴν ἐνέργειαν τοῦ σώματος, ἀπὸ τὴν ἐπιτηδειότητα τῶν ὀργάνων του. Διὰ ποῖον τῶν ὀργάνων νὰ λαλήσωμεν καὶ νὰ ἀποφύγωμεν ἀπέραντον ὁμιλίαν ; Καὶ αὐτὸ τὸ ἓνα νὰ μᾶς δώσῃ τὰ πιστὰ τῆς ἀξίας τῶν ὅλων ; Νὰ σᾶς ὁμιλήσω διὰ τὸ χέρι, τὸν γνήσιον ἀντιπρόσωπον, τὸν ἐργάτην τῶν τεχνῶν, τῆς εἰρήνης ἢ τοῦ ἡρωϊσμοῦ τῶν πολέμων ; Νὰ σᾶς λαλήσω διὰ τὸ χυτί, αὐτὸ τὸ λαλούμενον τῶν λαλουμένων ; Νὰ τὸ ἔχω καὶ βοήθειάν μου εἰς τὴν στενοχωρίαν μου σήμερον ; Ἀλλὰ τί ἀμφιβάλλω, δὲν ἔχω πλὴν φανερά - φανερά τὴν συμμαχίαν του ; Ἄς προτιμήσωμεν λοιπὸν νὰ λαλήσωμεν διὰ τὸ ὄργανον τῆς ὁράσεως, τὸν ἥλιον τοῦ σώματος, τὸν ὀφθαλμόν. Ἐνα τι σὺν παράδοξον μᾶς συμβαίνει, κύριοι, τώρα· ὁ ὀφθαλμὸς μέλλει νὰ ἰδεῖ τὸν ὀφθαλμόν καὶ νὰ τὸν κρίνῃ· δύσκολον νὰ μὴ συρθεῖ ἀπὸ τὴν φιλαυτίαν του, καὶ ἀντὶ νὰ ἐξηγεῖ ἡσύχως τὰ προτερήματά του, νὰ μὴν ὑμνολογεῖ τὴν χάριν του. Πεῖρα καὶ πόσα, μὰ τὴν ἀλήθειαν, τὰ προνόμιά του ! Ἀμα τὸ βέλος τῆς ὁράσεως πέσει εἰς τὰ πράγματα, τὰ πάντα εὐθὺς ὡς ἐκ θαύματος ζωγραφίζονται κατὰ βᾶθα εἰς τὸν ὀφθαλμόν, εἰς τὰ νερά του.

Ἀνθίζουσιν περιβόλια, κυματίζει ὁ γυαλός, ταξιδεύουσιν πλοῖα, μάχονται ἥρωες, τρέχουσιν θηρία· ἄμα ὁ ὀφθαλμὸς τὰ ἰδεῖ, τὰ ἐπῆρε, τὰ κατέχει, ὁρμητικὸς ἰδιοκτήτης, χρωματιστὴς ἀμίμητος. Αὐτὸς ὁ ὀφθαλμὸς εἶναι ὁ ἐφευρέτης τῆς ἀστρονομίας, γεωμέτρης, πλαστοουργὸς τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἀγαλματοποιός· αὐτὸς τὸ βουνὸν τῆς Πεντέλης τὸ ἐμπεταμόρφωσε εἰς λαὸν ἀγαλμάτων καὶ τὰ ἔσπειρε εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην, εἰς τὰ μουσεῖα τῶν βασιλέων, μάρτυρας τοῦ ὁρατικοῦ πλοῦτος τῶν προγόνων μας. Πόσους θησαυροὺς περιέχει καὶ διαμοιράζει αὐτὸ τὸ στενὸν καὶ ρηχὸν θησαυροφυλάκιον τῶν ὀματιῶν μας ! Ἀξίζει πολὺ νὰ σᾶς εἰπῶ καὶ μίαν ἰδιότητα, τὴν ὁποίαν ἐπιστήμονες ἄνδρες ἐπαρατήρησαν εἰς τὴν πλάσιν τοῦ ὀφθαλμοῦ· ἡῶραν ὅτι εἶναι πλαστοουργημένος μὲ ἀκτίνες φωτός, καί,

μά την ἀλήθειαν, ἂν δὲν εἶχε φῶς ἤμποροῦσε νὰ βλέπει ; Σκεφθῆτε τώρα, παρακαλῶ, ὅταν ἡ ἀπλή μας γλώσσα λέγει τὸ φῶς τῶν ὀματιῶν, ἔχασε τὸ φῶς του, εἶδε τὸ φῶς του, ἐβασίλευσε τὸ φῶς του, τὰ μάτια του, διὰ ἄνθρωπον εἰς τὰ λοιπὰ, ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος ὁμιλεῖ θαρρῶ μὲ ἔννοιαν ἐπιστήμης. Ἀδικεῖ λοιπὸν λαὸν φιλόσοφον, ὅποιος τὸν κατηγορεῖ ὡς βαρβαρόφωνον. Τὸ μεγαλεῖον, τὰ καυχήματα τοῦ ὀφθαλμοῦ ἓνα μόνον πράγμα ἤμπορεῖ νὰ τὰ μετριάσει καὶ πολὺ· δὲν ἐνεργεῖ μόνον του, ἀλλὰ συνδράμουν τῇ εὐτυχίᾳ του καὶ ἄλλα τοῦ σώματος μέλη πολύτιμα. Τὸ σῶμα μας εἶναι πολυσύνθετος μηχανισμὸς ἀπείρων ὀργάνων, συζοῦν φιλικῶς, συμπράττουν ἀμειβαίως, εἶναι εἰκόνα εἰρήνης, σφράγισις ἁρμονίας, ἀριστουργημα σοφωτάτου δημιουργοῦ. Ὁ θάνατος ξεμυστηρεῖ, ἱαλαλεῖ, ἀρνητικῶς ὥς εἰποῦμεν, τὴν ὑπηρεσίαν, τὰ καθήκοντα τῶν μελῶν τοῦ σώματος, τὸ χέρι δὲν ζωγραφίζει, τὰ χεῖλη δὲν ὁμιλοῦν, ἡ ἀκοὴ δὲν ἀκούει, ὁ ὀφθαλμὸς δὲν βλέπει. Τί ἐσυνέβη ; Τί ἔλειψε ἀπὸ τὸ σῶμα ; Πολλοὶ τῶν ἀποθαμένων χύνουν λείψανα, καὶ κάλλος εὐμορφίας· ἀλλὰ τί ἔλειψε τέλος ; Ἐλειψε ἡ ζωὴ, τὸ πνεῦμα, ἡ ψυχὴ. Οὕτε ὅταν ἔρχεται τὴν βλέπομεν, οὕτε ὅταν φεύγει. Θεὸς ! Καθὼς τὸ χέρι μας κινεῖ τὸ ραβδί, ὁ καθαριστὴς τὴν λύραν του, ὁ κληγὸς τὸ πυρόβολον, ὁμοίως ἡ ψυχὴ κινεῖ καὶ κυβερνάει τὸ σῶμα μας· ἀλλὰ τί εἶναι ἡ ψυχὴ ; Τὸ εἶπαμεν. Πνεῦμα, νόησις δηλαδή, κρίσις, ἐνθύμησις, συνείδησις, ἀγάπη, ἐλευθερία, λογικὸν, λόγος. Θὰ ἐρωτήσῃ τὰ καλὰ κανένας, πῶς, πότε, ἐγεννήθη ἡ ψυχὴ ; Γεννηθῆτω τὸ φῶς, καὶ ἐγεννήθη· πλέον παρὰ ἀληθινὸν εἶναι, ὅτι τὸ φῶς εἶναι καὶ δὲν ἐπλαστουργήθη ἀπὸ ἡμᾶς· πλάσμα ἔρωτος, θειότερον τοῦ φωτός, ἡ ψυχὴ τὸν αὐτὸν καυχᾶται πατέρα. Ἀλλὰ σῶμα καὶ ψυχὴ ποῦ ἐργάζονται ; Ποῦ δοξολογοῦνται ; Ποῦ μάχονται ; Εἰς τὸν κόσμον. Τί εἶναι κόσμος ; Τὸ λημέρι μας. Τὸ βέβαιον εἶναι, κύριοι ἀκροαταί, ὅτι ἂν ὁ ἄνθρωπος ἐγεννήθη διὰ τὸν κόσμον, ὁ κόσμος ἐπλάσθη διὰ τὸν ἄνθρωπον· τόση ἡ συμφιλίωσις κόσμου καὶ ἀνθρώπου· ἐνθυμηθῆτε τὰ διάφορα δῶρα, μὲ τὰ ὅποια ἡ γῆ φιλεῖ τὸ ἀνθρώπινον γένος πρὸς τροφὴν του, πρὸς ἡδονήν του. Ἄς συλλογισθῶμεν τὸ ἀκάματο ταξίδι τοῦ ἡλίου, τὸ εὐεργέτημα τῶν ἀκτίνων του· ἂν ἔλειπε τὸ φῶς του, τὸ θερμὸ τῆς λαύρας του, καὶ ἡ κρυάδα μᾶς πλάκωνε, καὶ ἡ θάλασσα ἔπαυε νὰ κυματίζει, καὶ ἐμαρμάρωναν τὰ φυτά, θὰ ἐσώζετο πνοὴ ζωντανῇ εἰς τὴν γῆν ; Σκεφθῆτε τὴν εὐμορφὴν ἁρμονίαν τοῦ ἔτους, τοὺς διαφόρους καιροὺς του. Ἀπὸ τοὺς καρποὺς τοῦ καλοκαιριοῦ καὶ τοῦ φθινοπώρου περνοῦμεν εἰς τὴν ἀγριάδα τοῦ χειμῶνος. Πλὴν, εἰς τὰ σκοτάδια τῆς γῆς δουλεύει ἀγάπη, πνεῦμα εὐεργεσίας καὶ προετοιμάζει τὴν ἀναγεννήτριαν τοῦ παντός, τὴν ροδοστέφανην ἀνοιξιν. Φιλόσοφος εἶπε, τὸ πνεῦμα κοιμᾶται εἰς τὴν ὕλην, ὀνειρεύεται εἰς τὰ ζῶα, εἶναι ξυπνητὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον. Δὲν εἶναι φανερόν ὅτι ἡ φύσις ἐργάζεται, ἀλλὰ ὡς θνητὸς βυθισμένος εἰς τὸν ὕπνον, χωρὶς δηλαδὴ συνείδησιν τῆς ἐργασίας τῆς ; Τὸ πνεῦμα ὀνειρεύεται εἰς τὰ ζῶα, δὲν ζωγραφίζει θαυμασίως τὸ ἀτελὲς τῶν ζώων ; Τὸ πνεῦμα εἶναι ξυπνητὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον· ἀμφιβάλλομεν ; Θὰ μᾶς δώσει τὴν ἀπόδειξιν τὸ σχῆμα μὲν μας εἰς τὴν τρίτην ἀράδα τοῦ σοφοῦ τῆς Χαιρυνείας.

Ψυχὴ ὄργανον Θεοῦ γέγονεν. Ἄς ὁμολογήσωμεν πρῶτα καὶ ἀρχῆς ὅτι ἀρετὴ τοῦ ὀργάνου εἶναι νὰ δίδει καθαρὰ τὸ νόημα, νὰ συμμορφώνεται μὲ τὴν φωνὴν τοῦ ψαλμοπαιοῦ, τοῦ λαλητοῦ. Τώρα τί εἶναι ὁ Θεός ; Χάρις, ἀλήθεια, πνεῦμα ἅγιον, ἄκρον ἀγαθόν, πλάστης, διοικητὴς σοφὸς τῶν ὄντων. Ὅταν λοιπὸν ἡ ψυχὴ ἀφιερώνεται εἰς μελέτες σοφίας, εἰς ἔργα ἀγάπης, δικαιοσύνης, ἀγαθότητος, δὲν εἶναι ὄργανον τοῦ Θεοῦ ; Δὲν ἡχολογεῖ τὸν ψαλμὸν του ; Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι πνεῦμα ; Δὲν εἶπαμεν ὅτι καὶ ἡ ψυχὴ εἶναι πνεῦμα ; Ἡ ψυχὴ ὅθεν ἔχει δύναμιν νὰ μεταδώσει εἰς τὸν κόσμον τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ· αὐτὸ βέβαιον εἶναι καὶ τὸ θέλημά του. Θέλτε παραδείγματα ἀνθρώπων πωδόντι ὄργανα Θεῶν ; Ὁ Σωκράτης, ὁ Φραγκλῖνος, ὁ Νεύτων, οἱ ἱεροὶ Ἀπόστολοι, οἱ καλοὶ βασιλεῖς, οἱ ἥρωες τῶν δικαίων πολέμων.

Δὲν πρέπει, κύριοι, νὰ φιλοτιμηθῶ σήμερον, νὰ ὠφεληθῶ τῆς καλῆς ὥρας, τῆς συρροῆς τόσων Ἑλλήνων καὶ Ἑλληνίδων, καὶ νὰ προσκαλέσω τὸ ἀκροατήριόν μου νὰ ρίξει ὀλίγα ἄνθη εἰς τὸ χλωρὸ χῶμα τῆς ταφῆς ἀνδρὸς Ἑλλήνος, τοῦ ὁποίου τὰ ἄσματα προτεύουν εἰς τὸ γένος μας, ἔμπλεα θείας ἐμπνεύσεως ; Ἄν τινες τῶν ἀκροατῶν μου γνωρίζουν μόνον ἐκ φήμης τὴν ποιητικὴν ἀξίαν τοῦ Διογυσιου Σολωμοῦ, θέλω, διὰ νὰ μοιράσετε ἐν γνώσει τὰ ἄνθη σας, νὰ σᾶς εἰπῶ στίχους ὀλίγους ἀπὸ τὴν ὠδὴν του εἰς τὸν θάνατον τοῦ περιφήμου Μπαῖρον. Εὐθύς μὲ τὸν θάνατον τοῦ πολυθρηνήτου ἀνδρός, ὁ Σολωμὸς ἐπροθυμοποιήθη νὰ στήσῃ μνημεῖον Ἑλληνικῆς εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν φίλον τῶν Ἑλλήνων. Ἀναφέρει λοιπὸν ἡ ὠδὴν του, ὅτι ἐρχόμενος ὁ Μπαῖρον στήν Ἑλλάδα κατὰ τὸ ἔτος 1823 κυματίζει εἰς τὴν γνώμην του, ποῦ πρῶτα καὶ ἀρχῆς νὰ ὑπάγῃ. Οἱ

ἐλευθερωμένοι τόποι τὸν προσκαλοῦν ὅλοι, κάθε τόπος θέλει νὰ τὸν ἀποκτήσει, νὰ τὸν ἰδεῖ. Οἱ δάφνες τῶν Πελοποννησίων, νικηφόρων τοῦ Δράμαλη, τὸν προσκαλοῦν· τὸν προσκαλεῖ ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν κυριευμένη ἀπὸ τοὺς κατοίκους, ἡ καρδιά του εἶναι παντοῦ, ἀλλὰ ποῦ νὰ προῦπκύει; Ἐνθυμεῖται τὸν ἡρωϊκὸν πόλεμον τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰ τεῖχη Μεσολογγίου, τὴν νύκτα, τὸ ξημέρωμα τῶν Χριστουγέννων τοῦ ἔτους 1822. Εἶναι ἱερὴν προσκυνητάρη ὁ ἅγιος ἐκεῖνος τόπος τῆς νίκης, καὶ ἐκεῖ προτιμάει, λέγει ὁ καρδιογνώστης ποιητής, ἐκεῖ προτιμάει πρῶτα καὶ ἀρχῆς νὰ ὑπάγει. Ἀλλὰ ἀκούσατε τώρα ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ Σολωμοῦ τὴν περιγραφὴν τῆς νυκτὸς τοῦ πολέμου, πῶς οἱ στρατιῶται τοῦ Χριστοῦ ἐπανηγύρισαν τὴν ἐσπέρτην τῶν Χριστουγέννων τοῦ ἔτους ἐκεῖνου.

Δὲν ἦταν τὴν νύκτα τοῦτη
μοσχολίβανα ψαλμοί.
Νὰ τουφέκι νὰ μπαρούτι
καὶ σπαθιῶν λαμποκοπή.

Στὸν ἀέρα ἀνακχτώνονται
οἱ σπινθόβολοι καπνοί,
κι ἀπὸ πᾶνου φανερώνονται
ἴσκιος θεῖος πολεμικοί.

Κι εἶναι αὐτοὶ ποὺ πολεμώντας
ἐσκαπάσανα τὴν γῆ,
πάνω εἰς τ' ἄρματα βροντώντας
μὲ τὸ ἐλεύθερο κορμί.

Κι ἐκεῖ πᾶνου ἔλαβαν πλήθια
ἀγκαλιάσματα, φιλιὰ,
ὅσα ἐλάβανε εἰς τὰ στήθια
βόλια τούρκικα, σπαθιά.

Ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ πολεμάρχοι
περιζώνουνε πυκνοὶ
τὴν ψυχὴ τοῦ Πατριάρχη
ποὺ τὸν πόλεμο εὐλογεῖ,

Καὶ ταράζονται καὶ γέροντων
κι εἰς τὸ πρόσωπο ἱεροῖ
χειραπλώνουνε καὶ παίρνουν
ἀπὸ τὴν σπινθοβολή.

Ἡ ἀρμονικὴ φαντασία τοῦ ποιητοῦ, μεστή τῆς ποιήσεως τῶν ἀρχαίων, βλέπει καὶ εἰς τὸν μετὰ θάνατον κόσμον, βλέπει τὰς ψυχὰς τῶν φονευμένων Ἑλλήνων νὰ δέχονται τὸν Μπαῖρον μὲ τὴν ἀγάπην, μὲ τὴν λατρείαν ὅπου τὸν ἐδέχθησαν οἱ ζωντανοί. Ἔρχονται, ἔρχονται, πληθαίνουν γύρω του ἄνδρες πολεμικοὶ μὲ στήθη αἱματωμένα, γέροντες, μητέρες, φιλώντας εἰς τὴν ἀγκαλιά τους τὰ βρέφη σφαγμένα, νεόφερτες ἀπὸ τὰ φονικὰ τῆς Χίου καὶ τῶν Ψαρῶν. Μὲ κλάψες ἄμετρες, μὲ ἀπλότρεμα χέρια τὸν χαιρετοῦν.

Γιὰ τὴν προηγήτην Ἑλλάδα
τόσο πρόθυμα ἐρωτοῦν,
σὰν νὰ ἐζήτααν τὴ γλυκάδα
τοῦ φωτὸς νὰ ξαναῖδοῦν.

Κλάψες ἄμετρες χυμένες
χέρια ἀπλότρεμα, κραυγές,
ποὺ ἀντίπαλο ἔποιμένες
εἶναι πλέον τρομακτικές.

Καὶ δὲ σεβάσμια προχωρώντας
καὶ μὲ πρήθιμες ματιές,
τὰ προσώπια κοιτώντας,
καὶ κτυπώντας τὰς πληγές:

Ἡ διχόνοια κατατρέχει
τὴν Ἑλλάδα ἂν νικηθεῖ,
μὰ τὸν κόσμον ποὺ μᾶς ἔχει,
τ' ὄνομά σας ξαναῖσι.

Ὅποιος ἔγραψε, κύριοι, τοὺς εὐμορφους στίχους, ἡ ψυχὴ του, ἡ φωνὴ του δὲν ἦτον ὄργανον Θεοῦ; Χύσετε λοιπὸν πλουσιοπάροχα εἰς τὸν τάφον του τὰ ἄνθη σας· ἃς σμίξουν μὲ ἐκεῖνα, ποὺ καρδιὰ Ἑλληνικὴ χύνει εἰς τὸν τάφον τοῦ Ἀγγλοῦ φιλέλληνα.

Ὅταν, κύριοι, εἰς τὸν νοῦν ἑνὸς ἀνθρώπου, μικροῦ ἢ μεγάλου, ριζώσῃ καλὰ τὸ φρόνημα, ὅτι εἶναι, ἢ μπορεῖ νὰ εἶναι, πρέπει νὰ εἶναι ὄργανον Θεοῦ, τότε, ὡς ἐκ θαύματος, φεύγει ἀπὸ τὰ χεῖλη του τὸ ψεῦδος, ἡ ἐπιτοκία, ἄρπαγὴ, φόνος, ληστεία δὲν μιάνουν πλέον τὴν παλάμην του, θεωρεῖται, γίνεται στύλος τῆς φυλῆς του, τῆς οἰκογενείας του, τῆς ἀνθρωπότητος. Τόσος πληθαίνει ὁ ἐνθουσιασμός του, τόσος ὁ πόθος του νὰ ταιριάσῃ τὸν ψαλμὸν του μὲ τὸν ψαλμὸν τοῦ Θεοῦ, ποὺ τοὺς καλοὺς σύντροφους τῆς ζωῆς του, τὸν κόσμον, τὸ σῶμα του, ἂν τὸ καλέσῃ ἀνάγκη, τὰ ἀδιάρρορεῖ, τὰ καταστρέφει. Φυλάττει, τοῦ λέγουν οἱ φίλοι του, προχίζονται εἰς τὸ σκοτάδι μαχαίρια ἐναντίον τῆς ζωῆς σου· στρέφει ὄμμα περιφρονητικὸν πρὸς τοὺς φίλους του, γνωρίζει ὅτι τὸ θεῖον λαλούμενον ποὺ παίζει, τὸ κάλλος τῆς ψυχῆς του, δὲν τὸ πιάνει οὔτε σπαθί, οὔτε βόλι.

Ἄς σχίσωμεν, κύριοι, τὰ νέφη τῶν αἰώνων, ἃς παρασταθοῦμεν εἰς τὰ ἀμφιθέατρα τῆς Ρώμης. Ἀγρία λεοντάρια μανίζουν, δέρνουν τὰς οὐρὰς τους, ὁ ἀφρός ξεχειλίζει ἀπὸ τὰ στόματά τους, τρέμουν τὰ νύχια τους, ὁ χριστιανὸς καταμεσῆς γίνεται βοσκὴ, παιγνίδι τῶν θηρίων. — Ἀλλὰ κάθῃ κοψίδι τοῦ μάρτυρος εὐχαριστεῖ, ὑμνολογεῖ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ. Καίρὸς πολὺς δὲν περνοῦσε, καὶ τὰ τέκνα τῶν φονέων, οἱ ἀπόγονοι τοῦ ἰδίου Ρωμαϊκοῦ λαοῦ ἐθεοποιοῦσαν τοὺς θηριοφαγώμενους ἐκείνους ὡς ἁγίους, καὶ ἦτον, ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ τους ἐλάλιε ψαλμὸν Θεοῦ. — Βλέπετε ἐκεῖνον τὸν στρατιώτην, ποὺ τρέχει μὲ γυμνὴν ρομφαίαν; Τρέχει νὰ φονεύσῃ τὸν σοφὸν Ἀρχιεπίδην. «Μὴ τὴν γραμμάν, ἀλλὰ τὴν κεφαλάν», τοῦ φωνάζει ὁ μέγας μαθηματικὸς τῆς Σικελίας. Μὴν πειράξεις τὰς γραμμὰς τοῦ προβλήματός μου, ἀλλὰ πάρε μου τὸ κεφάλι, καὶ ὁ βάρβαρος Ρωμαῖος τοῦ τὸ ἐπῆρε. Ἀλλὰ πρὸς τί, διὰ τί, κύριοι, νὰ στενοχωρῶ τὴν ὁμιλίαν μου εἰς τὸ δεῖνα ἢ δεῖνα πρόσωπον καὶ νὰ μὴ σᾶς δείξω μὲ τὸ φῶς τῆς ἱστορίας ὑλόβολα ἔθνη, ὡς ὄργανον Θεοῦ; Εἶναι σὰν ἀδικία, ἀδικία νὰ ἐγκωμιάζωμεν ἕναν καὶ ἄλλον, καὶ νὰ παραμερίζωμεν τοὺς πολλοὺς. Μιὰ φορὰ, κύριοι, ὁ Θεμιστοκλῆς ἐκαυχούνταν, ἔλεγε, ἔκαμα, ἐνίκησα, τὰ συνηθισμένα· ἕνας ἀπλὸς Ἀθηναῖος, ἕνας Πειραιώτης τοῦ λέγει: ὅταν ἐσὺ ἐπυλεμοῦσες, ἐγὼ ἐκοιμούμουν;

Θέλω νὰ εὕρω παράδειγμα φυλῆς, λαοῦ, ὄργανον τῆς θείας προνοίας, καὶ δὲν θέλω νὰ τὸ πάρω ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν, διὰ νὰ μὴ μᾶς εἰποῦν ὅτι φιλοπροσωποῦμεν, πλὴν ἂν εἶναι καὶ ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν, νὰ ἔχει φύσιν, οὐσίαν κοσμικὴν, οἰκουμενικὴν σὰν τὸν ἥλιον ποὺ φέγγει παντοῦ, καὶ δὲν εἶναι κανενός, εἰς ἕνα μέρος πρέπει νὰ ζημερώσῃ. Θέλω, κύριοι, εἰς τὸ παράδειγμά μου νὰ ἰδῇτε ἐμψυχο, κινητὸ τὸ ἀπόφθεγμα τοῦ γέροντος τῆς Χαιρωνείας, τὸ μάτι, τὸ πόδι, τὸ χέρι, τὸ αὐτὶ εἰς κίνησιν, τὸν κόσμον, τὴν θάλασσαν, τὰ δένδρα, τὸν νοῦν, τὴν νόησιν, τὸ αὐτεξούσιον, τὴν ψυχὴν, τὸν Μεγαλυδὸναμον. Ὁ ὀφθαλμὸς εἶναι ὄργανον τοῦ σώματος, τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς· ἡ ψυχὴ ὄργανον τοῦ Θεοῦ, ὄργανον ἐν γνώσει τοῦ θείου της λαλήματος. Ἐφυλλολόγησα βιβλία διὰ νὰ εὕρω τὸ πολυήμερον παράδειγμα, ἐδανείσθηκα καὶ ἀπὸ τὸν φίλον μας καθηγητὴν κύριον Παπαδάκην τὰ τηλεσκόπιά του, διὰ νὰ ἀγναντεύσω μακρὰ, βυθιά. Κύριοι ἀκροαταί, εἰς τὸν ἀξιότιμον δανειστὴν ἐπιστρέφω τὰ ἐργαλεῖά του, μοῦ εἶναι περιττά. Τέσσερα μῦθια μακρὰν ἀπὸ ἡμᾶς εἶναι τὸ παράδειγμα ποὺ ζητῶ. Εἶναι ἡ ναυμαχία τῆς Σαλαμῖνος. Εἰς τὴν ναυμαχίαν ἐκείνην τὸ ζήτημα, ἡ αἰτία τοῦ πολέμου, casus ratio belli δὲν ἦτον τόσον ἡ ἐλευθερία ἢ ἡ δουλοσύνη τῆς Ἑλλάδος, ὅσον ὁ πολιτισμὸς τοῦ κόσμου, τὸ ἥμερον ἢ τὸ ἄγριον τῆς ἀνθρωπότητος. Εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, εἰς τὰ καράβια τῶν Ἑλλήνων ἦτον τὸ σπέρμα τοῦ πολιτισμοῦ, τὸ ἀστάχυ παντὸς ἀγαθοῦ, καὶ ἂν ἐνικοῦσε ὁ Πέρσης, τὸ ἀστάχυ ἄψωμο, ἄμεστο, θὰ ἐκαταστρέφετο ἀπὸ τὴν Ἀσιατικὴν βαρβαρότητα, θὰ ἐκαταστρέφετο τὸ χωράφι καὶ ὁ γεωργός. Νικημένοι οἱ Ἕλληνες ἀπὸ

τὸ χιλιάρμενο τοῦ ἐχθροῦ θὰ νικῶντο καὶ διὰ ξηρᾶς, κάτοχοι οἱ ἐχθροὶ γῆς καὶ θαλάσσης. Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι ποτὲ ὁ ἑλληνισμὸς δὲν ἤθελε φθάσει εἰς ἀκμὴν ἡλικίας, ὥστε μὲ τοὺς καιροὺς ἔπειτα νὰ στήσῃ μάχην πνευματικὴν ἐναντίον τῶν βαρβάρων τῆς Ρώμης, καὶ νὰ νικήσῃ τοὺς νικητὰς του. Ἰνωρίσετε, ἐνθυμηθῆτε ὅτι ὁ Σοφοκλῆς τότε εἰς τὴν ὥραν τῆς ναυμαχίας ἦτον δεκαῆξι ἐτῶν, ὁ Περικλῆς ἑνδεκα, ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Δημοσθένης, ὁ Ἀλέξανδρος ἀγέννητοι, ὁ Αἰσχύλος νεώτατος, ἀγκαλὰ καὶ πολεμιστὴς στεριανὸς καὶ θαλασσινός. Ὅποιοι θησαυροὶ διὰ παντὸς θαμμένοι εἰς τὸ αἰώνιο ἀνήλιο σκοτάδι ! Ποία ζημία ἀκαταλόγιστη διὰ τὸ ἀνθρώπινον γένος ! Τὸ ναυτικὸ λοιπὸν τῆς Σαλαμῖνος ἀντιπροσώπευε τὰ συμφέροντα τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ κόσμου, ἂν καὶ Ἕλληνες οἱ περιβόητοι πολεμάρχαι. Εἶναι τάχα ἀμφιβολία ὅτι ὁ πολιτισμὸς τῶν αἰώνων καὶ τῆς ἡμέρας μας δὲν μνηολογεῖται ἀπὸ τοὺς καιροὺς ἐκείνους ; Λαὸς μαχητῆς διὰ τὴν δικαιοσύνην, διὰ τὰ γράμματα, διὰ τὴν σοφίαν, δὲν παίζει ἄσμα Θεοῦ ; Βουλὴ, χάρις Θεοῦ δὲν εἶναι ὁ πολιτισμὸς ; Εὐχαριστεῖσθε, κύριοι, νὰ σᾶς ἱστορήσω μὲ ἄκραν συντομίαν τὴν ἡμέραν τῆς ναυμαχίας καὶ νὰ κρίνετε ἂν τῶντι φαίνονται εἰς τὸ παράδειγμά μου ἐμψυχα, ζωηρὰ ὅλα τὰ μέλη τοῦ ἀποφθέγματος τοῦ ἀρχαίου σοφοῦ ; Ἀκούσετε. Χίλια τόσα ἦτον τὰ πολεμικὰ πλοῖα τοῦ βασιλέως τῆς Περσίας, τριακόσια τὰ ἑλληνικά. Ἐκρατοῦσαν πέρα - πέρα τὸ στένωμα μεταξὺ Σαλαμῖνος καὶ ξηρᾶς τὰ ἑλληνικά μᾶλλον κλιτὰ πρὸς τὸ νησί. Τὰ βασιλικά πρὸς τὴν Ἀττικὴν. Εἰς ἓνα βουνὸ τοῦ Δαφνιοῦ ἦτον εἰς χρυσὸν θρόνον καθήμενος ὁ Ξέρξης, μὲ τοὺς μεγιστάνας του γύρω, διὰ νὰ ἀγνάντεῦσαι τὴν μάχην. Εἶχε καὶ τοὺς γραμματεῖς του διὰ νὰ σημειώνει τὰ ἀνδραγαθήματα τῶν πλοιάρχων του. Εἰς τὸ ρημονήσι τῆς Ψυτταλείας (Λειψοκουτάλας) ἦτον στρατοπεδευμένο τὸ ἄνθος τοῦ πεζικοῦ στρατοῦ, οἱ πολεμικώτεροι καὶ εὐγενέστεροι νέοι τῆς βασιλείας, διὰ νὰ μὴν ἀφήσουν θύρα σωτηρίας ἀνοικτὴν εἰς τοὺς ἀφανισμένους Ἕλληνας. Ἀλλ' ἄς μὴν ὁμιλῶ ἐγὼ, ἄς ὁμιλεῖ μάρτυς αὐτόπτης τῶν κινδύνων ὁ πολεμιστὴς Αἰσχύλος Ἀθηναῖος :

Ἦλθε λόγος, διηγεῖται, ἦλθε λόγος εἰς τὸν βασιλέα τῆς Περσίας τὸ δεῖλε τῆς παραμονῆς τῆς ναυμαχίας, ὅτι οἱ Ἕλληνες, διὰ νυκτός, ἀφελόμενοι ἀπὸ τὸ σκοτάδι, θὰ δοθοῦν εἰς φυγὴν ὅπου καὶ ὅπως δυνηθεῖ ὁ καθένας, Ἀθηναῖοι, Αἰγινῆτες, Μεγαρεῖς, Λακεδαιμόνιοι, Ἀκαρνάνες, Κορίνθιοι. Εὐθὺς διαταγὴ ἀπὸ τὸν βασιλέα νὰ ζώσουν στενὰ τὸ στένωμα, ἂν γλυτώσῃ καράβι ἑλληνικὸ οἱ πλοῖαρχοι νὰ ἀποκρίνονται μὲ τὴν ζωὴν τους, νὰ ἀποκεφαλίζονται τὸ πρωῒ. Οἱ θαλασσινοὶ τοῦ βασιλέως ὑπήκουσαν πρόθυμοι, τρία ζωνάρια πλοίων ἔζωσαν τὸ Ἑλληνικὸ ναυτικόν, καὶ ἀφοῦ ἐδείπνησαν μικροὶ καὶ μεγάλοι, ἀγρύπνησαν εἰς τὸ κουπί, εἰς τὸ κατὰστρομα. Πλοῖο ἑλληνικὸ δὲν ἐσάλευσε, ἔφεξε ἡμέρα. Ὡς ἔρριξε ὁ ἥλιος τὰς πρῶτες τοῦ ἀκτίνες, ἀκούσθη εἰς τὰ ἑλληνικά καράβια παραχῇ μεγάλη, τὰ κουπιά ἔδερναν τὴν θάλασσαν, ἡ βοὴ τῆς σάλπιγγος ἠχολογοῦσε, ψαλμοί, τραγούδια ἀκούοντο· πολεμήσετε, ὦ Ἕλληνες, τοὺς ἐχθροὺς σας, ἐλευθερώσετε τὴν πατρίδα, οἱ τᾶφοι τῶν προγόνων σᾶς παρακαλοῦν, οἱ ψυχὲς τῶν μεταγενεστέρων, ἀνδραγαθήσετε, χάσετε τὴν ζωὴν σας διὰ νὰ πάρετε τοῦ ἐχθροῦ.

Ἐκθαμβοὶ ἔγιναν εἰς τὸ αἰωνίδιον οἱ βασιλικοὶ, δὲν λησμόνησαν ὅμως καὶ αὐτοὶ τὴν ἀνδρείαν τους. Πλοῖο μὲ πλοῖο ἐπιάσθη, πλώρη μὲ πλώρη ἐτσακίζονταν, ἀλλ' ἡ ἐπιδεξιότης ἡ Ἑλληνικὴ ἐκράτει τὰ πρωτεῖα· καράβι ἀνατολίτικο μὲ καράβι ἀνατολίτικο συντρίβονταν, κουπί μὲ κουπί, στενὸς ὁ κάμπος τοῦ πολέμου. Ὁ ἥλιος ἦτον ἀκόμη ψηλά, κι ἡ θάλασσα ἐκυμάτιζε μὲ τὸ αἷμα τῶν βαρβάρων· ἀπὸ τὸ ναυάγιον τῆς μάχης, ἀπὸ τὰ κουφάρια τῶν φονευμένων ἐπλημμύρισαν τὰ ἀκρογιάλια, καὶ οἱ Ἕλληνες ἐκυνηγοῦσαν τοὺς ἐχθροὺς τους πέραν τοῦ κόρφου. Τί ἔπαθαν, κύριοι ἀκροαταί, οἱ νέοι στρατοπεδευμένοι εἰς τὸ νησί τῆς Ψυτταλείας ; Ὁ ἴδιος ἱστορικὸς μᾶς τὸ ἀναφέρει. Μὲ τὴν μέθην τῆς νίκης τὰ Ἑλληνόπαιδα χωρὶς νὰ δώσουν καιρὸν τοῦ ἐχθροῦ ἐπήδησαν εἰς τὸ νησί· τοὺς ἐκτύπησαν πρῶτα μὲ τὶς σφενδόνας καὶ μὲ τὰ τόξα, τοὺς χύθηκαν ἔπειτα μὲ τὰ σπαθιά· μαντεύσετε τὸ τέλος τους· χωρὶς ἀγκάλη μητρὸς, χωρὶς φίλημα ἀδελφῆς κοιμήθηκαν ὕπνον θανάτου. Ὁ Ξέρξης θεατῆς, γνώστης τῶν συμβάντων τῆς τρομερῆς ἡμέρας φεύγει διὰ ξηρᾶς, φεύγει, φέροντας τὴν βαρβαρότητα του εἰς τὸ κράτος του. Τὸν κυνηγοῦν οἱ θυμοὶ οἱ ἑλληνικοὶ· εἶδε ὁ Ξέρξης τί δηλοῦ ρομφαία, ξεγυμνωμένη εἰς τὰ χέρια ἐλευθέρων ἀνδρῶν· τὸν κυνηγοῦν οἱ ἀγέννητοι, ἀστράφτει εἰς τὰ παραθαλάσσια τῆς ἐπικρατείας του ἡ περικεφαλαία καὶ ἡ λόγχη τοῦ Σπαρτιάτου Ἀγησιλάου, κυριεύουν τὴν βασιλείαν του οἱ φαλαγγίται τοῦ Ἀλεξάνδρου. Μία νέα Ἀθηναῖα¹ ἀρπάζει δαυλὸ

¹ Ἡ Θάϊς (ἄρα Πλουτ. Βίον Ἀλεξάνδρου).

καὶ καίει τὰ παλάτια του εἰς τὰ Σοῦσα, καὶ οἱ ὀπλαρχηγοὶ Μακεδόνες καὶ Ἕλληνες τὴν ἐφίλησαν εἰς τὰ χεῖλη διὰ τὸν πατριωτισμὸν της· ὥρα νυκτὸς ἦτον καὶ δεῖπνος στρατιωτικός.

Δὲν τὸ καλεῖ, κύριοι, ἡ ἡμέρα τῆς 25ης Μαρτίου (αὐτὴν ἐορτάζει κατὰ τὴν συνήθειάν μας ἡ παρουσία τῶν ἐκλεκτῶν Ἑλλήνων καὶ Ἑλληνίδων καὶ ἡ ἀδυναμία τῆς ἡμιλείας μου σήμερον), δὲν τὸ καλεῖ ἡ ἡμέρα νὰ ἀποδείξωμεν, ὅτι ὁ ἐλληνικὸς λαὸς τοῦ ἔτους 1821 ἐλάλιε ἁρμονίαν Θεοῦ μετὰ τὸν ἀγῶνα του ; Εἶναι τι, κύριοι, τὸ ὁποῖον νὰ με δειλιάζει εἰς τὴν ἀπόδειξιν ; Θὰ σᾶς ἀνοίξω τὴν καρδίαν μου· θὰ σᾶς ἐξηγήσω τοὺς κυματισμοὺς τῆς γνώμης μου. Ἀκούομεν, κύριοι, τὴν ἀρχὴν τῆς ψαλμωδίας· δὲν εἶδομεν ἀκόμη τὸ τέλος της. Ὅταν, κύριοι, γνωμοδοτοῦμεν, ἀποφασίζομεν διὰ παλαιὰ ἔργα, συμβάντα παμπάλαια, καθαρισμένα ἀπὸ τὴν ροὴν τῶν αἰώνων, ἀφοῦ καθένα τῶν συμβάντων ἀπλώσει τὰ εὐεργετήματά του εἰς τὴν κτίσιν, ἐδειξε τὴν ἀρετὴν του, ἥ καὶ τὴν ἀκαθαρσίαν του, ἔχομεν διδόμενα ἀσφαλῆ διὰ νὰ στερεώσωμεν τὴν ἀλήθειαν τῆς γνώμης· ἀλλὰ διὰ σύγχρονα πράγματα διαφέρει, ἀδυνατεῖ ἡ κρίσις μας. Ποῖος βεβαιώνει τί θὰ ξημερώσει ἡ αὐρινή ; Ποῖος ἠξεύρει τί θὰ φέρεῖ ἡ τροπὴ τοῦ κόσμου ; Δὲν κρατοῦμεν ἡμεῖς τὸ πηδάλιον του. Δὲν βλέπομεν καὶ τὴν τύχην τῆς πατρίδος μας πλεμένην εἰς τὸ δίκτυ τῆς πολιτικῆς μετὰ τὴν τύχην, μετὰ τὰ τέλη μετὰ τὴν ἀντίπραξιν καὶ ἄλλων ἐθνῶν ; ἠξεύρομε τάχα, μὴ γένοιτο, μήπως καὶ ἡμεῖς δειλιάσωμεν, ὀκνεύσωμεν, παίζοντας τὸν ψαλμὸν τοῦ Θεοῦ ; Λογαριάσατε τοὺς κινδύνους, καταστρώσατε εἰς ἓνα κατὰστιχον πόσα κεφάλαια φρονήσεως, σοφίας, γενναιότητος, πρέπει νὰ ἐξοδευθοῦν ἕως ἡμέρας 25 Μαρτίου, ἀπὸ τὰ πελάγη τοῦ Ἰονίου ἕως εἰς τὸν Δούναβιν ποταμὸν, νὰ εἰπεῖ : «ἐγὼ εἶμαι, ἐγὼ βασιλεύω», νὰ χαράζει, ξηρὰς καὶ θαλάσσης, ὡς ἱερὰν σφραγίδα τὴν χάριν της, τὴν χριστιανοσύνην της, τὴν εὐνομίαν, τὴν ἐλευθερίαν. Μ' ἔλα ταῦτα, κύριοι ἀκροαταί, τόση ἐφάνη ἀπ' ἀρχῆς ἡ πεισματικὴ ἀπόφασις τῆς ἐλληνικῆς ψυχῆς, τόσον θεῖα, εὐλογητὰ τὰ προοίμια τοῦ ἀγῶνος, μάρτυς μου ὁ ὕμνος τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ εἰς τὴν ἐλευθερίαν, καὶ τὸ ἐγκώμιον τοῦ ἀειμνήστου πατριάρχου ἀπὸ ἄλλον νεοθάνατον Ἕλληνα, τὸν σεβάζομεν, τὸν σοφόν, τὸν ἱερωμένον Κωνσταντῖνον Οἰκονόμον, τόσες οἱ εὐλογίαι ποὺ ἀντήχησαν ἀπὸ τοὺς Χριστιανικοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης, ἀπὸ τὰ πνευσιστήριά της, ἀπὸ τοὺς βουλευτικοὺς ἄμβωνας τῶν ἐλευθέρων ἐθνῶν, ὥστε δὲν θὰ φανοῦμεν οὔτε ἀπερίσκεπτοι, οὔτε ἄδικοι ἂν βεβαιώσωμεν, ὅτι μετὰ τὴν σειρὰν τῶν αἰώνων ἡ 25 Μαρτίου τοῦ ἔτους 1821 θὰ φανεῖ γνησίᾳ ἀδελφῇ, πρωτότοκος ἴσως, ἀγαθὰ καὶ δευτερογέννητη, ἀδελφὴ ὅχι μόνον διὰ τὸ εὐεργετήμά της εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἐπίλοιπον κόσμον, καλὴ ἀδελφὴ τῆς ναυμαχίας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἰς τὰ νερά τῆς Σαλαμῖνος. Καὶ ἂν ἓνας τῶν ἐδῶ φίλων μου παρουσίαζε τὰ ἱερὰ εὐαγγέλια, εἶχα θάρρος, βάνοντας τὴν παλάμην, νὰ κάμω τὸν ἀκόλουθον ὅρκον : «Ὁμνῶ εἰς τὸ ὄνομα ἐκείνου ποὺ ἐκήρυξε τὴν μετάνοιαν, ποὺ ἐπαρήγγειλε : Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς σας, ὁμνῶ εἰς τὸ φιλόφρονος τῆς σοφίας του, ὅτι θὰ ἔλθῃ ἡμέρα καὶ ὥρα, ποὺ εἰς τὰ κοιμητήρια τῶν Ἀθηναίων, εἰς τὰ μνήματα τῶν γενναίων ἀγωνιστῶν τῆς ἐλευθερίας, θὰ γίνεται συναγωνισμὸς δακρύων, θυμιάματα ἐπαίνων, δαφνοστεφανώματα ἀπὸ τοὺς μεταγενεστέρους τῶν περιφήμων Ἑλλήνων τοῦ ἔτους 1821 καὶ ἀπὸ τοὺς μεταγενεστέρους συνάμα τῆς ἐχθρικῆς φυλῆς, γεννήματα ἀμρότεροι ἀσπλάχνων ἐχθρῶν». Ἐδῶ ἄς κλείσει ὁ ὅρκος μου καὶ ἄς λάμψει ἡ χάρις τοῦ Εὐαγγελίου.

Παρακαλῶ νὰ παύσωμεν διὰ ὀλίγα λεπτὰ τὴν ὁμιλίαν, νὰ πάρωμεν ὀλίγην ἄνεσιν· μὴν φύγετε, τὰ ἐπιστροφία πλησιάζουν.

Ἀκροαζόμενοι, κύριοι καὶ κυρίες, τὴν ἐξηγήσιν μας εἰς τὸ σοφὸ γνωμικὸ τοῦ Πλουτάρχου, μελετώντας καὶ ὅσα ἄλλα περιπλέον ἡμποροῦσε νὰ εἰπεῖ ὁ καθένας, δὲν ἤλθε, δὲν ἔρχεται εἰς τὴν ἐνθύμησιν σας ἡ σκέψις τοῦ ἐπαινεμένου νομοδιδασκάλου τῆς Γαλλίας μακαρίτου Ρόσση, τὴν ὁποίαν καὶ ἄλλοτε σᾶς κοινοποίησα, ὅτι καὶ μὲν τὸ Εὐαγγέλιον ἔφερε τὸ φῶς, ἀνοίξε τὰ μυστήρια τῆς θείας ἀγάπης, ἀλλὰ ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία προετοίμασε τὰ πνεύματα νὰ δεχθοῦν τὸ φῶς ; Ποῖο, κύριοι, τὸ νιδ φῶς τοῦ Εὐαγγελίου ; Ἐσπείρε τὴ βεβαιότητα, ἐδημιούργησε τὴν πίστιν, ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι θυγατέρα τοῦ Θεοῦ, καὶ ὡς τέκνον Θεοῦ εἶναι ἀθάνατο, ὅτι, ἂν δὲν ἀπακτῇσαι εἰς τὰ θελήματα τοῦ πατρὸς της, θέλει ἐπιστρέψει εἰς τὸν οὐράνιον τῆς πλάστην, εἰς κοινωνίαν πνευματικὴν, παντασίνην, εἰς ἐπιστροφία μακαριότητος· καὶ ὡς καλὸν οἰκόν τῆς ψυχῆς μας, κύριοι καὶ κυρίες, ἠθέλησα εἰς τὸν λόγον τῆς 25 Μαρτίου νὰ θέσω τὴν ἐπαυμίαν «τὰ ἐπιστροφία εἰς τὸν Θεόν». Ἀγία τὰ χεῖλη ποὺ εἶπαν, εὐλογημένη ἡ ἐπιστολὴ ποὺ ἔγραφε πρὸς Τιμόθεον «ἡ ἐμφάνισις τοῦ Ἰησοῦ ἐκπέλυσε τὸν θάνατον καὶ ἐφώτισε τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἀθανασίαν». Ἡ ἀλή-

Οὐα τῆς ἐπιστολῆς ἀπὸ γενεᾶν εἰς γενεάν, ἀπὸ λαοῦς εἰς λαοὺς, ἀπλώνοντας τὰς ἀκτίνες τῆς, ἔφερε εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος τὸ ὕσιον ἀποτέλεσμα, ὥστε εἰς φυλὴν Χριστιανικὴν τὸ τέκνον ἀνδρὸς ποῦ ζεῖ τὴν ζωὴν του μὲ τὸ ἡμεροκάματον, τὰ τέκνα του νὰ ἔχουν πλουσιώτερον κεφάλαιον συνειδήσεως, φωτισμοῦ, παρὰ ποῦ νὰ εἶχαν ποτὲ τὰ τέκνα τοῦ Περικλέους, ἢ τῆς φιλομούσου οἰκογενείας τῶν Σκιπιώνων τῆς Ρώμης.

Θέλω, κύριε, νὰ σᾶς διηγηθῶ ἓνα ἀνέκδοτον, τί μοῦ ἐσυνέβη τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ ἀπερασμένου ἔτους. Εἶναι πλησίον τῆς κατοικίης τοῦ κυρίου Νικολάου Νάζου στήλη, καλὸνα σκαρμέντ, ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος, καὶ εἰς τὸ σκάμμα ἔχει εἰκονοστάσιον, καὶ σφαλίζεται μὲ γυαλί· ἦτον φαίνεται ἐκεῖ παλαιὰ ἐκκλησίαι καὶ ἐκατεστράφη εἰς τὸν πόλεμον. Πηγαίνοντας νὰ χαιρετήσω τὸν φίλον μου εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ ὁνόματός του, μοῦ ἐφάνη προῖ πολὺ, προσπέρασα τὴν οἰκίαν του, ρθάνω εἰς τὴν καλὸνα, συνάμα εἶδα, ἐφθασαν καὶ δύο παιδιὰ, τὸ ἓνα ἕως ὀκτὼ ἐτῶν, τὸ ἄλλο πέντε ἕως ἑξί. Βλέπω καὶ ἀνοίγουν τὸ εἰκονοστάσιον, καὶ ἐκρίταζαν, καὶ τὸ μικρότερον δείχνοντας μὲ τὸ δάκτυλον τὰς εἰκόνες, λέγει εἰς τὸ μεγαλύτερον αὐτολεξεῖ : ἰδέ, ἄγγελοι· ἀποκρίνεται τὸ μεγαλύτερον : αὐτοὶ εἶναι ποῦ παίρνουν τὴν ψυχὴν. Ποῖον καὶ πόσον θησαυρὸν πνευματικὸν μαρτυρεῖ κείμενον εἰς τὸν νοῦν τῶν δύο παιδιῶν ὁ λόγος τους ; Θὰ ἔδειχνε τὸ πρᾶγμα πολὺ φανερά, ἂν ἦτον τάχα δυνατό νὰ ἀρμόσομεν εἰς συνομιλίαν καὶ ἐρωταπόκρισιν δύο παιδιὰ τοῦ ἀρχαίου καιροῦ, συνομήλικα μὲ τὰ δύο παιδιὰ τῆς ἡμέρας μας. Τί λέγω νὰ βάλομεν παιδιὰ μὲ παιδιὰ ; Ἄς βάλομεν ποφὸν ἄνδρα τῶν αἰώνων εἰς διάλογον μὲ τὰ δύο πνευματοπαῖδια τῶν Ἀποστόλων. Ἄς μὴν δευλιάσωμεν νὰ προτιμήσωμεν τὸν σημερινόν μας εὐεργέτην, τὸν Πλούταρχον. Ὡς ἐκ θαύματος λοιπόν, ἃς εἰποῦμεν ὅτι ὁ Πλούταρχος μὲ τὸν Ἑλληνικὸν του χιτῶνα, μὲ τὸν ἱερατικὸν του μανδύαν, ἐπειδὴ ἦτον ἱεροφάντης τῶν εἰδώλων, φυτρώνει ἐκεῖ πλησίον τῶν δύο παιδιῶν, ἀκούει, φιλέρουνος ὡς εἶναι, θέλει νὰ μάθῃ περισσότερα ἀπὸ τὰ χεῖλη τῶν παιδιῶν. Ἀνοίγει ὁμιλίαν.

Παρακαλῶ, κύριοι ἀκροαταί, νὰ συγχωρήσετε εἰς τὸν Πλούταρχον νὰ μὴν ὁμιλεῖ ἑλληνικά, τὰ παλαιά, ἀλλέως τὰ παιδιὰ δὲν τὸν νοιώθουν, νὰ ὁμιλεῖ ἀπλά, κατὰ τὸ δυνατόν· ἔσον μὲν διὰ τὴν καθαρύουσιν, οὔτε ὁ Πλούταρχος, οὔτε τὰ δύο ἄθῳα παιδιὰ ἐννοοῦν ἀκόμη τί εἶναι· ἀμίαντα ἀπὸ τὴν καθαρότητά της καὶ ὁ Πλούταρχος καὶ τὰ δύο ἀγόρια. Ἀλλὰ πῶς νὰ κατορθώσωμεν, ὥστε τὰ δύο παιδιὰ νὰ μὴν φοβηθοῦν ἀπὸ τὴν παράξενην ἐνδυμασίαν τοῦ ἱεροφάντου ; Ἄς ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ Πλούταρχος ἔχει τὰς χυθρὰς του γεμάτας γλυκίσματα, καραμέλες· μὲ αὐτὸ τὸ γλυκὺ δόλωμα προσκαλεῖ τὰ παιδιὰ νὰ καθίσουν εἰς κάτι λιθάρια ἐκεῖ πλησίον. Κουρασμένος ὁ Πλούταρχος (ἐρχεται ἀπὸ μακρινὸ ταξίδι αἰώνων) κάθεται, ἀρχίζει ὁ διάλογος. Ἐρωτᾷ ὁ Πλούταρχος τὰ παιδιὰ. Τί εἶπατε, παιδιὰ μου ; Ποῖος παίρνει τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου ; Ἀγγελος Κυρίου, ἀποκρίνεται τὸ μεγαλύτερον, οἱ ἄγγελοι. Τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν ἄγγελον, πατέρα μου, δὲν τοὺς ἐπλασε ὁ Θεός ; Ἄς εἶναι, λέγει ὁ Πλούταρχος,—τί νὰ εἰπεῖ ; ἄτρυγα διὰ τὴν γνῶσιν του· ἃς εἶναι. Ἀλλ' ἀφοῦ παίρνει τὰς ψυχὰς, ποῦ τὰς ὑπάγει ; Τὰς καλὰς, λέγει τὸ παιδί, εἰς εἴμορφον τόπον, εὐτυχισμένον. Τὰς κακὰς εἰς ἄγριον, φωτοκαημένον. Καὶ ποῖες εἶναι οἱ καλὰς ψυχὰς, ποῖες οἱ κακὰς ; δευτερώνει ὁ Πλούταρχος. Οἱ ψυχὰς τῶν καλῶν ἀνθρώπων, ἀπεκρίθη τὸ παιδί, εἶναι ἐκεῖνες, ποῦ εἰς τὸν κόσμον ἔκαμαν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Οἱ κακὰς, καταλαβαίνει. Καὶ τί θέλει ὁ Θεός ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ; ἐρωτᾷ ὁ Πλούταρχος. Θέλει (ἀπάντησις τοῦ παιδιοῦ) θέλει νὰ τὸν ἀγαποῦμεν, νὰ τὸν ὑπηρετοῦμεν, νὰ τὸν δοξολογοῦμεν· δι' αὐτὸ τὸ τέλος μᾶς ἐπλασε. Εἶναι πολλοὶ θεοί, ἢ ἓνας ; πάλι ὁ Πλούταρχος.—Ἐνας Ἁγιος, ζωοποιός, ἀθάνατος, ἰσχυρός. Ὁ Θεός, πατέρα μου, δὲν ἔλαβε ποτὲ ἀρχὴν καὶ πάντα εἶναι.

Οἱ καραμέλες, φαίνεται, κύριοι ἀκροαταί, καὶ τὸ σεβάσμιον πρόσωπον τοῦ Πλουτάρχου ἐκέντουσαν τὸ παιδί νὰ ἀποκρίνεται μὲ τήσιν ζωηρότητα. Πάλε ὁ Πλούταρχος : Ἀπὸ ποῖον τὰ ἔμαθες αὐτά, παιδί μου ;—Ἀπὸ τὴν γιανγιά μου, ἀπὸ τὴν θείαν μου τὴν βασιλική. Ἀπὸ ἄλλον ; Ναί, καὶ ἀπὸ τὸν πνευματικόν. Εἶναι φιλόσοφος, παιδί μου, ὁ πνευματικός ; Ἄν εἶναι φιλόσοφος, πατέρα μου, δὲν ἤξεύρω, ἀλλ' εἶναι πνευματικός. Ὁ Πλούταρχος ἀπορεῖ, κλώθει μὲ τοὺς στοχασμούς του : ἀνὴρ πνευματικός, θὰ ἔλεγε, (ἐτεχνολογοῦσε πνευματικῶς ἀπὸ πνεῦμα, τὸ κύριον τῆς φιλοσοφίας) ἀνὴρ πνευματικός, καὶ ἀβέβαιον ἂν εἶναι φιλόσοφος, δὲν τοῦ ἤρχετο, δὲν τὸ θηλιάζει. Ἀκουσες καὶ ἀπὸ ἄλλοῦ παρόμοια ; Ναί, καὶ ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν. Ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀθηναίων ; Ἄγει ὁ Πλούταρχος. Τῶν Ἀθηναίων, λέγει τὸ παιδί. Ἐδῶ, κύριοι ἀκροαταί, ὁ νοῦς τοῦ Πλουτάρχου ἔκαμε στάσιν· δὲν ἤμποροῦσε νὰ χωνεύσῃ μὲ τὴν γνῶσιν του, πῶς ἡ Βουλὴ καὶ ὁ

Δῆμος τῶν Ἀθηναίων καταγίνονται εἰς τέτοια ζητήματα, σοβαρά, εὐμορφα, νεοφανῆ. Εἰς τὸν καιρὸν τοῦ, φαίνεται συζητοῦσαν πολλῶν λογικῶν περιττολογήματα, φλυαρία δὲν ἔλειπε. Τὸ παιδί ποῦ ἔβλεπε συλλογιζόμενον τὸν γέροντα, τοῦ λέγει. Παπποῦ, δὲν εἶσαι ἀπὸ μᾶς, ποῦ δὲν καταλαβαίνεις ; Ἐδῶ, κύριοι, τώρα, ἂν σᾶς φανεῖ μὴ γελάσετε. Ὁ διάλογος, ὡς ἀκούετε, ἦτον μεταξὺ τοῦ μεγαλείτερου παιδιοῦ καὶ τοῦ Πλούταρχου. Τὸ μικρότερο, τραβώντας τὸ μεγαλείτερο ἀπὸ τὸ φόρεμα, τοῦ ἔλεγε εἰς τὸ αὐτί, εἶναι ὁ Καζαμίας. Εἰς κανένα ἡμερολόγιον εἶχε ἰδεῖ τὸν Καζαμίαν τυλιγμένον μὲ χεράμι καὶ μὲ κxbούκι.

Ὁ Πλούταρχος, τέλος, χαιδεύοντας τὰ δύο παιδιὰ τοὺς εἶπε : Παιδιά μου, εἶμαι ἀπὸ ἐσᾶς, ἀλλὰ δὲν εἶμαι σὰν ἐσᾶς. Καὶ ὑπερήφανος καὶ ἀγαλλόμενος ὁ μεγαλόψυχος, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος ἀξίζουσιν περισσότερον ἀπὸ τοὺς προγόνους των, ἔγινε ἄφαντος. Τὰ παιδιὰ, ὑποθέτω, ἐπῆγαν νὰ ἀποφάγουν τὰς καραμέλας.

Ἐπειδὴ βλέπω καὶ ἐγὼ σήμερον ἐδῶ τόσην συρροὴν νέων, δὲν δικαιολογοῦμαι ἂν θελήσω νὰ φιλεύσω τοὺς νέους, τέκνα φίλων γονέων, νὰ τοὺς φιλεύσω φίλευμα καλὸ, ἀθῶο μὲ τὴν ἔγκρισιν τῶν γεροντοτέρων ; Τί ; Ἐνα εἰκόνισμα, μίαν ζωγραφίαν, νὰ τὴν συνθέσωμεν ἡμεῖς τώρα, ὅμιλώντας, συμβοηθούμενοι. Ἐνας νὰ φέρει τὰ χρώματα, ἄλλος νὰ καθαρίσει τὸ πανίδι, ἄλλος νὰ στήσει τὸ πανί, ἄλλος νὰ βάφει τὸ κονδύλι. Εἵμεσθε πολλοὶ καὶ θὰ κάμωμεν γλήγορη δουλειά. Τί θὰ ἱστορήσωμεν, κύριοι ; Νὰ ζωγραφίσωμεν τὸν Μεγαλοδύναμον μὲ τὰ προσόντα του, τὴν ἀγιότητα, τὴν δικαιοσύνην του καὶ τὰ λοιπά, ἔπειτα τὸν κόσμον, τὸν ἄνθρωπον μὲ τὰ ἔργα του καλὰ καὶ κακὰ, ἡρωϊσμούς του, μεγαλεῖα, φόνους των ; εἰς ἄλλο μέρος νὰ φανερώσωμεν ὅλες τὰς δόξας τοῦ παραδείσου, ὅλες τὰς χαρὰς τῶν Ἡλυσίων πεδίων, ἀκόμη εἰς τὴν ζωγραφίαν μας νὰ χύσωμεν καὶ ὅλα τὰ σκοτάδια, νὰ ζωντανεύσωμεν τὰ βασανιστήρια τοῦ Ἄδου. Ὁ νοερὸς δεσμὸς τῶν ζωγραφισμένων εἰκόνων εἶναι φανερός. Ἐρχόμεθα ἀπὸ τὸν Θεόν, λημεριάζομεν εἰς τὸν κόσμον, καλλιεργοῦμεν τὸ φυτὸν τῆς ζωῆς. Ἄλλος τὸ ἐπιμελεῖται καὶ δίνει ἄνθη εὐώδη, ἄλλος τὸ ἀφήνει καὶ μαραινέται, εἰς ἄλλους τὸ φυτὸ τῆς ζωῆς ἀνθίζει λουλούδι φαρμακερὸν, ποῦ μιλίνει γῆν καὶ οὐρανόν, ὅθεν ἡ θεία τιμωρία καὶ τὰ βραβεῖα. Ἐννοεῖτε, κύριοι, τί ἐκάμαμε ; Ἐβάλαμε εἰς χρώματα, ἐπροσωποποιήσαμεν ὅσα τὰ παιδιὰ ἐμαρτύρησαν εἰς τὸν Πλούταρχον, ὅσα τὸ γνωμικὸν τοῦ παλαιοῦ ἀνδρὸς τῆς Χαιρωνείας μᾶς ἐδίδασκε, συναδελφὸς εἰς τὸ ἔργον τῆς εἰκόνος δὲν ἔλειψε, οὔτε ὁ εὐγλωττος νομοδιδάσκαλος τῆς Γαλλίας. Ἄς τὴν στήσωμεν τώρα ὅπου πρέπει, εἰς τὸν ναὸν τῆς καρδίας μας. Τὰ πλέον πολιτισμένα ἔθνη εἶναι ὅσα ἐξηγοῦν καλλίτερα τὸ μυστήριον τῆς παρουσίας τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν γῆν καὶ τὴν τραγωδίαν τοῦ θανάτου. Ἐκεῖνα τὰ ἔθνη κατέχουν τὴν λύσιν τῶν μυστηρίων ὅσα ἐγνώρισαν, ἐννοοῦν τὰ ἀληθινὰ προσόντα τοῦ Θεοῦ, κυβερνοῦνται μὲ τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, συναρμολογοῦν τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν πρόνοιαν τοῦ Ἰψίστου. Ἡ ψυχὴ εἶναι ὄργανον Θεοῦ, ἀλλὰ ὁ Μεγαλοδύναμος δὲν φυσᾷ τὴν πνοήν του, εἰμὴ εἰς τὰς ψυχὰς, ποῦ τὸ ἀξίζουν ; εἰς ψυχὰς ἀνδρῶν ἢ γυναικῶν, ποῦ μὲ τὸν ἔδρωτα, μὲ τοὺς κινδύνους, μὲ τὸ δάκρυον τῆς ἀρετῆς καλλιεργοῦν τὸ θεῖον δῶρον τῆς ζωῆς.

Κύριοι ἀκροαταί, ἂν μὲ τὴν ὁμιλίαν μου σᾶς ἐφάνηκα ὄχι ἄξιος, ἀλλὰ πρόθυμος, ὑπηρετῆς τῆς πατρίδος, τί βιαστικώτερον πρὸς ὑπηρεσίαν τῆς ἐλληνικῆς πατρίδος σήμερον, ὅσον εὐμορφοὶ στοχασμοί, γεννῆτορες εὐμορφῶν ἔργων ; Τοῦτο ἠθέλησα νὰ κάμω, δὲν τὸ ἐπέτυχα, κηρύττω καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς πατρίδος ἢ καλὴ μου θέλησις ὅμως, ὁ πόθος μου διὰ τὸ ὄφελος τῶν ἀκροατῶν μου ἂς δικαιολογεῖ τὴν πρὸς ἐμὲ ἀγάπην σας. Γνωρίζετε τὴν εὐτυχίαν ἀγαπώντας ἕνα, ὅποιον, νὰ ἀνταγαπιέται. Αὐτὴν τὴν εὐτυχίαν καὶ ἐγὼ ὀρέγομαι, καὶ ἡ ἀγάπη σας δὲν θὰ εἶναι ἀκερδῆς, χωρὶς μισθὸν καὶ διὰ ἐσᾶς, ἐπειδὴ αὕτῃ θὰ μοῦ δίδει θάρρος, ζωηρότητα, νὰ συνθέτω τὸν λόγον μου τῆς 25 Μαρτίου, μὲ τρόπον ὥστε νὰ μὴν σᾶς βαρύνω, καί, μὰ τὴν ἀλήθειαν, τὸ μεγαλείτερον ἐγκώμιον τῆς μεγάλης ἡμέρας εἶναι αὐτὸ ποῦ ἐκάμαμε σήμερον, ἐλευθερία λόγου πρὸς δόξαν Θεοῦ. Ἡ ὁμιλία μας ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἕως εἰς τὸ τέλος τῆς δὲν ἦτον εἰμὴ μία δοξολογία Θεοῦ, δημιουργοῦ τοῦ σώματος, τῆς ψυχῆς μας, τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀθανασίας τῆς μελλούσης ζωῆς. Εἴθε εὐτυχισμένα νὰ ἀξιοθούμεν τὰ ἐπιστροφία εἰς τὴν μέλλουσιν ζῆσιν. Τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι, ὅτι οἱ Ἕλληνες τοῦ ἔτους 1821 ὄργανα ἐδοκιμάσθησαν Θεοῦ ἀληθινὰ καὶ γεύονται τώρα τὴν ἀθάνατη μακαριότητα καὶ ἡ εὐχή τους μὲ ἡμᾶς. Ἐτελέωσα.

Φωνή τέκνου εἰς ἀκοὴν πατρὸς δὲν ἤχησε ποτὲ τόσον, ὅσον ἡ φωνὴ φίλων, νεωτέρων πολὺ ἀπὸ ἐμὲ εἰς τὴν ἡλικίαν, οἱ ὅποιοι μοῦ εἶπαν, γράψε μας λόγον διὰ τὴν ἐθνικὴν ἐορτὴν τῆς 20 Μαΐου. Θέλουν, ἔκρινα, νὰ ἐπαινέσω πράγμα τοῦ ἀγαποῦν, τὴν Ἑλληνικὴν βασιλείαν, τιμοῦν τὸ ἔργον τῶν γονέων των, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τὴν πρώτην ἡμέραν τοῦ ἀγῶνος ἐμελέτησαν νὰ ἐνθρονίσουν μονάρχην Ἑλληνα εἰς τὴν πατρίδα τους. Ὀμιλεῖ εἰς τὰ σπλάγχνα τῶν ἀγαθῶν νέων ἡ σοφία τῶν αἰώνων, αὐτὴ διδάσκει ὅτι τὸ ἔθνος μας ἐδυστύχησε ἀπὸ ἑλλειψιν κεντρικῆς ἐθνικῆς ἐξουσίας, καὶ ὁρέγονται νὰ ἐγκωμιάσω τὸ σωτήριο τῆς μοναρχικῆς θεσμοθεσίας. Ἐπρόσθεσα ἀκόμη μὲ τὸν νοῦν μου, ὅτι οἱ νέοι ἑνὸς ἔθνους εἶναι ὡς ἡ ἀνοιξίς εἰς τὸ ἔτος, καὶ συμφέρει νὰ βοηθήσωμεν, ὅπως, τὴν χάριν τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀπόδοσιν ὠραιότερου καρποῦ. Ἐλάθουσιν μόνον οἱ ἀξιότιμοι φίλοι, πιστεύω, ἀποφασίζοντας ἐμὲ ἀρμόδιον νὰ εὐχαριστήσω τὴν ἐπιθυμίαν τους νὰ δοξολογήσω, ὡς πρέπει, τὴν ἐορτὴν τῆς ἐνθρονίσεως τοῦ βασιλέως εἰς τὴν Ἑλλάδα. Δὲν ἔχω τὴν δύναμιν. Μίαν φωνὴν ὅμως τοῦ ἠθέλησαν νὰ μοῦ δώσουν αὐτὸ τὸ φορτίον. Θαρρῶ ἄδικη καὶ ἀνανδρὸς νὰ μὴ δεχθῶ τὸν κίνδυνον. Ἄν τὸν ἀποφύγω, οἱ φίλοι νέοι ἡμποροῦν νὰ μοῦ εἰποῦν : « Ἡμεῖς εἴμεσθε εἰς τὸ βυζὶ τῆς μητρὸς μας, καὶ ἐσὺ συναναστρέφουσιν μὲ τοὺς ἀρίστους τοῦ γένους, εἶδες κόσμον· τόσον ἡ πρῶξις τῆς πολυκαιρίας δὲν σὲ φώτισε, ὥστε διὰ ἓνα τέταρτον τῆς ὥρας νὰ μὴν δυνηθεῖς νὰ μᾶς εἰπῇς πράγματα καλὰ, ὅσια ; » Ὡς γονέος λοιπόν, ὁ ὅποιος κάμνει τὰ ἀδύνατα δυνατὰ διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ καλόγνωμα τέκνα, ἐπιχειρίζομαι καὶ ἐγὼ τὴν δοξολογίαν τῆς ἡμέρας, καὶ ὁ ἔπαινος τῆς Ἑλληνικῆς βασιλείας θὰ εἶναι, νὰ ἀποδείξω τί θέλει, τί παντέχει ἀπὸ αὐτὴν ἡ συνείδησις τοῦ ἀνθρώπου γένους. Τὸ μεγαλεῖον τοῦ Ἑλληνικοῦ σκήπτρου θὰ φανεῖ ἀπὸ τὸ μεγαλεῖον τῶν ἀπαιτήσεων καὶ τῆς παντοχῆς. Περιττὸν νὰ ἐξηγήσω ὅτι δὲν ζητεῖ κανεὶς μεγάλα ἀπὸ μικρά. Προϊδεάζω μόνον τὸ ἀκροατήριον ὅτι ὁ λόγος μου θὰ εἶναι εἰς τὸ ἥκρον σύντομος, φοβούμενος μήπως ἀρπαχθῶ ἀπὸ τὴν πολυλογίαν, καὶ ἐκφράσω λόγια ἀνεπιτήδεια, παράκαιρα διὰ τὴν δόξαν τῆς ἐθνικῆς ἐορτῆς.

Ἄν ἔχι ἀναγκαῖο, δὲν εἶναι καὶ ἄχρηστο νὰ καθαρίσωμεν τί ἐννοοῦμεν μὲ τὴ ὄνομα Β α σ ι λ ε ῖ α, Β α σ ι λ έ α ς. Μὰ τὴν ἀλήθειαν δὲν χωρίζομεν τὰ ἀχώριστα ἐννοοῦμεν τὸν Βασιλέα καὶ τὸν λαὸν τῆς Ἑλλάδος, τὴν ἐπικράτειαν· ὅθεν ἡ συνείδησις τοῦ ἀνθρώπου γένους ἔχει ἐνώπιόν της πρόσωπον ὀρισμένον. Ἡμποροῦμεν νὰ δακτυλοδείξωμεν καὶ τὸ ἀνθρώπινον γένος τί εἶναι ; Βεβαίως. Εἶναι ἡ σειρὰ τῶν θνητῶν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, ἀπὸ τὸν πρωτόπλαστον ἕως εἰς τὸν ὕστερον, κατὰ χρονολογίαν, τῶν ἀνθρώπων. Ἡ συνείδησις τοῦ ἀνθρώπου γένους εἶναι ὅτι εἶναι καὶ τοῦ ἑνός· ὥς τῆς ψυχῆς, σύμβουλος, μάστις, χρησμός, κριτής· ὥς πυκνῆς λαμπαδοφορίας, φωτεινότερο καὶ ἀγνότερο μάλιστα, ἡ συνείδησις τῶν πολλῶν. Ἀλλὰ πόθεν, κύριοι, ἡ πλησμονὴ καὶ τὸ βάρος τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ ἀνθρώπου γένους ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν φυλὴν, ἀπὸ τὸν λαὸν καὶ τὸν βασιλέα της ; Πῶς αἰτιολογοῦνται ; Πῶς δικαιολογοῦνται ; Φανερὸ καὶ φυσικόν. Κάτοικοι εὐμορφῆς γῆς, οὔτε τὰ πάγη τοῦ βορέως μᾶς βασανίζουν, οὔτε τὸ καῦμα τῶν φλογερῶν κλιμάτων· ἡ χάρις τοῦ τόπου γεννᾷ τὰ εὐμορφα πρόσωπα γυναικῶν καὶ δυνατοὺς ἄνδρας, καὶ τοὺς εὐμορφους στοχασμούς· γνωστὴ ἡ ἀρετὴ τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς. Κλίμα εὐκρατο, γειτονία θαλάσσης, ἥλιος ἀνέφελος, δὲν τελειοποιεῖν ὅμως τὸν ἄνθρωπον, καθὼς ἓνα χωράφι σταφυλοφόρον ἢ ἐλαιοφόρον δὲν θὰ δείξει τὴν ἀξίαν του, εἰμὴ ἀφοῦ φυτεύσεις καὶ ἀναστήσεις τὸ ἀνάλογο δένδρακι· ἀνάγκη μὲ τὴν καλὴν φύσιν νὰ συμπράττει εἰς τὸν πολιτισμὸν τῆς κοινωνίας καὶ ὥς καθαρὸ ὀργασίας, καὶ καλοὶ νόμοι, καὶ σημαία ἀνοιχτὴ ἐλευθερίας. Διὰ νὰ μὴ μακρολογῶ πρὸς ἀκροατὰς τοῦ τὰ γνωρίζουν, ἀφήνω κατὰ μέρος τὰ αἰτία, ὅσα διὰ πολλοὺς αἰῶνας ἐματαιώσαν τὰ σπάνια φυσικὰ χαρίσματα τῆς γῆς

* Πρωτοδημοσιεύτηκε στὸ περ. «Νέα Πανδώρα», 8 (1857) σσ. 127-130, μὲ τὸν τίτλο : «Λόγος ἐκφωνηθεὶς τὴν 20 Μαΐου [1857] ὑπὸ Γ. Τερτσέτη» καὶ μὲ τὸ ἐξῆς εἰσαγωγικὸ σημεῖωμα : «Ἐν τῷ προηγουμένῳ φυλλαδίῳ ἐδημοσιεύσαμεν τὸν λόγον ὃν ἀπὸ καθέδρας ἀπήγγειλε τὴν 20 Μαΐου ὁ καθηγητὴς Κ. Παπαρηγόπουλος· ἐν τῷ παρόντι δὲ κοινοποιούμεν, χάριν τῶν ἀναγνωστῶν καὶ τὸν ἐκφωνηθέντα κατὰ τὴν δειλὴν τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐν ὑπαίθρῳ ὑπὸ τοῦ Βιβλιοφίλου τῆς Βουλῆς κ. Γεωργίου Τερτσέτου. Καὶ τὸν λόγον τοῦτον, ἐμφαίνοντα τὸν γνωστὸν πατριωτισμὸν τοῦ ρήτορος, ἔκρουσε τὸ πολυπληθὲς ἀκροατήριον, τὸ ὅποιον περιεκάλλυνε καὶ ἡ παρουσία πλείστον κυριῶν, μετὰ συντόνου προσοχῆς καὶ ἐπευφήμησε ζωηρότατα». Βλ. καὶ «Ἐργογραφικὰ Γ. Τερτσέτη», «Ἑπτανησιακὰ Φύλλα», τόμ. Β', ἀρ. φ. 1. (1952), σ. 12.

τῶν γονέων μας, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἔτος 1835, τὴν 20 Μαΐου, ἔλα τὰ ἀγαθὰ γῆς καὶ οὐρανοῦ, ὅλες οἱ εὐλογίαι τῆς κοινωνίας συνέπεσαν μαζί. Ἐτελειοποιήθη τὸ ἔργον τοῦ ἀγῶνος μετὰ τὴν ἐνθρόνισιν Ἑλλήνος βασιλέως. Ἡ αὐτονομία καὶ ἡ ἐλευθερία ἀπέβλεπαν εἰς τὴν βασιλείαν, καὶ ἡ βασιλεία ἤρχετο νὰ ἀσφαλίσῃ αὐτονομίαν καὶ ἐλευθερίαν. Γράφω καὶ ὡς εὐτύχημα, ὅτι εἰς τὴν βασιλείαν καὶ ἐλευθερίαν μας συνέργησαν τὰ μεγάλα κράτη τῆς Εὐρώπης. Ὅσον θὰ εἶναι πόθος καλοῦ καὶ τιμῆ εἰς τὸν κόσμον, τὰ μεγάλα κράτη ἕνα μετὰ ἡμᾶς θὰ ἔχουν τὸ ποθοῦμεν, τὴν στερέωσιν τῆς βασιλείας ὡς ἔργον κοινόν. Δὲν παραβλέπω νὰ ἀναφέρω καὶ ὡς εὐεργέτημα ἐθνικόν, τὸ σκῆπτρον ὅτι ἔλαχε εἰς χεῖρα τέκνου βασιλέως Εὐρωπαϊοῦ, καὶ φιλελληνικοῦ βασιλέως τὴν 20 Μαΐου τοῦ ἔτους 1835 μόλις τὸ γένι ἄνθιζε εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἡγεμόνος μας. Σμίγω λοιπὸν εἰς τὸ χάρισμα τῆς νεότητος καὶ τὴν δόξαν τῆς καταγωγῆς τοῦ ἀπὸ τὴν φιλεπιστήμονα Εὐρώπην, καὶ τὸ πολῦτιμο, τὸ ἰσχυρὸν τῶν βασιλικῶν συγγενειῶν. Ὡμίλησα καὶ κηρύττω ποῖοι εἴμεσθε διὰ νὰ δικαιολογήσω, ἐν ὧρα, τί θέλει, τί ζητᾷ ἀπὸ τὴν νέαν βασιλείαν, τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἡ φωνή, ὁ χρησμός τῆς συνειδήσεώς σου. Φίλος μας ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, τὸ στοιχεῖον τῆς θαλάσσης φίλος, αὐτόνομοι, αὐτοκέφαλοι, κυβερνώμενοι ἀπὸ τὸν γλυκὺν ζυγὸν σοφῆς θρησκείας, μετὰ σημαίναν σταυροῦ εἰς τὸ στράτευμά μας, τί μᾶς λείπει ἀπὸ τὰς πλέον προτιμημέναις κοινωνίαις τῶν ζώντων εἰς ἀγαθὰ τυχερά, θεόδοτα καὶ αἱματοαγορασμένα; Ποῖος πόσον ἀχάριστος, μικρὸς ἢ μεγάλος, νὰ ἀρνηθῇ τὰς τόσας εὐλογίας; Ἔχομεν ὄνομα· ἡ ἀφάνεια τοῦ ὀνόματος ἄλλων ἐθνῶν αἰτιολογεῖ τὴν ἀφάνειαν τῶν αἰτήσεων τῆς συνειδήσεως τῆς ἀνθρωπότητος, τοῦτο δὲν ἡμπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ διὰ ἡμᾶς. Τὸ γένος μας ἐχρησίμευσε θέαμα καὶ ἀκρόαμα εἰς τὴν οἰκουμένην καὶ εἰς τοὺς παλαιούς καιροὺς καὶ εἰς τοὺς νέους, εἴμεσθε κορυφὴ δένδρου ποῦ δὲν κρύβεται. Τὸ ἀνθρώπινον γένος, θέλει δὲν θέλει, στρέφει πρὸς τὸ γένος μας τὸν ὀφθαλμὸν του.

Καὶ θέλει πρωταρχινῶς ἀπὸ τοὺς παρόντας μας, νὰ εἰπῶ τί θέλει ἀπὸ ἡμᾶς ἡ συνειδήσις των, καὶ δὲν εἶναι δύσκολον νὰ τὸ μαντεύσωμεν. Ἐκεῖνοι διεκρίνοντο εἰς πόθον ἀρετῆς, σοφίας, καὶ εἰς ἔργα δοξασμένα. Αὐτὰ λοιπὸν ὅλα τὰ παραγγέλλουν εἰς ἡμᾶς, ἂν εἴμεσθε γνήσιοι ἀπόγονοι ἐκείνων, καὶ δὲν ἐνοθεύσαμεν τὴν φλέβα τοῦ αἵματος. Ὅπως καὶ ὅ,τι πράττετε νὰ τὸ πράττετε μετὰ ἀρετῆν, σᾶς κοινοποιῶ ἀπαράλλακτα τὰ λόγια τους. Ἐξυπνάδα χωρὶς ἀρετῆν εἶναι πανουργία, πλούτη χωρὶς ἀρετῆν εἶναι ἀρπαγὴ ἢ ὄργανον ἀμαρτίας, ἢ θησαυρὸς προσφερόμενος εἰς ἀλλογενῆ κατακτητήν. Μὴν καυχᾶσθε πολὺ εἰς ἀνδραγαθήματα γονέων ἢ προγόνων. Ὁ καθείς εἶναι αὐτουργός, ἰδιοκτῆτης τῶν ἔργων του. Ἡ δόξα τῶν προπατόρων φωτίζει περιπλέον τὴν ἀσχημιὰ τῶν τέκνων, ἂν αὐτὰ εἶναι ἥτιμα, ἢ ἀμέριμνα φιλοτιμίας. Θὰ εἶναι χαρά, εὐτυχία μας, ἂν ἐσεῖς μᾶς προσπεράσετε εἰς δόξαν, εἰς φήμην καλὴν, καὶ λύπη μας ἂν ἡμεῖς σᾶς νικήσωμεν.

Αὐτὰ λέγουν οἱ προγενέστεροι, ἀλλὰ τί λέγουν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν ἐπικράτειαν καὶ οἱ μεταγενέστεροι, ἀγκαλὰ καὶ ἀγέννητοι, ἀκούσατε. Εἶναι εἰς τὴν τάξιν, συχνὰ συμβαίνει, ὅτι καθὼς στρώσουν οἱ γονεῖς πλαγιάζουσι τὰ τέκνα· διὰ τὴν ἀγάπην λοιπὸν ποῦ κάθε πλάστης ἔχει πρὸς τὸ πλάσμα του παρακαλοῦμεν, ἐτοιμάσετέ μας πατρίδα εὐνομουμένην, Ἑλληνικὴν ὅσον ἂν τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον χωρίζονται ἀπὸ τὸ ἀπερασμένον, τὸ περασμένον βαρβαίνει πάντοτε τὰ μέλλοντα. Μὴν μᾶς ἀφήσετε εἰς τὴν διάκρισιν τῆς τύχης, εἰς τὸν σφυδρὸν κυματισμὸν τοῦ πολιτικοῦ κόσμου, μὴ γένοιτο ποτὲ μετὰ τὸν ἀναστεναγμὸν εἰς τὰ χεῖλη νὰ κακολογήσωμεν τὰ κήκαλα τῶν γονέων μας! Ἴδού τί μᾶς λέγουν οἱ μεταγενέστεροι· ἀλλὰ ἀκούω, κύριοι ἀκροαταί, καὶ τὴν φωνὴν τῶν Εὐρωπαίων, τῶν φιλελλήνων τῆς Εὐρώπης, τὴν μεταφράζω καὶ ἀκροασθῆτε: Τέκνα καλῶν γονέων, καὶ ἐσεῖς καλοί, ὅτι καὶ ἐσεῖς καλοί τὸ μαρτυρεῖ ἡ πρὸς ἐσᾶς πολλὴ μας συμπάθεια, (καὶ αὐτά, κύριοι, μᾶς τὰ λέγουν ἄνδρες φιλοῖστορες, πολιτικοὶ περίφημοι, θαυμαστοὶ ῥήτορες, ὁ λόρδ Ἔρσκιν, ὁ Κάνιγκ, ὁ Μπάϊρον, ὁ Σατωμπριάν, ὁ Βιλμαίν, ὁ Βρογλῆς, ὁ Λουδοβίκος βασιλεὺς τῆς Βαβαρίας, οἱ τρεῖς ναύαρχοι τοῦ Νεοκάστρου καὶ ἄλλοι πολλοί). Τέκνα καλῶν γονέων καὶ ἐσεῖς καλοί. Εἰς τοὺς κινδύνους σας ἡμεῖς σᾶς βοηθήσαμεν, τὸ ἤξεύρετε, τὸ εἶδατε, ἄλλος μετὰ τὸ κονδύλι του, ἄλλος μετὰ τὸ σπαθί του, ὅπως, ἐβάλαμεν καὶ ἡμεῖς πέτρα ἀικοδομῆς εἰς τὸ κτίριον τοῦ ἐθνισμοῦ σας, τῆς βασιλείας σας. Βοηθήσατέ μας καὶ ἐσεῖς τώρα εἰς τοὺς κινδύνους μας, εἰς τὸν κίνδυνον τῆς ὑπολήψεώς μας. Νέοι δημοσιογράφοι ἔγραψαν, παραλογιά, πλάνη τῆς πολιτικῆς τὸ νέον βασίλειον τῆς Ἑλλάδος. Ψεύσατε τοὺς κατηγοροὺς μας καὶ κατηγοροὺς σας, καλοκαρδίσατε τοὺς φίλους σας, σεβόμενοι ἀόκνως δικαιοσύνην καὶ ἀλήθειαν.

Αὐτά, κύριοι, ἀκούω καὶ γράφω ἀπὸ τὴν φωνὴν τῆς καρδίας τῶν καλοθελητῶν ἀνδρῶν τῆς Ἑυρώπης καὶ ἀπὸ τοὺς προγόνους καὶ ἀπὸ τοὺς μεταγενεστέρους "Ἕλληνας" ἀλλὰ ἀκούω καὶ μίαν ἄλλην φωνήν, ἥ ὅπουα σφόδρα μὲ ταραξεί καὶ θὰ ταραξεί καὶ ἐσᾶς, εἴμαι βέβαιος, καὶ εἶναι ἡ φωνὴ τῶν ἐχθρῶν μας. Μοῦ φαίνεται νὰ βλέπω ζωντανευμένους εἰς τοὺς δρόμους τῆς Τριπολιτζᾶς καὶ εἰς τὰ σταυροδρόμια τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἄλλου, εἰς στεριές καὶ εἰς πελάγη νὰ βλέπω ὄσους ἐχθρούς εἰς παλαιές ἡμέρας ἐθέρισε τὸ σπαθὶ τὸ ἑλληνικόν, καὶ ὀρσοί, μὲ χλωμάδα θανάτου, μὲ τὴν ἀπάθειαν τῶν νεκρῶν σωμάτων, ἀκούω νὰ λέγουν, ἡ ρομφαία σας μᾶς ἐθέρισε, ὅτι τάχα εἴμεσθε ἄδικοι καὶ σκληροί, ἐσαλπίσσατε εἰς τὸν κόσμον τοὺς θριάμβους σας, συμμορφώσατε μὲ τὰ λόγια σας τότε, τὰ ἔργα σας τώρα. Ὁ Θεὸς δὲν γελιέται, ἀλλὰ κτίσете βωμοὺς δικαιοσύνης καὶ ἐλέους, καὶ θὰ ἔλθουν τὰ τέκνα μας προσκυνητάδες εἰς τοὺς ναοὺς σας.

Ἐγώ, κύριοι, ἀνθολογώντας τὴν οὐσίαν ἀπὸ ὅσα ἀκούσατε λεγόμενα μὲ φλόγα ψυχῆς, ἔρχομαι εἰς τοῦτο τὸ ἀποτέλεσμα, ὅτι ἡ συνείδησις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους θέλει ὥστε ἡ νέα ἐπικράτεια ἡ Ἑλληνική νὰ φθάσει εἰς ἄκρον πέρας, νὰ τελειοποιήσῃ τὰ τέλη τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν, τὴν ἀσφάλειαν τιμῆς, ζωῆς, ἐλευθερίας τῶν ὑποκειμένων, τὴν ἰσονομίαν, τὰ εὐεργετήματα τῆς σοφίας, τὴν δοξολογίαν τοῦ πνεύματος. Στοχασθῆτε, κύριοι, τὸ ἀνεπίληπτον, τὸ ὅσιον τῶν αἰτήσεων τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ θέλουν ζωντανοὶ καὶ ἀποθαμμένοι, παλαιοὶ καὶ νέοι, ἐντόπιοι καὶ ξένοι, φίλοι καὶ ἐχθροί, σπάνιον φαινόμενο, τοῦ ὁποίου δὲν θὰ εὗρῃτε τὸ ὅμοιον εἰς τὰς ἱστορίας ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς φανοὺς φωτιζόμενος ἀνεβαίνει ἀκόμη ὑψηλότερον ὁ λογισμὸς μου καὶ λέγει, ὅτι τὸ βασιλεῖον τὸ Ἑλληνικὸ μόνον καὶ μόνον ἐπλάσθη διὰ νὰ ὑπηρετήσῃ, διὰ νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὸν κόσμον ὡς μία ὅλη καλοκαγαθίας, θρονὶ κἀλλους, τιμιότητος, δικαιοσύνης. Φαντάζομαι, κύριοι, συγχωρήσατέ μου τὴν ἀπλὴν παρομοίωσιν ποὺ θὰ κάμω, ἀλλὰ ἐξηγεῖ τὸ πνεῦμα τῆς ὁμιλίας μου, φαντάζομαι νὰ βλέπω τὸν λαὸν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸν Μονάρχην του εἰς ἓνα ὑπερφανὸ ἐργαλεῖόν, καὶ νὰ ὑφαίνουν πολύτιμον πανί· εἰς τὸ πανὶ πλέκονται ἀκαταπαύστως πρόσωπα σοφῶν, ἀνδραγαθήματα ἡρώων, καὶ μὲ αὐτὸ τὸ πανί, μὲ αὐτὴν τὴν πραγματείαν μέλλει νὰ ἐνδυθοῦν πάλε πολλὰς φυλὰς θνητῶν. Δὲν θὰ σᾶς ἔλεγα, κύριοι, λόγια ὑπερήφανα, ἂν δὲν εἶχα πίστιν εἰς τὰ λεγόμενά μου, καὶ ἡ πίστις μου, ἡξεύρεται, ἔχει θεμέλιον, εἰς τὴν ἀνάγκην· ἂν τοῦτο δὲν πράξωμεν, ἂν δὲν δουλεύει ὁ ἐργαλεῖός, ὅπως εἶπαμεν, χανόμεθα. Δὲν θέλω νὰ πολυλογήσω, ἀλλὰ θὰ δώσω εἰς τὸ χέρι σας τὰ ζύγια τῆς ἀνάγκης. Πάντοῦ καὶ πάντοτε συμβαίνουν εἰς τὰ ἔθνη ἐγκλήματα ἀνθρώπων, παραπεποιήσεις κυβερνήσεων, μέτρα ἄφρονα, ἀτελεῖ· ἀλλὰ διατὶ ὅταν συμβαίνει παρόμοιον τι εἰς τὴν Ἑλλάδα, εὐθὺς τὸ ὄργανον τῶν φωτισμένων λαῶν, ἡ δημοσιογραφία, ὀνειδίζει τὸ περιστατικόν μας μὲ πικρίαν θανάσιμον; Διατί; Διαβάσατε τὰ προκηρύγματα τοῦ ἀθανάτου Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη, τὰ προκηρύγματα τῆς βασιλείας, τῶν κυβερνήσεών της ὅλων· τάζουν μεγάλα πράγματα, ὑπόσχονται σχεδὸν τὴν παλιγγενεσίαν τοῦ κόσμου, γνωστὴ καὶ ἡ ἀψύτητα τοῦ θυμοῦ μας κατὰ Φαμεράυερ. Δὲν κατηγορῶ, ἐπαινῶ· ἀλλὰ ὁ κόσμος ἔχει δικαίωμα νὰ ζητᾷ τὴν ἐξόφλησιν τῶν ὑποσχέσεων — τὰ ἀποτελέσματα, τὸ γνήσιον τοῦ αἵματος. Δὲν ἐξοφλοῦμεν; Θεωροῦμεν τὸ μεγαλεῖον τῆς γενεαλογίας; Ὅχι μόνον παραδρομοῦμεν ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ πρέποντα, ἀλλὰ μᾶς μένει καὶ ἡ ἀναιδέεια τῆς κακῆς πίστεως, καὶ ἡ φλυαρία τοῦ καυχήματος· τὸ βέλος τοῦ Φαμεράυερ πέφτει φαρμακερό· οἱ κακόβουλοι εὗρισκουν τροφὴν λοιπωριῶν, καὶ οἱ φίλοι μας κινδυνεύουν νὰ γίνουν ἐχθροὶ μας. Ποῖο κράτος, κύριοι, ἡμπορεῖ νὰ καλοζήσῃ, νὰ πολυχρονίσει, χωρὶς φίλους, χωρὶς συμμάχους; Ἐνας δρόμος καλῆς ζωῆς, σωτηρίας, ἐπαίνου, μᾶς μένει ἀνοικτός, ἡ χάρις τῆς πραγματείας μας. Θέλω νὰ ἐλευθερωθῶ τώρα ἀπὸ μίαν στενοχώριαν, τὴν ὁποίαν καὶ ἐσεῖς βεβαίως δοκιμάζετε. Τάχα εἴμεσθε ἄρκετοὶ νὰ εὐχαριστήσωμεν ὀλοτελῶς τὴν συνείδησιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους; Εἴμεσθε. Ἐπειδὴ ἡ δὲν ἔχομεν ἐχθρούς, ἡ οἱ ἐχθροὶ μας εἶναι εἰς τὰ ποδάρια μας. Εἰς τὸν ἔρωτα τῆς ἀληθείας, εἰς τὴν πράξιν τοῦ καλοῦ, ποίους θὰ ἔχωμεν ἐχθρούς; Τὰ φωτισμένα ἔθνη; Ὅχι βέβαια! Τὰ βάρβαρα; Ἀναστήτω ὁ Θεὸς καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ! Νόμος καὶ ἀλήθεια εἶναι Θεός, καὶ ὅχι μόνον εἰς αὐτὸν τὸν Θεὸν τὰ βάρβαρα ἔθνη δὲν ἀντέχουν, ἀλλὰ οὔτε τὰ πλέον πολιτισμένα, ἅμα παραδρομήσουν ἀπὸ τὴν πορείαν τοῦ καθήκοντος. Ἐνν μόνον ἐχθρὸν ἔχομεν, καὶ ὅχι ἀδύνατον, τὸν ἑαυτὸν μας, τὴν μικροπρέπειαν, τὴν ἰδιοτέλειαν, τὰ ὄνειροφαντάσματα. Ἀλλὰ ἅς μὴ λυπήσωμεν, κύριοι, μὲ λόγια χολῆς τὴν χαρὰν τῆς σημερινῆς πανηγύρεως. Πολίτες, εἴτε κράτος, ἅς σμιλῇ καθένας εἰς τὸν ἑαυτὸν του, ἅς ἐνδυθοῦν τὸ πρόσω-

πον ἁμαρτωλοῦ καὶ πνευματικοῦ, καὶ εἰς τὸν ἀέναν θησαυρὸν τῆς Ἑλληνικῆς ψυχῆς θὰ εὕρουν τὰ νικηφόρα ὅπλα νὰ πολεμήσουν πάθῃ βλαβερὰ, θανατηφόρα εἰς τὴν κοινότητα τῶν Ἑλλήνων.

Μένει νὰ προσθέσωμεν ἄλλο τι εἰς τὴν χαρὰν τῆς ἐορτῆς; Ναί, ἓνα, καὶ ἀνώτερο ἀπὸ ὅσα εἴπαμεν. Προσέχετε. Δὲν ἐφευρήκαμεν, κύριοι, ἡμεῖς τὴν γνῶσιν, τὴν ἔχομεν πατροπαράδοτον, καὶ θὰ βασιλεύει εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα, τὴν ἀλήθειαν, τὴν γνῶσιν, ὅτι πρόνοια Θεοῦ κυβερνάει τὰ πάντα, φύλλο δὲν σείεται χωρὶς τὴν δύναμιν τοῦ. Λογισμὸς ἀκρίβητος Κυρίου εἶναι ὁ κόσμος. Ἐξετάζοντας τώρα ἡμεῖς, κύριοι, βαθέως ἀπὸ ποῖα καὶ πόσα ναυάγια ἐσώθη τὸ ἔθνος μας, ἀπὸ πόσων αἰώνων αἰχμαλωσίαν, καὶ χαιρόμεθα ἐθνικὴν αὐτονομίαν, ζοῦμεν εἰς βασιλείαν ἑλληνικὴν, ἔφεξε γλυκεῖα αὐγή, δὲν ἀποκτῶμεν τὴν βεβαιότητα ὅτι ὁ λαὸς καὶ ὁ Μονάρχης τῆς Ἑλλάδος εἶναι κείμενο ἀγάπης, φροντίδα μελέτης τῆς Θείας Παντοδυναμίας; Δὲν πρέπει τάχα νὰ θεωρήσωμεν καὶ ὡς ἓνα εὐεργέτημα τῆς ἀγάπης τοῦ Κυρίου τὴν ἀνάγκην, τὴν ὁποῖαν ἐξηγήσαμεν, τὴν ἀνάγκην τῆς γενναιοψυχίας, τῆς ἀρετῆς τῶν ἔργων; Τὸ μυστήριον τῆς Θείας αὐτῆς ἀγάπης δὲν προστημαίνει, δὲν προμηνύει καὶ ἄλλα τέλη ὑψηλότερα τῆς Θείας Βουλῆς πρὸς χάριν τῆς φυλῆς μας; Μὴ παρέκει. Ἴσως ἀθέμιτο καὶ ἄκαρπο βέβαια, δὲν θὰ εὕρωμεν ἄκρην, νὰ θελήσωμεν νὰ βαλύνωμεν εἰς τοὺς κρυψώνας, εἰς τὴν ἄβυσσον τῶν θείων βουλῶν. Ὅσα γνωρίζομεν τῆς Θείας εὐνοίας εὐεργετήματα πρὸς ἡμᾶς, ἀρκετὰ εἶναι, ὥστε νὰ γονατίσωμεν ἐνώπιόν της μὲ δάκρυα χαρᾶς, εὐφημίας καὶ εὐχαριστίας. Μόνον ὡς εἶδος σφραγίδος τελειωτικῆς τῆς ὁμιλίας μου καὶ τῆς ἀκροάσεώς σας λέγω ὅτι ἂν μὲ τὰ κάλλη τῆς πατρικῆς μας γῆς, τοῦ καθαροῦ οὐρανοῦ, συνοδοιπορήσει καὶ ἡ ἀρετὴ τῆς ψυχῆς, καὶ ἡ Θεία Χάρις, ἡ Θεία Βουλὴ εὐχαριστημένη, ἱκανοποιημένη, ἀφήσει τὴν πλημύραν τῆς ἀγάπης της νὰ χυθεῖ εἰς τοὺς βασιλεῖς καὶ εἰς τὸν λαὸν τῆς Ἑλλάδος, ἕμμος θαλάσσης δὲν θὰ δυνηθεῖ νὰ μετρήσει τὰ ἑλληνικὰ ἀγαθοεργήματα εἰς τὰς φυλὰς, ἀνήμερες, Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς, καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν σοφὴν καὶ γηραλέαν Εὐρώπην. Ὁ ἄνεμος φυσᾷ σχεδὸν πάντοτε εὐδίας διὰ τὸν ἐπιτήδειον ναύκληρον, τὸν εἰδήμονα τῆς τέχνης τοῦ.

Σεβαστοὶ ἄκροαταί, κύριοι καὶ κυρίες, τὸ σταθερὸν τῆς ἀκροάσεώς σας μὲ δίδει θάρρος, παρηγορίαν, ὅτι δὲν ἀσχήμισα μὲ τὸν λόγον μου τὸ κάλλος τῆς ἐορτῆς, ὅθεν ἀντὶς νὰ παραπνευθῶ πρέπει νὰ ὁμολογήσω χάριτας πρὸς τοὺς φίλους μου παλαιέτας. Πρὸ πάντων πρέπει νὰ εὐχαριστήσω τὸν κύριον Λεόπουλον, βουλευτὴν τῆς Σπάρτης, ὁ ὁποῖος μοῦ ἔβαλεν οὕτως εἰπεῖν τὴν γλύκα τοῦ θέματος, καὶ ὁρθῶς ἐμπνεύσθη ὁ ἀξιόλογος φίλος, ἐπειδὴ τὸ δημόσιον πνεῦμα κερδίζει, ὅταν ἀνάλογος λόγος ἐξηγήσει τὴν ἔννοιαν τῶν ἐθνικῶν πανηγύρεων, καί, μὴ τὴν ἀλήθειαν, ἂν ἡ ὑλομέλεια τοῦ ἔθνους, εἴτε μικροί, εἴτε μεγάλοι, ἁμαρτωλοὶ καὶ ἁθῶοι, ἐννοήσωμεν τὴν μεγάλην σημασίαν τῆς σημερινῆς ἐορτῆς. Θὰ εὐχαριστήσωμεν, περιπλέον ἀπὸ τὸ ἐλπιζόμενον, τὴν συνείδησιν τοῦ ἀνθρώπου γένους. Ἀμήν.

40. «ΤΙ ΤΟ ΩΡΑΙΟΝ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ»*

(ΛΟΓΟΣ 1858)

Ἦλθε, κύριοι καὶ κυρίες, ὁ λόγος μου περὶ τοῦ κάλλους τῆς τέχνης νὰ μὴ φανεῖ ἀνάξιος τῆς ἀκροάσεώς σας. Παράδοξο, μὰ τὴν ἀλήθειαν, ἂν φανεῖ στερημένος ἀπὸ χάριν, ἀφοῦ κείμενο ἔχει τὴν ὥραιότητα. Ἐπειτα ἀφιερωμένος εἰς τὴν 25 Μαρτίου, ἐκφωνημένος εἰς τὴν 20 Μαΐου, ἄχαρο πράγμα, ἁμαρτία νὰ δυσαναλογεῖ μὲ τὸ μεγαλεῖον τῆς διπλῆς ἐορτῆς. Τέλος, ἂν ἀκτὶνα εὐμορφίας φωτίσει τὰ λόγια μας, θὰ μᾶς πιστεύσει καὶ ὁ κόσμος, ὅτι ὁμιλοῦμεν εἰς τὴν πατρίδα τοῦ Πλάτωνος, αὐτοῦ τοῦ πρώτου κατὰ τὴν ἑξίαν θαυμαστοῦ ἱστοριογράφου τῆς ὥραιότητος. Βλέπετε, κύριοι, ὅτι ἔχω καὶ ἔχετε συμφέρον ὁ λόγος μου νὰ μὴν φανεῖ γυμνὸς ἀπὸ κάλλος διὰ νὰ μὴν ζεύσωμεν τὴν καταγωγὴν μας.

* Πρωτοδημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Γ. Τερτσέτη σὲ φυλλάδιον, μὲ τὴν τίτλον : «Τὶ τὸ Ὁραῖον τῆς Τέχνης». Στὸ τέλος : «Ἐξεφωνήθη τὴν 20 Μαΐου 1858 τὴν 6 ὥραν μ.μ. εἰς τοὺς ἱσχειους τῶν δένδρων τῆς καίμενης Βουλῆς. Τύποις Δ. Ἀθ. Μωρομμάτη», σχῆμα 8γδου, σσ. 31. Στῇ σ. 1, ἡ ἀφιέρωσις : «Ἀνδρὶ σεβαστῷ Φιλίππῳ Ἰωάννου τὸ δοκίμιον τὸδε τῆς μητρικῆς καὶ πατρικῆς αὐτοῦ γλώσσης ἀνατίθησιν ὁ Γ. Τ.».

Τὸ ἔννομα τοῦ σοφοῦ Ἀθηναίου, πιστεύει ἦλθεν ὡς καλὸ συνελπίσθημα εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ὁμιλίας μας, καὶ πρὸς βεβαίωσιν παίρνει ἀπὸ ἑνα τῶν φημιστῶν διαλόγων τοῦ ὀλίγου τοῦ λόγου, ὡς θέλει σᾶς τὰ ἀναγνώσω. Πρόσωπα τοῦ διαλόγου Σωκράτης καὶ Φαῖδρος. Εἰς τὰ παραπόταμα τοῦ Ἰλισσοῦ, ὦρα μεσημεριάτικη, μήνας ἁλωνάρης, εἰς τὸν ἴσκιον δροσεροῦ πυκνοῦ πλατάνου, καθήμενοι οἱ δύο, λέγει ὁ Σωκράτης πρὸς τὸν σύντροφόν του. Τὸ προοίμιον μάλιστα τοῦ διαλόγου σημειώνει, ὅτι ὁ Σωκράτης ὁμιλῶντας ἔλπει πρόσωπο καὶ χέρια μὲ τὰ κατὰ κρυὰ νερά τοῦ ποταμοῦ· δὲν ἦτον τότε ὁ Ἰλισθὸς ξηρὸς σὰν τώρα. Λέγει λοιπὸν πρὸς τὸν Φαῖδρον : "Ἄν ὁ ἄνθρωπος, φίλε μου, ἔβλεπε τὴν δικαιοσύνην καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς ὀφθαλμοφανῶς, καθὼς βλέπει κάλλη γυναικὸς, ἀπίστευτος ἔρωτας θὰ ἐκυρίευε τὴν καρδίαν του· τόσον ἡ σοφία, ἡ ἀρετὴ εἶναι εὐμορφῇ, καὶ τόσον ἡ εὐμορφία αἰχμαλωτίζει τὴν ψυχὴν μας· φθάνει νὰ φανεῖ, μᾶς ἐκέρδισεν κανένα πράγμα ἀγαπητότερον ἀπὸ τὸ κάλλος, κανένα πράγμα τυραννικότερον τῆς ἀγάπης.

Ὁ λόγος μου, κύριοι ἀκροαταί, θὰ περιστρέφεται μόνον καὶ μόνον σήμερον νὰ σᾶς εἰπῶ, ὅτι τὸ ὡραῖο τῆς τέχνης εἶναι ἡ σωμάτωσις, ἡ προσωποποίησις τοῦ νοήτου, τῆς σοφίας, τῆς ἀγαθότητος, εἶναι ἡ ἀλήθεια τοῦ πνεύματος αἰσθητή, ὁρατή, φεγγόβολη.

Δὲν φοβοῦμαι ὅτι δὲν θὰ εἴσθε προσεκτικοὶ εἰς τὴν ὁμιλίαν μου, φοβοῦμαι μήπως μὲ κατηγορήσετε, ἰδοὺ διατί. Ἀφοῦ σοῦ ἔτυχε, θὰ μοῦ εἰπῆτε, τέτοιος πολύτιμος θησαυρὸς, τὰ χαριτωμένα λόγια, ποὺ ἤκουσες εἰς τὰ πλατάνια τοῦ Ἰλισσοῦ, πῶς δὲν ἐσκαψὲς καὶ βαθύτερα νὰ φέρῃς εἰς φῶς ἢλα τὰ πλούτη τοῦ παλαιοῦ θησαυροῦ ; Δὲν ἀντιλέγω, ἡ ἀδυναμία μου δικαιολογεῖ τὴν κατηγορίαν, ἀλλὰ ἂν ἤθελα καὶ ἐγὼ τὴν ἀδυναμίαν μου νὰ δικαιολογήσω, ἄλλους θὰ κατηγοροῦσα, καὶ δὲν πρέπει ἀρχίζοντας νὰ εἰπῶ λόγον ψυχρὸν, μάλιστα ἐναντίον φίλων. Μὴν ἐπιθυμήσετε, κύριοι, εἰς τὸν χειρότερον ἐχθρόν σας, ἂν ἔχετε, νὰ γράφει ἀπλᾶ, εἰς τὴν κοινὴν γλώσσαν τοῦ ἔθνους, τόση ἡ δυσκολία της, τόσος ὁ καημὸς της ! "Ἄν ἀπὸ τὰ 1821 καὶ 22 οἱ σοφοὶ τῆς φυλῆς μας ἐκαταγίνοντο νὰ γράφουν ἀπλᾶ, ὅσοι θὰ ἠθέλαμεν νὰ γράφομεν σήμερον, θὰ εἴχαμεν πλέον εὐκολίαν, θὰ εἴχαμεν χωράφι, ὅπως, καλλιεργημένο, καὶ τὸ ἔθνος δύναμιν μεγάλην διπλήν, τετραπλήν· ἀλλ' ἔκτοτε οἱ εὐλογημένοι ἔσυραν τὰς γραμμὰς των, ἔστησαν τὰ θεμέλια τοῦ πύργου, ποὺ κινδυνεύουν, μὰ τὴν ἀλήθειαν, σχεδὸν νὰ τελειοποιήσουν. Δύο μεγάλα φαινόμενα εἶδαμεν τὸν Ἰανουάριον τούτου τοῦ ἔτους, ἂν ὅχι μεγάλα μεγάλα, εὐχάριστα, τὰ πυροτεχνήματα καὶ τὴν Σαπφικὴν ὠδὴν τοῦ σεβαστοῦ πρυτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου· ἀλλὰ ἐρωτῶ, ποῖο ἀπὸ τὰ δύο προτιμότερα, τὰ πυροτεχνήματα, ἀντιπρόσωπος τοῦ φωτὸς τῆς νοήσεως, ἢ ὁ συγνεφιασμένος οὐρανὸς ἀρχαίας φωνῆς χωρὶς ἄστρα καὶ σελήνη ; Ἠξεύρατε, κύριοι, πῶς νέοι καὶ γέροι, ἐκατοχρονίτισσες ἀκόμη, ἐτουρταυρίζαμεν ἀπὸ τὸ χιόνι καὶ ἀπὸ τὸ κρύο, ἕως νὰ ἀγναντεύσωμεν τὸ εὐτυχισμένον σημεῖον, τὴν πρώτην ποθητὴν σπῖθα τῶν πυροτεχνημάτων, ἐκεῖνος μάλιστα ὁ χορὸς τῶν στρατιωτῶν μὲ τὰς λαμπάδες μᾶς ὑπεράρεσε. Θὰ ἐκάναμεν, κύριοι, τὸ ἴδιον, ἂν ἦτον κάλεσμα νὰ ἀκροασθοῦμεν τὴν ὠδὴν τοῦ σεβαστοῦ φίλου ; Ἀμφιβάλλω. Καὶ ἂν ἐπηγαίναμεν, θὰ ἐμέναμεν ἕως τὸ τέλος, μὲ τόσα χιόνια εἰς τὸν ὕμνητόν καὶ γοῦνες εἰς τὴν ῥάχην μας ; Ἐγὼ δὲν θέλω ἄλλον δικαστὴν εἰμὴ τὴν ἰδίαν τὴν Σαπφώ, ἂν ἐζοῦσε τώρα, καὶ ἦτον μὲ ἡμᾶς. Ποῦ θὰ εὐφραίνετο περισσότερον, ποῦ θὰ ἔτρεχε, ποῦ θὰ ἔβλεπε τὴν φλόγα τῶν ματιῶν τοῦ ἀγαπημένου της ποῦ τῆς ἔκαψαν τὰ τρυφερά της σπλάγγνα· ποῦ ; Εἰς τὸ φέγγος τῶν πυροτεχνημάτων ἢ εἰς τὸ σκοτάδι τῆς ὠδῆς της ; "Ἄς μὴν ἀπελπιζόμεθα, καὶ ἂν ἡ ἀρετὴ ἢ ἡ ἑλληνικὴ φανεῖ, ὁποῖα πρέπει νὰ εἶναι, ἂν ἔχωμεν τὴν πρόνοιαν καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν βοήθειαν, κατὰ τὴν ἁλλην εἰκοσιπενταετίαν ὁ φιλόμουσος καὶ φιλόπατρις πρύτανης θὰ ἀλωνίζει τὰ χωρία τῆς Μακεδονίας, θὰ ἀνηφορίζει τὰ Μπαλκάνια ἔρη, μὲ δεκανίκι εἰς τὸ χέρι, ἂν ἡ ἡλικία δὲν θὰ τοῦ συγχωρεῖ νὰ περπατεῖ ἐλεύθερα, θὰ γράφει ἐδῶ ἀπὸ ἐκεῖ, ἀπὸ ἐκεῖ νὰ διδάσκαται, νὰ ζητᾷ φράσεις τῆς φωνῆς τοῦ λαοῦ διὰ νὰ συνθέσῃ τὴν ὠδὴν του τότε, ἢ ὁποῖα θὰ φανεῖ εἰς ὅλον τὸ ἔθνος τόσον ἀρεστή, ὅσο ἡ φεικνὴ ἐφάνη ἀρεστὴ εἰς τὴν Γερμανίαν. "Ἄν δὲν σφάλλω, ἐκάμαμε μικρὴ παρατιμονιά, μικρὴ ἢ μεγάλη ἀδιάφορο, παρατιμονιά, ἐπίσαμεν εἰς ξένον νερά, ἃς πιᾶσωμεν τὸν πρῶτον μας δρόμον.

Ἀρχίζω, κύριοι καὶ κυρίες, ἀπὸ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν νὰ σᾶς φανερώσω, πῶς ἡ ὡραία αὕτῃ τέχνη μορφώνει αἰσθητὸ τὸ πνεῦμα, μὲ τί ; Μὲ τὰ λιθάρια της. Ἐχομεν πλησίον μας τὸν ναὸν ἀφιερωμένον εἰς τὴν Ρωσικὴν λειτουργίαν. Αὐτὸς ὁ ναὸς εἶναι ἔργον τέχνης. Τί μᾶς ἐξηγεῖ ; Τὸ στενὸν τῆς ἐκκλησίας ἐρμηνεύει τὴν συμπύκνωσιν εἰς τὴν καρδίαν μας τῆς χριστιανικῆς μελέτης πρὸς τὸν Θεόν. Τὰ στενὰ παράθυρα, ἀφεγγῇ, δηλοῦν ὅτι εἰς τὸ θεῖον εἰκοδόμημα μόνον ἡ λάμψις τοῦ

ἀνασπέρου φωτὸς πρέπει νὰ βασιλεύει. Τὸ κτίριον δὲν ἀπλώνεται πολὺ πολὺ, στρωτὸ κατὰ γῆς, κερδίζει τὸ ὕψος, μᾶς καλοῦν τὰ οὐράνια· ὑψώνομεν τὸν ὀφθαλμὸν εἰς τὴν σκεπὴν, εἰς τὸν οὐρανὸν τοῦ νοῦ, βλέπομεν ζωγραφισμένον τὴν Παντοκράτορα. Μᾶς ἀφήνει ἡ ἀρχιτεκτονική, μᾶς παίρνει ἡ ζωγραφική· ἡ ζωγραφία, μὲ τὰ χρώματά της, μὲ τοὺς ἰσκιούς της, μὲ τὰς γραμμὰς της παρασταίνει συμβάντα, ἔργα νοῦς, κατορθώνει, ὡς εἶδαμεν, καὶ τοῦ ἀθανάτου Πατρὸς νὰ εἰκονίζει τὸ οὐράνιον πρόσωπον.

Τὰ μάρμαρα τῆς Πεντέλης, δουλεμένα ἀπὸ τοὺς περίφημους τεχνίτας ἀγαλματοποιούς, δὲν ἐφάνερωσαν τὸ σεμνὸ κάλλος τῆς Ἀθηνᾶς, τῆς θεᾶς τῆς σοφίας;—Χαβρίας, στρατηγὸς Ἀθηναῖος, εὐρισκόμενος ἀδύνατος μὲ τὸ στράτευμά του ἀπέναντι ἐχθρικοῦ στρατεύματος Σπαρτιατῶν, διέταξε τοὺς στρατιώτας του, καὶ αὐτὸς μαζί τους, καὶ ἔθεσαν γόνα κατὰ γῆς. Ἔστησαν τὰς ἀσπίδες ἐμπρὸς, τὴν λόγχην ἐμπρὸς τῆς ἀσπίδος. Οἱ πολεμικοὶ νέοι τῆς Σπάρτης δὲν ἐτόλμησαν νὰ τοὺς κτυπήσουν. Οἱ Ἀθηναῖοι σταίνοντας ἀγαλμα ἔπειτα εἰς τὸν στρατηγὸν τους, ἠθέλησαν αὐτὸς ὁ ἀγαλματοποιὸς νὰ τὸν εἰκονίσει ὡς εἶπαμεν. Τὸ ἀκίνητο μάρμαρον δὲν ἐξηγοῦσε τὴν οὐσίαν τοῦ στοχασμοῦ τοῦ ἐφευρετοῦ στρατάρχου;

Ἐρχόμεθα εἰς τὴν μουσικὴν. Εἶναι ἀνάγκη νὰ σᾶς ἱστορήσω τὰ πνευματικά της χαρίσματα; Ἡ ἀρμονία της κυριεύοντας τὴν ἀκοήν μας, μᾶς περιδιαβάζει εἰς θεάματα ἡδονικά, μεστὰ ὕψους, θὰ ἔλεγα καὶ ἀφανῆ. Ἄν ἡ ὁμιλία μου ἔχει σκοτάδι, μὲ παίρνει φαίνεται ὕψος μουσικῆς· γεννᾷ ἡ μουσική, χύνει αἰσθήματα, ἀλλὰ ἀφήνει θολόν, ἀόριστον τὸν στοχασμόν. Ἀπὸ ὅλες, κύριοι, τὰς ὥραις τέχνες ἡ ποίησις κρατεῖ τὰ πρωτεῖα ὡς πρὸς τὰς ἀδελφές της ἐξ αἰτίας τοῦ συμμάχου, τοῦ ὑπηρέτου της. Ὅργανον, ὑπηρέτης της εἶναι ὁ λόγος, καθαρὸς μηνυτής, εἰκονογράφος τῶν στοχασμῶν τῆς ψυχῆς. Τὰ μάρμαρα, τὰ χρώματα, τὸν ἦχον, ὅσο καὶ ἂν τὰ ζωοποιεῖ ἄριστος τεχνίτης, μένουν μάρμαρα, βαφὴ, ἀέρας. Ἀφοῦ ὁ λόγος εἶναι μηνυτής, ὁ διερμηνευτής τῆς ψυχῆς, ἡ τέχνη ποὺ μεταχειρίζεται τὸ φοβερὸ ὄπλον τοῦ λόγου ζεῖ, ἡγεμονεύει εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ πνεύματος. Ὅσες ἀλήθειες ὁ ἄϋπνος ὀφθαλμὸς τῆς ψυχῆς βλέπει, τὰς βλέπει καὶ ἡ ποίησις. Ἡ ποιητικὴ τέχνη χαίρεται καὶ ὅλων τῶν ἄλλων ὥραιων τεχνῶν τὰ προνόμια, οἰκοδομεῖ ὡς ἡ ἀρχιτεκτονική, ζωγραφίζει ὡς ὁ ζωγράφος, σταίνει ἀνδριάντας ὡς ὁ ἀγαλματοποιός. Ποῖος ὁ ἀγαλματοποιός, ποῖος ὁ ζωγράφος; Ἡ μεγάλη πλαστικὴ δύναμις τῆς φαντασίας. Ὁ Φειδίας ἀπὸ τὸν Ὅμηρον ἀντέγραψε τὸν Ὀλύμπιον τοῦ Δία καὶ τὸ θαυματουργὸ κίνημα τῶν βλεφάρων του

ἼΠ, καὶ κυανέησιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων.

Ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος.

κρατὸς ἐπ' ἀθανάτοιο· μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὀλύμπιον.

Ἡ ποίησις μετέχει καὶ ἀπὸ τὴν μουσικὴν μὲ τὴν ἀρμονίαν τοῦ στίχου. Μουσικὴ ὁ στίχος. Ὅταν μάλιστα ὁ ποιητὴς καλεῖ εἰς τὴν συντροφίαν του καθαυτὸ τὴν μουσικὴν, τότε ἀληθεύουν τὰ θαύματα. Τὰ λεοντάρια, ποὺ σειώντας τὰς οὐρὰς τους ἡμερεύουν εἰς τὰ ποδάρια τοῦ Ὀρφέως ἢ τὰ τοίχη τῆς πόλεως τῶν Θηβῶν, ποὺ ὑψώνονται μὲ τάξιν εἰς τὴν φωνὴν καὶ εἰς τὴν λύραν τοῦ Ἀμφίωνος. Τὰ λεοντάρια καὶ τὰ Θηβαῖκα λιθάρια εἶναι οἱ ἄγριοι ἄνθρωποι, ἡμερωμένοι ἀπὸ τὴν χάριν τῆς σοφίας, τῆς στιχουργίας τῶν θαυμαστῶν ποιητῶν, εἶναι ἡ εὐμορφία τῆς ἀρετῆς ποὺ αἰχμαλωτίζει τὰ βάρβαρα στήθη, εἶναι ἡ ἐπιθυμία τοῦ Σωκράτους, ἔχει πλέον ἐπιθυμία, ἀλλὰ εἰσακουσιμένη, ἀληθευμένη ἀπὸ τὴν βασίλισσαν τῶν ὥραιων τεχνῶν.

Ἐρχομεν, κύριοι, σήμερον μὲ τὴν ἀπόφασιν, ἐξομολογοῦμαι εἰς φίλους, ἂν, ὁ λόγος μου φθάνοντας ἕως ἐδῶ, ὡς ἀκούσατε, ἂν παρατηροῦσα ὅτι ἡ ἀξία του δὲν ἀνταποκρίνατο εἰς τὴν ἀξίαν τοῦ ἐκλεκτοῦ ἀκροατηρίου, ἂν ἐβλεπα ἕνας νὰ χασμουριέται, ἀπὸ ἐδῶ, ἄλλος νὰ φεύγει ἀπὸ ἐκεῖ, ἄλλος νὰ συνομιλεῖ μὲ τὸν πλαγινόν, ἀπελπιζόμενος ὅτι ἀξίζει τι, καὶ πρῶτος μαχόμενος τὴν ἀνικανότητά μου, κλειώνοντας τὸ τετράδιό μου, καὶ ζητώντας τὴν συγγνώμην σας διὰ τὸ τόλμημά μου, νὰ μεταχειρίζομαι θέματα δυνατώτερα τῆς δυνάμεώς μου, ὅα ἀναχωροῦσα· ἀλλ' ἐξεναντίας, εἴτε τὸ ἄκρον τῆς εὐνοίας σας πρὸς καλλόγνωμον λαλητὴν, εἴτε τὸ ὕψος τοῦ θέματος μὲ κρατεῖ ψηλά, καθὼς τὰ βαθειὰ πέλαγα κρατοῦν εἰς τὴν κορυφὴν τῶν κυμάτων τὸν κολυμβιστὴ κάλλιον παρὰ τὰ ρηχὰ νερά, εἴτε τὸ φιλήκοον τῶν ἀκροατῶν μου ἐπικυρώνει τὸ γνήσιον τῆς καταγωγῆς των ἀπὸ τὸ αἷμα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ὀρεγομένων μὲ ἴσην προθυμίαν τὰ λαμπρὰ ἔργα καὶ τὰ περὶ κάλλους ζητήματα, τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι δέχεσθε τὴν ὁμιλίαν μου· ὅθεν καὶ ἐμὲ ὁ νοῦς μου παίρνει

ἀέρα, καὶ θέλω διαλέξει ἀπὸ τὰ βάθη τῆς ὕψους, ἀπὸ τὰ σπλάγγνα τῆς κοινωνίας, τὰς μεγαλύτερες ἀλήθειες καὶ θὰ δείξω πῶς ἡ ποίησις τὰς προσωποποιεῖ καὶ μορφώνει τὸ θαῦμα τοῦ ὠραίου.

Εἶναι, κύριοι καὶ κυρίες, πράγμα τιμιώτερο, ἀληθέστερο, ἀπὸ τὸ σέβας τῶν τέκνων πρὸς τοὺς γονεῖς ; Ἀμφιβάλλομεν ὅτι ὁ αἰώνιος πλάστης δὲν στρέφει βλέμμα ἀγάπης πρὸς τοὺς γήινους γεννήτοράς μας, ἀφοῦ αὐτοὶ ἐξακαλουθοῦν τὸ ἔργον τῆς θείας δημιουργίας ; Τὰ εὐτυχήματα ἀπὸ εὐχὴν γονέων δὲν εἶναι γνωστά ; Ποῖο τέκνο, σῶς τὰς φρένας, δὲν τρέμει εἰς τὴν πατρικὴν ἢ τὴν μητρικὴν κατάρα ; Λατρεύομεν εἰς τὰ εἰκονοστάσια τῶν σπιτιῶν μας τὰς εἰκόνες τῶν ἁγίων, ἀλλὰ δὲν εἶναι καὶ ὡς εἰκόνες ἁγίου ζῶντος, κατοίκου μὲ ἡμᾶς οἱ γεννήτορές μας ; Ποῖο τέκνο, δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ μακροχρονήσουν οἱ γονεῖς του, νὰ τοὺς θάψῃ ὑπεργήρους, νὰ φιλήσῃ τὰ γηραλέα τους χεῖλη, ἀγκαλὰ ἄφωνα καὶ νεκρά, εἰς τὸν ὕστερον ἀποχαιρετισμόν ; Μία τῶν ἐντελῶν τοῦ Θεοῦ διατάττει, τιμᾶτε τοὺς γονεῖς σας. Πῶς ἡ ποίησις κατεργάζεται, παρασταίνει τὴν θεῖαν ἀλήθειαν ; Θὰ σᾶς φέρω περιβόητο παράδειγμα, τὸ ποίημα τῆς μεγάλης Ρώμης, τὴν Αἰνείαδα.

Τὴν νύκτα τῆς καταστροφῆς τῆς Τρωάδος, ὁ Αἰνείας υἱὸς τοῦ Ἀγχίσου, ἀπειπιζόμενος τῆς σωτηρίας τῆς πατρίδος, ἀφοῦ τὰ Ἑλληνικὰ στρατεύματα ἐπλημμύρησαν εἰς τὴν πολιτείαν, τρέχει νὰ σώσῃ τὸν πατέρα του. Τὸν εὕρισκει. "Ἐλα, πάτερ, μου, εἰς τὰς ἀγκάλας μου νὰ σωθοῦμεν" δὲν στέργει ὁ γέροντας, θέλω τὰ κόκκαλά μου νὰ μείνουν εἰς τὰ χώματα τῆς πατρίδος μου, ἃς μὲ σκοτώσουν οἱ ἐχθροί· ὁ υἱὸς ἐπιμένει νὰ τὸν πάρῃ, ὁ πατέρας ἀντιλέγει, ὅταν ἕνα ἄστρο φωτεινὸ κατεβαίνοντας ἀπὸ τὸν οὐρανὸν ἐχώνευσε εἰς τὸ βουνὸ τῆς "Ιδης" ὁ γέροντας θεωρώντας τὸ σημεῖον, ὅτι πρέπει νὰ σωθοῦν παίρνοντας τὸ βουνό, ἔρησε νὰ γίνῃ τὸ θέλημα τοῦ υἱοῦ του. Σχίζουσιν τὰ σκοτεινότερα μέρη τῆς πόλεως, καὶ τὸν γενναῖον πολεμιστὴν, τὸν ὁποῖον δὲν ἐφόβισαν οἱ φοβερώτεροι τῶν Ἑλλήνων, οὔτε ἡ λόγχη τοῦ Ἀχιλλέως, τότε τὸν φοβίζει, ὡς σπικουργεῖ ὁ Μιργίλιος, τὸν φοβίζει φύλλον δένδρου ἂν σειέται, ἀπὸ τὴν ἔγνοιαν του διὰ τὸ πολύτιμον φορτίον του. Ἐσώθησαν κατεβαίνοντας ἔπειτα εἰς τὸ γιγλὸν, καὶ νέους κινδύνους θαλασσινοὺς καὶ πολεμικοὺς νικώντας, ἔφθασαν εἰς τὴν Σικελίαν, ὅπου ὁ γέροντας ἀπέθανε, καὶ τὸν ἐτίμησεν ὁ υἱὸς μὲ γυμνικοὺς ἀγῶνας, κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν ἀρχαίων. Τέλος ὡς καὶ εἰς τὰ ἄχαρὰ βασίλεια τοῦ Ἄδου ἐκατέβη ὁ ἐπαινεμένος υἱὸς διὰ νὰ ξαναἰδεῖ τὸν πατέρα του, καὶ νὰ τοῦ ὁμιλήσῃ.

Μὲ εὐχαρίστησιν σᾶς ἀνάφερα τὴν περίληψιν αὐτὴν, διὰ ἕνα περιστατικὸν γνωστόν σας καὶ, θὰ χαρεῖτε νὰ σᾶς τὸ ἐνθυμήσω. Ὄταν ὁ μεγαλόψυχος Κανάρης ἔλαμνε μὲ τοὺς συντρόφους του εἰς τὸ λιμάνι τῆς Νίου, ἀραμένο τὸ χιλιάρμενον τοῦ ἐχθροῦ, νύκτα ἦτον, καί, μὴ ξεχωρίζοντας καθαρὰ, ποῦ, ποῦ τὸ ἄραμα τοῦ ναυάρχου, ἐσυλλογίζετο, ἄστρο φωτεινὸ, κατεβαίνοντας ἀπὸ τὸν οὐρανόν, τοῦ ἐσημάδευσεν τὴν ναυαρχίδα, καὶ τὴν ἔκαυσε.

"Ἄλλο παράδειγμα θὰ σᾶς φέρω τώρα ἀπὸ τὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὅμηρου, ἀκούσατε. Ὄταν ὁ Πρίαμος ἐπῆγε μὲ δῶρα εἰς τὸν Ἀχιλλέα νὰ ἐξαγοράσῃ τὸν φονευμένον Ἕκτορα, τί πρῶτα κι ἀρχῆς τὸν λέγει : «Τίμησε εἰς τὸ πρόσωπόν μου τὸν πατέρα σου, γέροντας καὶ αὐτός, καθὼς εἴμαι καὶ ἐγώ, ἀλλ' εὐτυχέστερός μου πολὺ· ἀκούοντάς σε ζωντανὸν παρηγοριέται· ἐλπίζει νὰ σὲ ξαναἰδεῖ, νὰ χαρεῖ τὴν θεωρίαν σου. Ἐστὶ μὲ ὑστέρησες ἀπὸ τοὺς υἱούς μου· τὸν ἀνδρειότερον ἀπὸ αὐτοὺς τώρα νεωστὶ μοῦ τὸν φόνευσες· αὐτὸν ἔρχομαι νὰ ἱερώσω μὲ δῶρα· λυπήσου με, σέβου τοὺς θεούς, ἐλέησέ με, ἐνθυμούμενος τὸν πατέρα σου· ἐγὼ ὑποφέρω ὅτι ἄλλος ἄνθρωπος δὲν ὑπόφερε ποτέ, νὰ φιλῶ τὸ χεῖρ τῶν φονέων τῶν τέκνων μου».

Ὁ Ἀχιλλέας δὲν ἀπεστράφη τὸν γέροντα, ἀλλὰ μὲ ἡμερότητα τὸν σήκωσε ἀπὸ τῆ γῆν, γονατισμένον, ἔρχισε ἔπειτα μεταξὺ τους ἢ ἐλεεινὴ Ὑρηνωδία, ὁ Ἀχιλλέας ἔκλαιεν ἐνθυμούμενος τὸν πατέρα του καὶ τὸν φίλον τ.υ., καὶ ὁ Πρίαμος ἔκλαιε τὸν φονευμένον υἱόν του καὶ τὴν καταστροφὴν τῆς βασιλείας του. Ἐμειναν ἄφωνα πολλὴν ὥρα, ὁ ἕνας θαυμάζοντας τὸν ἄλλον, ὁ Ἀχιλλέας τὰ σεβάσματα γηρατειᾶ τοῦ βασιλέως, ὁμοίωμα τοῦ πατρός του, ὁ Πρίαμος τὸ θεοειδὲς τοῦ Ἀχιλλέως.

Μὲ τὸ φέριμον τοῦ θεμελιωτοῦ τῆς Ρώμης, ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ Πριάμου, ἀπὸ τὸ κλάϊμα τοῦ Ἀχιλλέως, ἐννοοῦμεν πῶς ἡ ποίησις φωτίζει τὰς ἀλήθειες τῆς ψυχῆς, ἢ φωτίζεται, παίρνει καὶ δίνει ἀκτίνες. Ἐθεοποιήσαμεν ἕως τώρα, κύριοι, τὸ σέβας πρὸς τοὺς γονεῖς· ἂν συμβεῖ καὶ υἱὸς σέβεται τὴν μητέρα, ἀσεβεῖ πρὸς τὸν πατέρα, ἢ σέβεται τὸν πατέρα, ἀσεβεῖ πρὸς τὴν μητέρα, φθάσει νὰ κάμῃ τὸ θανασιμότερον τῶν ἀμαρτημάτων, φονεύσῃ τὴν μητέρα του, καὶ ὅχι εἰς παραφροσύνην, ἐν γνώσει καὶ μὲ αἰτίαν, ὁ ποιητὴς πῶς θὰ ἱστορήσῃ τὸ τρομερὸ συμβεβηκός ; Ἀκούσατε τὸν κορυφαῖον τῶν τραγικῶν ποιητῶν τῆς Ἑλλάδος, τὸν Αἰσχύλον. Στρατάρχης περίφημος, πα-

λαϊός, παλαιός και εις τον καιρόν του Αίσχύλου, νικητής, στρατάρχης βασιλέων επιστρέφει εις την πατρίδα του, το "Αργος" ή άπιστη συμβία του έτοιμάζει λουτρό, τον προσκαλεί να λουσθεί, αλλά εις το λουτρό ήτον στημένο δίκτυ, περιπλέκεται εις το δίκτυ, τον φονεύουν αυτή και ο έραστής της, ελεύσθη όχι εις τα "Αργίτικα νερά, αλλά εις το αίμα του. "Αφησε υιόν τον "Ορέστην, άνε- τράφη εις την έξορίαν, ποτίζοντας με τα δάκρυά του τον άρτον της τρυφής του· έμεγάλωσε, συμ- βουλευεται τον χρησμόν των Δελφών, επιστρέφει εις την πατρίδα του άνήμερος εκδικητής· φονεύει τον έραστήν και την μητέρα. Γεννηθήτω το φώς, και έγένητο· με τον λόγον πλάθει και ο ποιητής τέκνον ανθρώπου και Θεού. Είς την φωνήν του Αίσχύλου πανήντα θηρία, "Εριννύες, γυναίκες άγριες ύψώνονται από τα καταχθόνια του "Αδου, ψαλμοπαινίζουν· οί ποταμοί της γής, τα κύματα του ώκεανού δέν θέλει δυνηθούν να λούσουν το μαιφόνον χέρι του φονέως της μητρός του, του ραβδί- ζουν εις το πρόσωπο λαμπάδες και της μητρός του το αίμα· φίδια σφυρίζουν εις τα μαλλιά τους.

"Όταν, κύριοι, εις τα Θέατρα "Αθηνών πρώτη φορά έπαρκατάθη ή τραγωδία του Αίσχύλου, άν- δρες πολεμικοί έδειλίτσαν, γυναίκες απόβαλαν, κοράσια έλιγοθύμισαν· ως προχωρήσωμεν να ιδού- μεν το τέλος της τραγωδίας. "Ο υιός του "Αγαμέμνονος υπάγει πάλιν εις τον ναόν των Δελφών να καθαρισθεί, τον ακολουθούν τα θηρία· ο Θεός του ναού τον πέμπει να δικασθεί εις "Αθήνας· απο- κοιμίζει ο Θεός τες "Εριννύες δια να τον αφήσουν ελεύθερον, δνειρεύονται εις τον ύπνον τους, ότι τους φεύγει, παρχαμιλούν, πιάστε τον, πιάστε τον, φεύγει, λάβε λάβε, λάβε· φθάνει ο "Ορέστης εις τον ναόν της "Αθηνάς, τον έρωτά ή "Αθηνά, ποιος είναι, τί θέλει, φθάνουν και οί "Εριννύες, τες οδηγεί ή μυρωδία του χυμένου αίματος· μυρίζει ο φονιάς· "Η "Αθηνά άκούει και τα δύο μέρη· διαρίζει δικαστήριον, τον "Αρειο Πάγο, μορφώνει διαδικασίαν· οί κλήτορες καλούν την δίκην, συζη- τεϊται. Τί νομίζετε, κύριοι, ποία ή απόφασις; "Ισοψηφία και ή "Αθηνά λέγει, δέν άθωώθη, του έγινε χάρις, ίσοψηφία δέν είναι άθώωσις, είναι χάρις του νόμου· ή φόνισσα βασίλισσα έπρεπε να φονευθεί, άλλ' όχι από το χέρι του υιού, και ακόμη λέγει· ή ψήφος μου τον έσωσε. "Εγώ γεν- νημένη από την κεφαλήν του Διός, δέν με έθρεψαν τα σπλάχνα μητρός, δέν έβύζασα βυζί θεάς, φίλημα μητρός δέν με έκοίμισε εις τα γόνατά της, και έπρεπε να σύρω τα δίκαια του υιού του "Αγαμέμνονος, του δοξασμένου βασιλέως των "Ελλήνων. Δέν όργίζεται ή "Αθηνά, ή θεά της σο- φίας, δέν απεστράφη τες άγριες "Εριννύες, που εισπράττουν τον φόρον της άδικίας, του χυμένου αί- ματος, πράκτορες αίματος, ως τες όνομάζει ο Αίσχύλος, μάλιστα ή θεά τες επαινεϊ, σταίνει εις αυτές βωμόν, και αυτή ή ίδια κρατώντας από το χέρι τες παρθένες των "Αθηναίων, τους άνδρας, τες γυναίκες των λαμπροστολισμένες πανηγυρίζει με ψαλμούς και με θυμιάματα πρώτη φορά την έορτήν των Εϋμενίδων· τες έγλύκανε και με το όνομα Εϋμενίδες, καλοσυνάτες.

"Ας δοξολογοϋμεν το κάλλος της ποιήσεως των προγόνων, τα ιερά λείψανα που σώζονται, έπειδή μά την αλήθειαν, αν ή "Ελληνική γή έδοξάσθη από τόσα και τόσα ήρωικά άνδραγαθήματα, έμολύνθη και από θανάσιμα άμαρτήματα, τες διχόνειες, τες μονομαχίες θανάτου Σπαρτιατών, "Αθη- ναίων, Θηβαίων, δια να μήν είπω άλλο, το θείο άηδόνι, που κλαηδοϋσε τόσον νόστιμα μεσημεριά- τικα εις τα νερά του "Ιλισού, θανατωμένο από άπανθρώπους φονείς· αλλά το πράγμα το άδολο εις τους αιώνας, μακαρίζόμενο από τα χείλη των θνητών είναι τα άριστουργήματα της "Ελληνικής τέχνης, είναι οί τρεις τραγικοί των "Αθηναίων, άέναντος ποταμός ήθικότητας, είναι ή σοφία του "Ομήρου. "Οχι πλέον τεμάχια, όχι περίληψιν ποιημάτων, αλλά άκέραιον ποίημα του "Ομήρου θα σας ανα- γνώσω, βεβαίως οϋτε την "Ιλιάδα, οϋτε την "Οδύσσειαν, θα μάς πλάκωνε το σθινόπαιον και ο και- νούργιος χρόνος· έναν από τους ύμνους του "Ομήρου όλόβολο θα σας αναγνώσω, το όλον του τρι- άντα τόσοι στίχοι. Μόλις θα ακούσετε την έπιγραφήν του ύμνου, θα έννοήσετε ποιες αλήθειες θα άκτινοβολήσουν από τον καλόφωνον τραγουδιστήν. "Εγώ θα διαβάζω, έσείς θα σχολιάζετε, θα άπλώ- νεται ένώπιον των όφθαλμών σας ή χάρις του ώραίου. Δέν θεωρώ άχρηστο πριν αρχίσω να μετα- φράζω, να είποϋμε με δυό λόγια τί έφανερώσαμε ότι είναι το ώραίο της τέχνης· ή προσωποποιήσις, είπαμε, του όσιου, του άγαθού, της τιμωρίας των άδίκων· ακούσετε τώρα τον τίτλο του "Ομηρικού ύμνου «Διόνυσος ή λησταίον». Μεταφράζω.

«Θα δοξολογήσω τον υιόν της Σεμέλης, καθώς έφάνη εις θαλάσσιον άκρωτήριο, όμοιος με εϋμορφο και ξανθό παλληκάρι· χυτά ήτον τα μαλλιά της κεφαλής του εις τους δυνατούς ώμους, τριαντάφυλλο ή όψις του, πορφυροένδυτος, χρυσοστολισμένος· συνέβη και άνδρες "Ιυρρηνοί έταξι- δευαν τα πέλαγα, ληστεύοντας πλοία και άκροθαλάσσια· είδαν τον νέον, ένευσαν ένας του άλλου,

μαύρη τους μοίρα ! Ἐπήδησαν εἰς τὴν στεριά, ἔπιασαν τὸ εὐμορφὸ παλληκάρι, τὸ ἤφεραν εἰς τὸ πλοῖο τους, χαρούμενοι εἰς τὰ φυλλοκάρδια τους. Παιδὶ βασιλόπουλο, ἔλεγαν, εἶναι, καὶ ἤθελαν μὲ δεσμὰ δυνατὰ νὰ τὸ δέσουν, ἀλλὰ τὰ δεσμὰ δὲν κρατοῦσαν, ἔπεφταν πέρα ἀπὸ τὰ ποδάρια του καὶ ἀπὸ τὰ χέρια του, καὶ ἄδειος ὁ υἱὸς τῆς Σεμέλης καὶ τοῦ Διὸς ἐκάθετο χαμογελόντας· λαμποβολοῦσαν τὰ μαῦρα του μάτια. Ὁ ναύκληρος τὸ ἐννόησε καὶ ἐφώναζεν εἰς τοὺς συντρόφους του : ἔλεεινοί, θεὸν δένετε φοβερόν, τὸν ὅποιον δὲν σηκώνει τὸ γερὸν καράβι· ἢ ὁ Ζεὺς εἶναι, ἢ ὁ τοξότης Ἀπόλλων, ἢ ὁ Ποσειδών, δὲν ὁμοιάζει θνητός, θεὸς εἶναι· γλήγορα εἰς τὴν γῆν, πιάστε τὰ κουπιὰ, μὴ τὰ χέρια σας ἐπάνω του, μήπως θυμωμένος ξυπνήσει τοὺς ἀνέμους καὶ τὰ χαλάζια τοῦ οὐρανοῦ. Ἐἴπε, ἀλλὰ ὁ πλοίαρχος ληστάρχης ἄγριον λόγον τοῦ ἔστραψε : κακοκέφαλε, ἄνοιγε τὸ πανί σου μὲ τὸν ἄέρα, τιμόνευε, ἀρμένιζε, μὴν τρέμεις, τὰ ἄλλα δικά μας· διὰ τὴν ξαγοράν τοῦ εὐμορφοῦ παλληκαριοῦ ἢ εἰς τὴν Αἴγυπτον θὰ πάμε ἢ εἰς τὴν Κύπρον, ἢ εἰς τὰ ὑπερβόρεια βασίλεια, καὶ ἀκ' ἡμὲς μακρότερα, θὰ μᾶς εἰπεῖ τέλος, θέλει δὲν θέλει τοὺς φίλους του, τὴν γενιάν του, τὸ βιός του· θεὸς μᾶς τὸν ἔστειλε. Λέγοντας, ὁ ἴδιος ἄπλωσε τὸ πανί, καὶ ὁ ἄνεμος εὐδῖος ἐφυσοῦσε καταμεσῆς· ἀλλ' εὐθὺς ἐφάνηκαν θαυμάσια ἔργα· κρασί μυρωδάτο, γλυκόπιστον ἔτρεχεν εἰς τὸ σκάφος τοῦ πλοίου· κληματαχριά μὲ πράσινα φύλλα, μὲ σταφύλια, ροῖδιτες, ἀητονύχια, ἐπερίπλεξε τὸ κατάρτι καὶ τὸ πανί· στεφανωμένα ἀπὸ βλαστούς, ἀπὸ φύλλα ἦσαν οἱ σκαρμοὶ τῶν κουπιῶν, ἢ πλώρη καὶ ἢ πρύμνη· θάμβος ἔπιασε τοὺς Θαλασσινοὺς· τότες ἐφώναζαν τὸν κυβερνήτην, τὸν ναύκληρον, νὰ ἀράξει εἰς τὴν γῆν, ἀλλ' ὁ Διόνυσος ὁ υἱὸς τῆς Σεμέλης, ἀνάστησε ἄγριο λεοντάρι εἰς τὴν πλώρη τοῦ καραβιοῦ, καὶ καταμεσῆς ἐφάνη ἀρκούδα φοβερή. Ἐφοβέριζαν, ἐβρύχαν νὰ χυθοῦν εἰς τοὺς ἀνθρώπους· αὐτοὶ καταχλωμιασμένοι, τρεμάμενοι, χωρὶς αἷμα ἐσυνάχθησαν εἰς τὴν πρύμνην γύρω εἰς τὸν θεόφοβον Κυβερνήτην διὰ νὰ σωθοῦν· τὸ λεοντάρι χουμάει εἰς τὸν ληστάρχην καραβοκύρην, τὸν ἀρπάζει μὲ νύχια, μὲ δόντια, οἱ ἄλλοι πέφτουν εἰς τὸ γαλόν, νὰ φύγουν τὸν βέβαιον θάνατον καὶ ἡ θάλασσα τοὺς ἔκαμε δέλφινας. Ἀλλὰ ὁ θεός, ὁ υἱὸς τῆς Σεμέλης, ἐκράτησε τὸν ναύκληρον, δὲν τὸν ἄφησε νὰ πέσει καὶ τοῦ εἶπε : "Ἐχε θάρρος, ἀγαπημένε τῆς καρδίας μου, ἐγὼ θὰ σὲ εὐτυχίσω, καὶ οἱ ἄλλοι Θεοί. Ἐἴμαι ὁ Διόνυσος, υἱὸς τῆς Καδμείας Σεμέλης, πατέρας μου ὁ Δίας· χαῖρε τέκνον εὐμορφῆς μητρὸς καὶ τοῦ μεγάλου θεοῦ !"

Δὲν ἐμελετήσαμεν ποτέ, κύριοι, τί πράγμα, ποῖος νόμος σώζει, κρατεῖ τὸ ἀνθρώπινο γένος, τοῦ χαρίζει δύναμιν, χάριν,—ὅχι ἄλλο τι εἰμὴ τὸ κοινωνικόν, νὰ ζεῖ εἰς κοινωνίαν ἄνθρωπος μὲ ἄνθρωπον, ἔθνος μὲ ἔθνος, νὰ μορφώνουν κράτος πρὸς χάριν τῆς παρουσίας, τῆς ζωῆς, τῆς ἐλευθερίας. Τὴν κοινωνίαν ἀφαίρεσε ἀπὸ τὴν ἀνθρωπότητα, εἶναι ὡς νὰ ἀφαιρέσεις ἄνοιξιν καὶ γλυκὸ καλοκαίρι ἀπὸ τὴν χρονιά· εὐθὺς πείνα, σκοτάδι, χειμώνας ἄγριος· οἱ ἐπιστῆμες, κεφάλαια θησαυρισμένα ἀπὸ τὸν ἴδρωτα πολλῶν ἀνθρώπων καὶ πολλῶν αἰώνων θὰ ἀνθοῦσαν εἰς τὴν οἰκουμένην, ἂν ὁ ἄνθρωπος ἐξοῦσε χωριστὸς τοῦ ἀνθρώπου ; "Ἀς ἰδοῦμεν καὶ χαμηλότερα· ἄνθρωπος ἀσυντρόφιαστος, ἔρημος, ἂν ἔσπερνε, θὰ ἐθέριζε ; Ποία του ἡ ἀσφάλεια ἀπὸ τὸν δυνατότερον ; "Ὅποιος, κύριοι, μάχεται τὴν κοινωνίαν, μάχεται τὴν σωτηρίαν, τὴν εἰρήνην, τὴν τιμὴν τῆς ἀνθρωπότητος, μάχεται καὶ τὸν Θεόν, ἐπειδὴ θέλημα Θεοῦ, βουλὴ του εἶναι ἡ μὀρφωσις κοινωνίας, καθὼς δῶρον του εἶναι καὶ ἡ ζωὴ τῶν θνητῶν. Προχωρῶ ἀκόμη μακρότερα· τὰ σώματά μας θάπτονται εἰς τὸ ἀνήλιον σκοτάδι τῆς γῆς, ἀλλὰ οἱ ψυχὲς πάντε εἰς τὸν Θεόν. Ποῖες ψυχὲς θὰ δεχθεῖ εὐχαρίστως ὁ Ὑψίστος, τὰς ψυχὰς ἀγρίων ἀνθρώπων, ἢ τὰς ψυχὰς ἡμερωμένες, δοξασμένες ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ τῆς κοινωνίας ; Τὰ ἐγκλήματα μάχονται τὴν κοινωνίαν, πάθος ἐχθροῦ σκοτώνει ἐχθρόν, καταστρέφει ἓνα ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ, τὰ ὅποια ἡ κοινωνία προσπαθεῖ τόσον νὰ ἀσφαλίσει εἰς τὰ μέλη της, τὴν ζωὴν. Ἀλλὰ, κύριοι, εἶναι ἓνα ἐγκλημα, ὁ κορυφαῖος τῶν ἐγκλημάτων, καταστρέφει ὅλα ὁμοῦ τὰ ἀγαθὰ τῆς κοινωνίας, τὴν τιμὴν, τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ζωὴν, τὴν παρουσίαν, τὴν τάξιν καὶ αὐτὸ τὸ ἐγκλημα εἶναι ἡ ληστεία, στεριανὴ ἢ θαλασσινή. Τί περιπλέον ! Τὸ ἀμάρτημα τῆς ληστείας δὲν ἔχει πρῶτοπο ὀρισμένο, τὸ ἀνθρώπινο γένος ἐπιβουλεύεται τὴν κοινωνίαν, ἔπου καὶ ἂν τὴν εὕρει. Δὲν ἀκούσατε τὸν πλοίαρχον ληστάρχην νὰ λέγει, ἀδιάφορο ἂν ὁ αἰχμάλωτος εἶναι ἀπὸ τὴν Κύπρον, ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον ἢ ἀπὸ τὰ ὑπερβόρεια βασίλεια καὶ πίσω τὸν ἥλιον θὰ εἶχε καρδίαν νὰ ὑπάγει ὁ ληστάρχης καραβοκύρης— εἰς τοὺς παμπάλαιους καιροὺς ἡ ληστεία ἐβασάνιζεν, ἐμάραινε τὴν Ἑλλάδα καὶ ἄλλα μέρη τοῦ κόσμου· ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Θησεὺς καὶ ἄλλοι φιλόανθρωποι ἥρωες, ἐλευθέρωσαν τὰς στεριὰς ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς τῆς κοινωνίας, ἡ ληστεία κυνηγημένη ὥς τὴν ξηρὰν ἐπῆρε τὰ πέλαγα καὶ τὰ ἀκροθαλάσσια· ὅθεν παρατηροῦμεν καὶ πολλὰς πολιτείας τῶν ἀρχαίων οἰκοδομημέναις εἰς ψηλὰ-

ματα καὶ μακρὰν τοῦ γαλοῦ. Τέλος ὁ Μίνως, βασιλέας τῆς Κρήτης, ἐκαθάρισε μὲ τὸ ναυτικό του, ὅσον ἐδυνήθη, καὶ τὸ μεσόγειον ἀπὸ τὰ ληστοανοσιουργήματα. Ἡ εὐαισθησία τῶν ἀρχαίων, πρὸ τέρημα αἰώνιο τῆς ἐλληνικῆς γῆς καὶ τοῦ εὐμορφου οὐρανοῦ, ἐθεοποίησε τὸν Ἡρακλῆ καὶ τὸν Θησεά, τοὺς ἔστησε ναοὺς. Σώζεται ἀκόμη εἰς τὰς ἡμέρας μας ὁ ναὸς τοῦ Θησεῶς, καὶ τὸν Μίνωα τὸν ἐμκαρίζαν ὡς δικαστὴν τῶν ψυχῶν. Ὁ Θησεὺς καὶ ὁ Ἡρακλῆς, μὲ τὴν ρομφαίαν τους καὶ μὲ τὰ τόξα τους, ὁ Μίνως μὲ τὸ ναυτικό του, ἐπολεμοῦσαν τὸν βάρβαρον αἰῶνα· ὁ Ὀμηρὸς μὲ τὴν ποίησίν του· καὶ ἂν ἐτύχαινε, κύριοι ἀκροαταί, ρήτορας νὰ μᾶς ὁμιλεῖ σήμερον, ἤμποροῦσαν ἀξιόλογα νὰ μᾶς ἀποδείξει ὅτι τὸ ἔργον τοῦ Ὀμήρου ἦτον ὑψηλότερον, πολυτιμότερον, ἀπὸ τὰ κατορθώματα τοῦ Θησεῶς καὶ τοῦ Ἡρακλῆ. Ὁ Ἡρακλῆς καὶ ὁ Θησεὺς σκοτώνουν τὰ ἀμαρτωλὰ σώματα, δὲν διορθώνουν. Ὁ Ὀμηρὸς ἀρπάζει τὴν ψυχὴν τοῦ ληστοῦ, τρέμα, τοῦ λέγει, βλέπε· ὁ Θεὸς εἶναι πανταῦ, ἰδὲ τοὺς ἀπανθρώπους μεταμορφωμένους εἰς θηρία θαλασσινά, ἰδὲ τὰ μέλη τοῦ ληστάρχου νὰ λαχταρίζουν εἰς τὰ δόντια τῶν λεόντων, ἄκουε—ὁ ἄθῳος νὰ ἀνταμείβεται, ἀγαπημένος τῆς θεότητος. Μὲ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, βάφοντας τὸ κονδύλι εἰς τὸν δίσκον του, γράφει ὁ περίφημος ποιητὴς τοὺς ἄγραφους νόμους τῆς συνειδήσεως, καὶ τοὺς σταίνει φανὸν τῆς ἀνθρωπότητος. Κύριοι ἀκροαταί, παρακαλῶ νὰ ἐνθυμηθοῦμε τί ἐφανερώσαμεν ἐξ ἀρχῆς ὅτι εἶναι τὸ ὠραῖον τῆς τέχνης· ἦναι καὶ εἶναι τὸ ὄσιον, τὸ ἀγαθόν, ἡ οὐσία τῶν πραγμάτων. Ἄς τὸ εἰπῶ καὶ μὲ ἄλλα λόγια· βασιλείον τῆς ἰδέας μὲ εἰκόνες, δὲν λάμπουν ὅλες αὐτὲς οἱ χάρες εἰς τὸν Ὀμηρικὸν ὕμνον; Εἶναι καὶ νένας, διαβάζοντας ἐγὼ, νὰ μὴν τοῦ ἄρесе, νὰ μὴν ἔλεγε εὐμορφο, εὐμορφο; Ἠύραμεν καὶ τὸ αἶτιον τῆς εὐμορφίας του. Καὶ συλλογισθῆτε, τί σᾶς ἀνέγνωσα· Μίαν ἀτεχνὴν μετάφρασιν, καὶ εἰς τὸ πεζό, καὶ ὅχι εἰς τὴν καθαρεύουσιν. Ποία ἡ τύχη μας καὶ ἡ εὐτυχία μας, ἂν ἡ ἀκοή μας ἐδέχετο τὴν ἁρμονίαν τοῦ στίχου καὶ τῆς γλώσσης ὡς τὴν ἐγεύοντο οἱ σύγχρονοι τοῦ ξακουσμένου ποιητοῦ!

Ἄν νοῦς φιλοσοφικός, κύριοι καὶ κυρίες, εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ Ὀμήρου ἔπαιρνε ἢ ἐπῆρε νὰ ἐξετάσει βαθέως τὸν ὕμνον του, ποῦ ἀνεγνώσαμεν, καὶ τοὺς ἄλλους ψαλμούς του, ἤθελε προῖδεῖ, προειπεῖ τὸ μέλλον τὸ ἐλληνικό, τὰ μεταγενέστερα ἀθάνατα ἔργα. Παρατηρημένο ὅτι τὰ ἔθνη πορεύονται μὲ τὸ πνεῦμα, μὲ τὴν καρδίαν τῶν πρώτων θεμελιωτῶν, τῶν περιβοήτων ἀνδρῶν τοῦ γένους. Πρῶτοι αὐτοὶ κινοῦν τὸν τροχὸν καὶ στρέφεται καὶ αὐξάνει ἡ βία τῆς στροφῆς, ἂν μεγάλα ἐμπόδια δὲν ὀκνεύσουν ἢ δὲν σταματήσουν τὴν κίνησιν· τὰ αἰσθήματα ἱστορημένα ἀπὸ τὸν φοβερὸν ψαλμοποιόν, θὰ ἔλεγε ὁ φιλοσοφικὸς νοῦς, μέλλει νὰ μορφώσουν ἥρωας, οἱ στοχασμοὶ τοῦ θὰ ἐμπνεύσουν φιλοσόφους, οἱ εἰκόνες τοῦ ζωγράφου καὶ ἀγαλματοποιούς. Θὰ ἔλθῃ ἡμέρα, ποῦ ἡ ἐλληνικὴ φυλὴ θὰ ρίξει πέρα ἀπὸ τὰ χέρια τῆς καὶ ἀπὸ τὰ ποδάρια τῆς τὰ δεσμά, μὲ τὰ ὅποια θελήσει νὰ τὴν ἀλυσοδέσει βάρβαρος πολεμιστῆς, καθὼς ἔκαμε ὁ Διόνυσος, ὁ Θεὸς τοῦ ὕμνου. Θὰ ἔλθῃ ἡμέρα, ποῦ οἱ ἐχθροὶ τῆς θὰ πηδήσουν τρομασμένοι εἰς τὸ γαλόν, ὡς οἱ δέλφινες τοῦ τραγουδιοῦ. Ὅσα θὰ ἔλεγεν ὁ φιλοσοφικὸς νοῦς θὰ ἐγίνοντο, ἐπειδὴ ἡ Ἑλλάδα ἐσυνήθισε νὰ βλέπει καὶ νὰ ἀκούει μὲ τὰ μάτια καὶ μὲ τὴν καρδίαν τοῦ Ὀμήρου, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ ἡ καρδία τοῦ Ὀμήρου ἦτον ἔμπλεοι θεότητος καὶ δικαιοσύνης.

Ἦθελα, κύριοι ἀκροαταί, κάτῃ νὰ εἰπῶ, δὲν πρέπει νὰ τὸ εἰπῶ—ἄς τὸ εἰπῶ. Εἶναι ἓνας τόπος τῆς γῆς, ὅπου ἔξι ἄνθρωποι, σῶσι τὰς φρένας, ἐγνωμοδότησαν, ἴσως πρέπει νὰ ἀφαιρέσωμε τοὺς δύο, μένουν τέσσεροι, τέσσεροι λοιπὸν ἄνδρες ἐγνωμοδότησαν καὶ ἐδημοσίευσαν, ὅτι θὰ ἦτον δυστύχημα διὰ τὴν νέαν Ἑλλάδα νὰ φανερωθεῖ, νὰ γεννηθεῖ τώρα ἓνας Ὀμηρὸς. Διατί; Διότι θὰ ὤκνευε τὴν καθαρεύουσα, θὰ τὴν ὤκνευε νὰ προκόψῃ. Ὀμηρὸς καὶ νὰ μὴν ὁμιλεῖ ἀπλᾶ, τῶν ἀδυνατῶν, ὅθεν ἄς λείψῃ. Ἀλλὰ ἐρωτῶ, κύριοι ἀκροαταί, ἐρωτῶ ἐκεῖνο τὸ εὐμορφο κοριτσάκι, τὴν ἐγγονιά τοῦ ἱατροῦ κ. Θεοφιλά, ὀνομάζεται Σοφία, μὲ προκαλεῖ τὸ ὄνομα· ὑποθέτω ὅτι εἶναι ἡ ἐπιτροπή· δὲν ἦτον, κυρία Σοφούλα, προτιμότερον νὰ ἀπολαύσωμεν ἓναν Ὀμηρον, καὶ ἄς εἶχαμε καὶ τὸ δυστύχημα νὰ ὁμιλεῖ ἀπλᾶ, τὴν φωνὴν τοῦ λαοῦ; Ἀλλ' ἄς ρίξωμεν βοτάνη λήθης εἰς τὴν γνωμοδότησιν τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ ἔτους 1853, καὶ εἰς τὸ σχόλιόν μου. Ἀνοστο ἀπὸ μέρους μου νὰ προξενῶ λύπην εἰς τόσο ἐκλεκτὸ καὶ φιλήκου ἀκροατήριον.

Φίλοι καὶ ἀδελφοὶ τοῦ καιροῦ τούτου, ἤμποροῦμεν, ἀφοῦ ὁμιλήσαμεν περὶ ληστείας, νὰ προσπεράσωμεν καὶ νὰ μὴν ἀναφέρωμεν μὲ λαχτάρια ψυχῆς καὶ ἀκόμη μὲ δάκρυα παρηγορίας τὴν ληστείαν ποῦ ἐθανάτωσε τὴν πατρίδα μας καὶ τὴν αἵματηρὴν τιμωρίαν νεωστὶ ποῦ τὴν ἀφάνισε; Ἀκούσαμεν, εἶδαμεν καὶ ἡμεῖς αἰχμαλώτους ληστῶν, τρυφερὰ κοράσια, νέους ἀγαθῶν γονέων, τί λέγω;

Δωδεκαετῇ κοράσια, ποῦ ἐφώναζαν : πατέρα, πατέρα, ποῦ ἐφώναζαν τοῦ ληστοῦ : μὴ μὲ σκοτίζεις μπάρμπα, τί σοῦ ἔκαμα ; Σφαμένα ἀπὸ τὸ ἄσπλαγχνό χέρι του, — λησταὶ ποῦ ἔκαιαν χωριό, ἐβλαστημοῦσαν τὰς ὥραις τέχνης, ποῦ ἐβλαστήμησαν ὅσα ἡμεῖς εἴπαμεν ἕως τώρα. Δὲν εἴπαμεν ὅτι τὸ ὥραϊον τῆς τέχνης εἶναι τὸ ὅσιον, τὸ ἀγαθόν ; Ἀκούσατε τώρα τί εἰς τὸ Βαρναβίτικο χωριό, ἀφοῦ τὸ ἐγδυσαν καὶ ἐβάλαν φωτιά εἰς τὰ σπίτια, μάθετε τί, κρατούμενοι ἀπὸ τὴν παλάμην καὶ χορεύοντας, μάθετε τί ἐξεφώνησαν :

Νὰ μὴ σᾶς κκοροῖνεται ποῖλλομαε στὸ χωριό σας,
ἐμεῖς τώρα θὰ φύγουμε, καὶ τὸ χωριό δικό σας.

Ποιὸ χωριὸ τοὺς ἄφηναν ; Τὰς φλόγες του. Ἀγριάνθρωποι τῶν Ἰνδιῶν, τῆς Ἀμερικῆς ἐξεφώνησαν τάχα ποτὲ τόσο ἄχαρο τραγούδι ; Καὶ οἱ χοροὶ χορεύονται εἰς τὰ πανηγύρια, εἰς τοὺς γάμους, καὶ ἡ ποίησις δὲν ὑμνολογεῖ τὰ ἀνοσιουργήματα. Ἀλλά, κύριοι ἀκροαταί, τὸ σπαθί τοῦ ὑπολοχαγοῦ Δημητρίου Τζίρου καὶ ἡ λόγχη τῶν στρατιωτῶν του τοὺς κυνηγᾷ καὶ τοὺς ἐφθάσεν εἰς τὴν Κούλια τοῦ Ζεμενοῦ· εἰς ἐκεῖνον τὸν προμαχῶνα, φωνάζει εἰς τοὺς στρατιώτας του : εἶναι οἱ ἐχθροὶ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς πατρίδος· μὴ ρίξετε βόλι, ἢ πιαστοὺς ἢ μὲ τὴν λόγχην· μὴν ἰδῶ, κανέναν ἀπὸ ἐσᾶς νὰ δεθεῖ εἰς λάφυρα, τὸ σπαθί μου θὰ τὸν ἐξομολόσῃ μὲ τοὺς ληστὰς. Ἡ βοή τῆς σάλπιγγος ἔδωκε τὸ σημάδι, χάρος τῶν ληστῶν, εἰς δεκαπέντε λεπτὰ τῆς ὥρας δεκαεννέα λησταὶ ἐκαίτοντο ἀγνώριστοι, βαιμμένοι εἰς τὸ αἷμα των.

Παρακαλῶ τὴν συγγνώμην τοῦ γενναίου μοιράρχου κυρίου Βακάλογλου, δέομαι τὴν ψυχὴν τοῦ μακαρίτου Μέγα, τοὺς Διστομίτες, τοὺς Ἀραχυβίτες, τὸν νομάρχην κύριον Λασσάνην, τοῦ ὁποίου τὰ ἐμφρονα μέτρα προετοίμασαν τὸ ἀποτέλεσμα, παρακαλῶ νὰ μὲ συγχωρήσουν, ἂν ἀτάκτησα καὶ ἀνέφερα μόνον τὸ ὄνομα τοῦ Δημ. Τζίρου, ὡς τάχα αὐτὸς νὰ εἶχε τὰ πρωτεῖα. Ἀνέφερα πρῶτον τὸ ὄνομά του, κινούμενος ἀθέλητα ἀπὸ αἷτιον ἰδιαιτέρον, προσωπικόν μου, καὶ πρέπει νὰ τὸ εἰπῶ. Ἐπικαλοῦμαι τὰ τρυφερά αἰσθήματα τῶν γονέων, ὅσοι εἴσθε ἐδῶ παρόντες γονεῖς νὰ μὲ δικαιολογήσετε. Τὸ αἷτιον εἶναι ὅτι ὁ Δημήτριος Τζίρος εἶναι τέκνον μου· δὲν τὸ πιστεύετε ; δὲν εἶναι πρώτη φορά ποῦ χειρότερος ἐγέννησεν καλλίτερον. Διὰ νὰ μὴ φιλονικοῦμεν, εἰπέτε ταν τέκνον τῆς ψυχῆς μου, πλὴν καὶ ὁ λόγος ποῦ θὰ σᾶς κάμει ἀκόμη νὰ παραξενευθῆτε εἶναι ὅτι δὲν θὰ περάσουν δύο λεπτὰ τῆς ὥρας, ποῦ ὅσοι εἴσθε ἐδῶ ἄνδρες τῆς ἡλικίας μου θὰ ἐπιθυμήσετε νὰ τὸν ἔχετε υἱόν σας, οἱ νέοι καὶ οἱ νέες ἀδελφόν, ἀφοῦ ἀκούσετε τὸ ἀνέκδοτο ποῦ θὰ σᾶς διηγηθῶ, παλαιὸ ἀνέκδοτο τοῦ ἔτους 1832.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἦτον διευθυντὴς τῆς σχολῆς τῶν Εὐελπίδων ὁ μακαρίτης συνταγματάρχης Εἰρηναῖος Ρεῖνέκ· ἡ καλὴ του γνώμη μὲ ἐδιώρισε νὰ παραδίδω εἰς τοὺς νέους Ἑλληνικὴν ἱστορίαν· ἄρχισα· μὴ νομίζετε ὅτι ἡ παράδοσίς μου ἦτον εἶδος ἡμερολογίου, ὅχι· ἂν καλὰ ἢ κακὰ, τώρα εἶναι πράγμα ἀπερασμένο· ἀλλ' ἀφοῦ διηγούμεν τὰ κυριώτερα τῶν συμβάντων, μετέφραζα εἰς τοὺς νέους δημηγορίας εἴτε ἀπὸ τὸν Ἱπρόδοτον, εἴτε ἀπὸ τὸν Θουκυδίδην. Εἰς ἐκαίνους τοὺς λόγους ξαναίγομε καλλίτερα τὸ πνεῦμα τῆς ἀρχαιότητος, παρὰ εἰς τὰ διηγήματα, καὶ μία φορά μοῦ πέρασε φαντασία νὰ μεταφράσω εἰς τοὺς μαθητάς μου ἓνα διάλογον τοῦ Πλάτωνος, ὅχι ἀπὸ τοὺς φιλοσοφικούς, θὰ ἦτον κόκκαλο σκληρὸ διὰ ἐμέ καὶ διὰ τοὺς μαθητάς μου, ἀλλὰ ἓνα εὐκολονόητον, δραματικόν, καὶ ἔρριξα τὸ βλέμμα εἰς τὸν διάλογον τοῦ Κρίτωνος. Κακὰ εἶπα ὅτι μοῦ πέρασε φαντασία, μὲ προμελέτη, ἐσκεμμένως τὸ ἔκαμα. Εἴμαστα, κύριοι, ὡς σᾶς προσεῖπα, εἰς τὸ ἔτος 1832. Τὸ φυσικὸ τοῦ ἀνθρώπου, ποῦ κλίνει νὰ καταπατεῖ τοὺς νόμους καὶ ὅταν εἶναι εἰς τὴν δύναμιν των, ἐφάνη ἐκεῖνο τὸ ἔτος ἀχχλίνωτο. Εἶδαμεν ἐμφυλίους πολέμους, ἀκούσαμεν πολιτεῖας καταστρεμμέναις ἀπὸ ὀπλάρχηγους τοῦ ἔθνους, εἶδα τοὺς ναύτας τοὺς Ἀγγλοὺς τῶν πολεμικῶν πλοίων νὰ ἀνεβαίνουν εἰς τὸ Παλαμήδι φρουρά του. Ἡ αἰτία τῶν δεινῶν παθημάτων ἦτον ἡ φιλαρχία, σύμβουλος ἐλσεινός, ἐπειδὴ συμβουλεύει, κατορθώνει τὴν ἀσέβειαν πρὸς τοὺς νόμους, τοὺς στίλους τῆς κοινωνίας. Ὅποιος, κύριοι, θέλει, ὀλίγοι ἢ πολλοὶ θέλουν νὰ ρίξουν μὲ τὴν βίαν μίαν κυβέρνησιν ἐθνικὴν, πρέπει νὰ τὸ καλοσυλλογισθοῦν πρῖν, διότι εἰς τὸ τέλος τοῦ κακοῦ πολέμου, ἡξεύρετε ποῖος εἶναι ὁ νικημένος ; Ἡ κοινωνία, τὸ κράτος — τὰ δικαιώματα τῆς πατρίδος πνίγονται, ἐπειδὴ ἐκεῖνος, ποῦ μέλλει νὰ ἔλθῃ διορθωτής, νὰ φέρῃ τὴν τάξιν ἀντὶ τῆς ἀναρχίας, τὴν εὐνομίαν ἀντὶ τῆς ἀνομίας, δὲν συλλογίζεται ἄλλο πράγμα εἰμὴ τὴν εὐταξίαν, βάνει σπαθί καὶ φωτιά, βίαιοι διδάσκαλοι· ἡ πατρίς ἄσπλη, ἀδυνάτισμένη, σγεδὼν ὡς κατὰδικος δὲν συνηγορεῖ ὅπως πρέ-

πει διὰ τὰ καταπατημένα της δίκαια. Ἀπὸ τὸ θέαμα τῶν ἐλεεινῶν συμβάντων ἀντιλογημένων, ἀπὸ τὴν παραβίαν τῶν νόμων, ἐμπνεύσθηκα, ἐκυριεύθηκα, φαίνεται, νὰ ἀναγνώσω εἰς τοὺς νέους τὸν Πλατωνικὸν διάλογον. Τί εἶναι ἐκεῖνος ὁ διάλογος ; Τὸ περιεχόμενον του συντόμως.

Σάν αὔριον, κύριοι ἀκροαταί, ἐμελλε νὰ θανατωθεῖ ὁ Σωκράτης, σάν σήμερον πρωτὶ γλυκοχαράματα, ἦτον καὶ Μάιος μήνας, πηγαίνει ὁ Κρίτων, Ἀθηναῖος φίλος του, εἰς τὴν φυλακὴν, τὸν βλέπει καὶ κοιμᾶται· τραβιέται ἥσυχα ἥσυχα εἰς μίαν ἄκρην καὶ κάθεται· ξυπνάει ὁ Σωκράτης. Τί κάθουσαι αὐτοῦ χωρὶς νὰ μιλήσεις, διατί δὲν με ἐξύπνησες ; — Ἀμὲρ εὐχαριστοῦμαι νὰ κοιμᾶσαι, νὰ περνᾷς ὅσο βολετὸ γλυκότερα τὸν καιρὸ σου· ὁ καιρὸς σου εἶναι ὀλίγος, αὔριον θὰ ἀποθάνεις.

Μὲ καλὴν ὥρην, Κρίτωννα, καὶ ἔτιωσ θέλει ὁ Θεός. — Ἀγγελικέ μου Σωκράτη, μὴ λές πῶς θὰ ἀποθάνεις, ἐπειδὴ μεγάλη ἐντροπὴ θὰ ἔλθῃ εἰς ἡμᾶς τοὺς φίλους σου, πῶς δὲν ἐσταθῆκαμεν ἄξιον νὰ σὲ γλυτώσωμεν· θὰ ζημιώσεις θανατηφόρα καὶ τὰ παιδιὰ σου· ἀλλὰ ὅ,τι πρέπει νὰ γίνῃ, ἀπάφε θὰ γίνῃ· δὲν μᾶς ἔμεινε καιρὸς· κερδεμένους ἔχομε τοὺς δεσμοφύλακας, τὴν νύκτα θὰ φύγομε. δῶσε μου τὸν λόγον σου. Ἀγαπημένε μου Κρίτωννα, ἡ τύχη μου ἄλλαξεν, ὕχι ὁ νοῦς μου, ὕχι ἡ ψυχὴ μου. Πρέπει, εἶναι δίκαιον νὰ φύγω ἐγὼ ἀπὸ ἐδῶ, χωρὶς ἄδειαν τῶν Ἀθηναίων ; — Καλότυχες, τί δίκαια ζητᾷς· δὲν εἶναι ἄδικη ἡ ἀπόφασις, ποὺ σὲ καταδικάζει ; — Ἀδικὴ ναί, καὶ πολὺ· ἀλλὰ εἶναι ἄδικος ὁ νόμος, ποὺ θέλει τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφάσεων ; Θέλεις ἐγὼ νὰ χαλάσω τὴν πατρίδα μου ; Σώζονται κοινωνία καὶ πατρίδα, ὅπου ὁ καθένας καταπατεῖ τὸ συμφέρον τοῦ κράτους καὶ τὰς συμφωνίας ; Θέλω νὰ φύγω ἀπὸ ἐδῶ ; Μοῦ φράζουν τὴν θύραν τῆς φυλακῆς οἱ νόμοι, οἱ τάφοι τῶν γονέων μου, οἱ μεταγενέστεροι, τοὺς ὁποῖους προδίδω με τὴν ἀπειθείαν μου. Ἠσύχασε, Κρίτωννα, καὶ ἄφησε νὰ πιῶ τὸ ποτήρι ποὺ με κερνοῦν οἱ συμπολίται μου.

Πιστεύω, κύριοι, λοιπόν, ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 1832, εἰς ὥραν παραμονῆς τοῦ ἐρχομοῦ τῆς βασιλείας καλὸ ἦτον τὸ ἔργον μου, νὰ ἰσχυροποιήσω τὴν καρδίαν τῶν νέων με τὴν λατρείαν τοῦ νόμου, δείχνοντας εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τους, τὸ πρωτότυπον φημισμένης εἰκόνας. Μάθετε καὶ τί ἐσυνέβη εἰς τὴν παράδοσίν μου. Ἡ παράδοσίς μου ἐγένετο κατὰ τὰς ἑξὶ τὸ ἑσπέρας, ἡμέρα μεγάλη, καλοκαίρι. Ἀνοιξα λοιπὸν τὸ βιβλίον καὶ ἀνεγίνωσκα τὸν διάλογον, ἀγάλια ἀγάλια. Ἠπρόσεχαν βαροῦν οἱ ἑπτὰ, θέλω νὰ φύγω, ἐσώθῃ ἡ ὥρα μου. Μὲ παρακαλοῦν νὰ τὴ τελειώσω· ἀκολουθῶ· πέρασε ἓνα τέταρτον, θέλω νὰ φύγω, πάλιν με παρακαλοῦν, στέργω· ἄρχισε καὶ σκοτάδιασε, θέλω νὰ φύγω — δὲν ἔμπορῶ νὰ ξακολουθήσω, δὲν βλέπω, ἔχετε γειᾶ· κλειῶ τὸ βιβλίον. Εἶδον τρεῖς τέσσαρους νέους βιαστικὰ νὰ φύγουν. Αὐτοὶ ἐπείνχσαν, εἶπα. Κλειῶ τὸ βιβλίον, ἀφῆνω τὸ τραπέζι, ρθάνω εἰς τὴν θύραν νὰ ἔβγω, ἡ αἴθουσα μεγάλη. Βλέπω καὶ ἔτρεχαν πρὸς τὴν θύραν ἀπ' ἐξω δύο νέοι με κεριὰ ἀναμμένα, καθὼς εἰς τὰς λαμπροφωρίαις τῶν Ἀθηναίων, με σταματοῦν, νὰ ἐπιστρέψω, νὰ μοῦ φέξουν, νὰ τελειώσω. Ἐπέστρεψα με τὰ κεριά. Ὁ ἓνας ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς δύο νέους ἦτον ὁ λοχαγὸς τῶρα τοῦ πυροβολικοῦ Πονηρόπουλος, μόλις τότε δεκαοκτὼ ἐτῶν, ὁ ἄλλος ὁ Δημήτριος Τζίρος, μόλις δεκατριῶν ἢ δεκατεσσάρων ἐτῶν, μοῦ ἔφεξαν καὶ ἐτελείωσα τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ διαλόγου. Ἀμφιβάλλομεν ὅτι εἰς τὰ Ἠλύσια πεδία δὲν ἔχαρη ἡ ψυχὴ τῶν θείων ἀνδρῶν Σωκράτους καὶ Πλάτωνος ; Κύριοι ἀκροαταί, εἶναι χρόνος ἄκλειστης, ποὺ ὁ Δημήτριος Τζίρος ἐνυμφεύθη, ἄς τοῦ εὐχηθοῦμε νὰ κάμῃ τέκνα νὰ τοῦ ὁμοιάσουν, καὶ θὰ κερδίσει καὶ αὐτὸς καὶ ἐμεῖς.

Καθὼς, κύριοι, σκυμμένος εἰς τὰ φιλολογικὰ ἀρχεῖα τῶν προπατόρων ἐφυλλολογεῖσα νὰ διαλέξω τὰ παραδείγματά μου, Ὁμήρου, Αἰσχύλου, ὡς τὰ προείπαμεν, ἄκουα γύρω μου ἓνα παράπονον βαθύ. Ἐβοσκε, ἐπλήθυνε. Μοῦ κλαίονταν οἱ στεριᾶς τῆς Ἑλλάδος, μοῦ κλαίονταν τὰ νησιά, τὰ πέλαγα, τὰ κορφοβούνια, τέλος ἐκαθάρισε μία φωνή. Τί εἶναι τοῦτο τὸ κακὸ με ἐσᾶς, μόλις ξεσκολίσετε ὀλίγα γράμματα, μόλις ξεστομίσετε τὸ κρασὶ οἶνον, τὸ νερὸ ὕδωρ, τὸ ψωμὶ ἄρτον ἢ ψωμίον, ἀμέσως καταφρονεῖτε ἐμὲ τὴ μητέρα σας, τὴν νέαν Ἑλλάδα ! Εἰς τὴν φωνὴν μου δὲν ζεῖ ἡ φωνὴ τῆς μητρός μου ; Δὲν ἔχω καὶ ἐγὼ τραγούδια γλυκά, ἀπὸ τὰ ὁποῖα νὰ ἀνθολογήσεις, νὰ ταιριάσεις τὰ παραδείγματά σου ; — Ἄν εἰπῶ, κύριοι καὶ κυρίες, ὅτι εἶμαι καρδιογνώστης σας, θὰ μοῦ τὸ πιστεύσετε. Μαντεύω εἰς τὴν καρδίαν σας τὴν ἐπιθυμίαν νὰ με ἐφώτιζεν ἡ τύχη νὰ εὔρω τραγούδι τοῦ καιροῦ μας νὰ ἱκανοποιήσωμε τὴ μητέρα μας, ὅχι τὴ βάβω, αὐτὴ δὲν παραπονιέται, τὴν ἱκανοποιήσαμεν. Ποῦ νὰ τὸ εὔρω ; Ποῦ νὰ εἰπῶ ; Δὲν ἔμπορῶν τάχα τρία πουλάκια ἡμερωμένα νὰ ἔλθουν νὰ καθίσουν εἰς τὰς κορυφὰς αὐτῶν τῶν δένδρων, νὰ λαλήσουν ὅσα συνηθοῦν νὰ λαλοῦν εἰς τὰ δάση, εἰς τὰ πράσινα λειβάδια ! Ἄς ἔλθουν, ἄς ἔλθουν, ἄς μὴν τὰ φοβίσει ὁ κόσμος, ὁ κελαιδισμὸς των θὰ εἶναι εἰς ἀρμονίαν με τὴν ψυχὴν μας, ἐπειδὴ ἕως τῶρα εἴχαμεν εἰς τὰ χεῖλη·

μας τὰ ἄσματα τοῦ Ὀμήρου. Δὲν ἔρχονται, δὲν ἔρχονται· ἡ αἰτία φανερή· βραδιάζει ἡ ἡμέρα, παίρνει τὸ σκοτάδι· τὰ πουλάκια κουρνιάζουν, νυχτώνονται εἰς τὰς λείμονιές. Ἀλλὰ εὐτυχῶς ἐπρόβλεψα, ἐπροεῖδα καὶ τὴ νύκτα. Ὅθεν θέλει σᾶς ἀναγνώσω ποίημα συμφώνως μὲ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς μητρός μας, τραγουδι νέο - Ἑλληνικό. Ἀξιαγάπητος νέος, ὁ κύριος Ἀντώνιος Βλαστός μοῦ τὸ ἤφερε ἀπὸ τὸ νησί τῆς Μήλου· τὰ ἀηδόνια φαίνεται ἔχει τὸ ἐκελεύθησαν καὶ ὁ ἐπιμελὴς τὸ ἔγραψε καὶ μοῦ τὸ ἤφερε.

Ποτάμι ἐπλημμύρισε καὶ εἰς περιβόλι ἐμβαίνει

Ἵποπτεύομαι λείπουν στίχοι εἰς τὴν ἀρχήν, ὁ Βλαστός, ἡ ἀκοή του, δὲν τοὺς ἐπῆρε.

Ποτάμι ἐπλημμύρισε καὶ εἰς περιβόλι ἐμβαίνει,
ποτίζει δένδρα καὶ μηλιές, μηλιές καὶ κυδωνίτσες.
Καὶ μιὰ μηλιά γλυκομηλιά δὲν σώνει νὰ ποτίσει.
Ἄλλη μηλιά τὴν ἐρωτᾷ καὶ ἄλλη μηλιά τῆς λέγει·
μηλιά τὰ μῆλα σὲ βαροῦν ἢ ὁ καρπὸς σὲ βλάπτει,
ἢ ὁ περιβολάρης σου νερὸ δὲν σὲ ποτίζει ;
—Μηδὲ τὰ μῆλα μὲ βαροῦν, μηδ' ὁ καρπὸς μὲ βλάπτει,
μηδ' ὁ περιβολάρης μου νερὸ δὲν μὲ ποτίζει,
μονάχα στὴ ριζούλα μου ἀνδρόγυνον εὐλογήθη
καὶ ἔρκο ἔκαμε στοὺς κλώνους μου νὰ μὴν ἀπυχωρήσει,
τώρα θωρῶ χωρίζονται καὶ κιτρινοφύλλαζαι.

Ἄς κλίνωμεν γόνα ἐνώπιον τῆς χάριτος, τῆς σοφίας τούτου τοῦ ἄσματος, ἐπειδὴ ἐκεῖνο, ὅπου δὲν βλέπει ἡ κοντόφθαλμη φιλοσοφία ἢ ἀδυνατεῖ νὰ ἐξηγήσῃ, καὶ βλέπει ἡ θρησκεία, ὁφθαλμὸς φωτεινότερος, τὸ εἶδε καὶ αὐτὸ τὸ ἄσμα. Τί εἶδε ; Τὰς ἀναλογίας, τὸν σύνδεσμον, τὸ ἀλληλέγγυον τοῦ ἠθικοῦ καὶ φυσικοῦ κόσμου. Ἰσοδυναμεῖ τὸ τρυφερόν ἄσμα ὡς νὰ μᾶς ἔλεγεν ὅτι, ὅταν εἰς τὸ βασίλειον τῶν ψυχῶν συμβαίνει ἀμάρτημα, σεισμὸς, μόλυσμα, ἀντιβῶ ἡ ἁμαρτία, ἡ πλάνη, καὶ εἰς τὸν φυσικὸν κόσμον, μακραίνεται ἡ γῆ, ὀνήσκουν τὰ χορτάρια. Μᾶς ἀποκαλύπτει τὸν ἴδιον φοβερὸν νόμον ποὺ ἐπεκυρώθη εἰς τὴν σταύρωσιν, ὅταν ἐσχίσθη εἰς δύο ὁ ναὸς, σεισμὸς ἔγινε τῆς γῆς, καὶ ἄνοιξαν οἱ τάφοι. Τὸν ἴδιον αὐτὸν νόμον δὲν ἐπικαλεῖται καὶ ὁ προφήτης Δαβὶδ ὅταν δέεσται ; -- Εἰς τὰ βουνὰ τοῦ Γελβουὲ νὰ μὴν ἀνθήσῃ ποτὲ ἄνθος τῆς γῆς, νὰ μὴ στάξῃ ποτὲ δροσιὰ τοῦ οὐρανοῦ, ἐπειδὴ εἰς ἐκεῖνα τὰ βουνὰ ἐφονεύθη ὁ βασιλέας τοῦ Ἰσραὴλ, ὁ Σαοὺλ μὲ τὸν υἱὸν του Ἰωνάθαν, ὡς νὰ μὴν ᾔτον χρισμένος μὲ ἔλαιον. Ἐκεῖνο, κύριοι, ποὺ ἐπικαλεῖται ὁ προφήτης Δαβὶδ εἰς τὰ βουνὰ τοῦ Γελβουὲ, ἔγινε εἰς τὴν μηλιά τοῦ τραγουδιοῦ. Πλημμύρα μεγάλου ποταμοῦ δὲν θὰ δροσίσει τὰ φύλλα της, ἐπειδὴ οἱ ἔρκοι τοῦ γάμου ἐμολύνθησαν, δὲν ἐφύλαξε πίστιν τὸ ἀνδρόγυνον· χωρίζεται. Ἡ χαρά, ἡ λαχτάρα τῶν γονέων εἰς τοὺς γάμους τῶν τέκνων τους, οἱ εὐλογίαι τῶν ἱερέων, ἡ τιμὴ τῶν οἰκογενειῶν, ἡ σωτηρία, ἡ δόξα τῆς κοινωνίας, ἡμποροῦν νὰ ἀφεθοῦν εἰς τὴν διάκρισιν τῆς ἀχαριστίας καὶ τῆς προδοσίας ; Ἄν οἱ γραπτοὶ νόμοι καταπατοῦνται, ἄγραφος νόμος Θεοῦ κοιμᾶται ποτέ ;

Εἶναι, κύριοι, τριάντα ἐπτὰ τόσοι χρόνοι, ποὺ ἐδῶ εἰς τὰ ἑλληνικὰ χῶματα ἐδόθησαν ἔρκοι, ἐγράφησαν μὲ τὸ αἷμα τοῦ Ἰησοῦ, μὲ τὰ δισκοπότηρα εἰς τὸ χέρι. Ποῖοι εἶναι αὐτοὶ οἱ ἔρκοι τοὺς γνωρίζετε. Ἄν ἐκεῖνοι ποὺ τοὺς ἔκαμαν τότε ἀπέθαναν, εἴτε εἰς τοὺς πολέμους πιασμένοι μαλλιά μὲ μαλλιά μὲ τοὺς ἐχθρούς, εἴτε ἀπὸ θάνατον φυσικόν, ὁ ἔρκος τους μᾶς δένει, προπάντων δένει τὴν βασιλείαν. Ἡ 25 Μαρτίου τοῦ ἔτους 1821 κρατεῖ χέρι μὲ χέρι τὴν 20 Μαΐου 1835. Ἄν ποτέ, κύριοι, περάσει ἀπὸ τὸ νοῦν μας νὰ ἀπιστήσωμεν εἰς ἐκείνους τοὺς ἔρκους, ἃς ἔχωμεν ἐνώπιόν μας τὸ κιτρινοφύλλισμα τῆς μηλιάς καὶ τὴν πλημμύρα ποὺ δὲν δροσιζοῦ τὰ φύλλα της.

Ἐλπίζω, κύριοι, ἀκροαταί, ὅτι δὲν σᾶς κακοευχαρίστησα καὶ φέτος, ὡς ἐπανηγυρίσαμεν τὴν διπλὴν ἐορτήν. Ἐνα μόνον μένει νὰ προσθέσω ὡς πρὸς τὸ θέμα μας τῶν ὠραίων τεχνῶν, διὰ νὰ φύγει κάθε σκοτάδι ἀπὸ τὸν νοῦν μας. Τὸ ὠραῖον εἶναι τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ ποῖο τὸ μυστήριον τῆς τέχνης, τὸ κλειδί τῆς ἐπιτυχίας, ἡ μέθοδος τῶν θαυμαστῶν τεχνιτῶν ; Ποῖος ὁ ἄριστος τεχνίτης ; Ὅταν σιάβει βαθειὰ εἰς τὰ σπλάχνα τοῦ ἠθικοῦ ἢ φυσικοῦ κόσμου, παίρνει τὴν οὐσίαν, βυζαίνει τὴν ρίζαν, ἀνθολογεῖ κορυφές. Λάμπει τὸ πνεῦμα, δεύτερη ἡ ὕλη, ἡ εὐμορφία τοῦ ἐνδύματος νὰ ὁμοιάζει στολίδι ἀδιάφορο εἰς τὸ κάλλος τῆς ψυχῆς, τῆς ιδέας. Αὐτὸ τὸ μυστήριον ἐννοήσαν καὶ θαυμάζονται ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Φειδίας, αὐτὸ τὸ μυστήριον εἶδαν τόσοι περίφημοι ἀγαλματοποιοί,

ζωγράφοι, ἀρχιτέκτονες, τῶν ὁποίων τὰ ἔργα ἐδόξασαν τὰς ἑλληνικὰς πολιτείας ὡς μουσεῖα τῆς τέχνης, θαῦμα τῶν περιηγητῶν καὶ τῶν κατοίκων. Τί ἔγιναν ἐκεῖνα τὰ μουσεῖα; Σώζονται τὰ ἀγάλματα εἰς τὴν Κόρινθον, εἰς τὴν Ὀλυμπίαν, εἰς τὸ Ἄργος, εἰς τὰς Ἀθήνας, εἰς τοὺς Δελφούς; Ἄλλα ἀφάνισε κατὰ κράτος ὁ καιρὸς, ἀπὸ ἄλλα μαζώνομεν τὰ τριμμένα ἀπομεινάρια, ἄλλα τὰ χαίρονται οἱ ξένοι βασιλεῖς, καὶ οἱ φιλόμουσοι λαοί. Ἄς τὰ χαίρονται. Ἄν μᾶς ἔμεινε ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ, ὅλα θὰ τὰ στήσωμεν ἐκ νέου, θὰ τὰ μορφώσωμεν καινούργια. Ὅποιος δὲν μᾶς πάρει αὐτὴν τὴν ψυχὴν, τίποτε δὲν μᾶς ἐπῆρε. Δὲν μᾶς τὴν ἐπῆραν τόσοι καὶ τόσοι αἰῶνες δουλοσύνης. Ἄς ἐννοήσωμεν τέλος ὅτι τὰ φυλλοκάρδια μας δέρνει καὶ φλέβα πολυτιμότερη ἀπὸ ἐκεῖνη τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων. Οἱ ἀρχαῖοι ἐφόνευσαν τὸν Σωκράτην ἐπειδὴ ἐπίστευε τὴν θεῖαν πρόνοιαν. Κινδυνεύει, κακοπαθαίνει κανένας ἀπὸ ἡμᾶς πιστεύοντάς την; Δὲν μισεῖται ἀπὸ τὸν νέον κόσμον ὅποιος δὲν τὴν πιστεύει; Ὡ! οἱ εὐτυχισμένοι καιροὶ ὅπου ζοῦμεν! Ἐνα ἔθνος ἀνεστήθη ἀπὸ τὸν τάφον ἀνάστασιν χριστιανικὴν, ἀπλώνει εἰς τὸ κυμάτισμα τῶν ἀνέμων σημαίαν ἐλευθερίας, μία βασιλεία ἐγεννήθη, προικισμένη ἀπὸ τὴν ἀγάπην τοῦ πολιτισμένου κόσμου. Ἄν ἐφανερώνατο ὁ Δημοσθένης τώρα ἐδῶ εἰς μίαν ἄκρην μὲ τὸ χρυσὸν τοῦ σταφάνι, θὰ ἐσήκωνε τὰ χέρια νὰ τὸ ἐβγάλει ἀπὸ τὴν κεφαλὴν του, νὰ στολίσαι τὴν κεφαλὴν τῆς γενεᾶς τοῦ ἀγῶνος. Κύριοι ἀκροαταί, ἂν ἡ βασιλεία σέβεται τὸ ἔθνος, ἂν τὸ ἔθνος στηρίζει, κρατεῖ τὴν βασιλείαν, ἂν ἡ 25 Μαρτίου ἀπλώνει τὴν χλαμύδα τῆς εἰς τὴν 20 Μαΐου, ἃς βεβαιωθοῦμεν ὅτι θὰ ἀνθίσουν καιροὶ μὲ τὸν καιρὸ, θὰ δοξασθοῦν νέοι ἄνδρες ἄξιοι τῆς ἀθανασίας τῶν ὠραίων τεχνῶν καὶ τῆς βασιλείας αὐτῶν, τῆς ποιήσεως, τῆς ὁποίας κατὰ τὴν δυνάμιν μου ἐδοξολόγησα τὸ μεγαλεῖον. Ὁμνῶ, μὰ τοὺς ἐν Μαραθῶνι προκινδυνεύσαντας τῶν προγόνων. Χαίρετε, καὶ ὕπνον ἐλαφρόν, καθὼς τὰ πουλάκια εἰς τὰς λεμονιές.

41. «ΤΙ ΕΙΔΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΤΕΤΡΑΜΗΝΟΝ ΠΕΡΙΠΤΗΣΙΝ ΜΟΥ» *

(ΛΟΓΟΣ ΤΗΣ 25 ΜΑΡΤΙΟΥ ΤΟΥ 1859)

Ἡμουν εἰς τὰ Μεδιόλανα (Μιλάνο). Ὁ Ἀλύπτης, ὁ Νευρίδης καὶ ἐγώ, φίλοι ἀχώριστοι. Ἐ-
τυχε νὰ ἔλθῃ εἰς Μεδιόλανα ἕνας συμπατριώτης μας ἦτον ἀπὸ τοὺς μεγάλους τοῦ παλατιοῦ τοῦ αὐ-

* Πρωτοδημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν Γ. Τερτσέτη σὲ φυλλάδιον, μὲ τὸν τίτλον «Τί εἶδα εἰς τὴν τετράμηνον περιή-
γησίν μου. Λόγος τῆς 25 Μαρτίου τοῦ ἔτους 1859. Ἐν Ἀθήναις», Τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφείως (Παρά τῇ
Πύλῃ τῆς Ἀγορᾶς, ἀρ. 420 σχῆμα ὕψους, σσ. β' - 52 - 1 πρμ. Στὴν ἀρχὴ ὑπάρχει ἡ παρακάτω «Ἀφιέρωσις εἰς
τὸν ἀναγνώστην»: «Σώζεται πατροπαράδοτος εἰς τὰς φυλὰς τῆς Ἀσίας, ὅτι ὕπνος θανάτου ὡς ἔκλεισε τοὺς ὀφθαλ-
μοὺς τοῦ σοφοῦ Σολομῶντος, οἱ μεγιστάνες του καὶ οἱ ἱερεῖς τῶν Ἱεροσολύμων τὸν ἐνδιψαν μὲ ἐνδύματα, τὰ βασι-
λικώτερα, τοῦ φόρεσαν τὸ χρυσὸν διάδημα, ἐλαμπαν τὰ πετράδια τῆς χλαμύδος του. Τὸ λείψανον ἔχουσε κάλλος
ἀδιήγητον, ξανθὰ σχεδὸν ἐφαίνοντο τὰ μαλλιά τῆς κεφαλῆς του, τὰ χεῖλη του εἶχαν τὴ γλυκύδα τῆς νεότητος,
σὺν ὅταν ἐστιχοῦργησαν τὸ ἄσμα ἀσμάτων. Τοῦ ἔβηκαν τὸ σκήπτρον εἰς τὸ χεῖρ καὶ καθήμενον εἰς πολύτιμον θρό-
νον τὸν ἀνέβασαν εἰς τὰς ψηλοτοπιὰς τοῦ Ἰαββάν, εἰς τὸ σκήνωμα τοῦ Μωϋσέως, φερμένο ἀπὸ τὸ Σινᾶ ὄρος, καὶ
στημένο παλαιόθεν εἰς Γαββάν. Ἦλθαν οἱ Ἱεροσολυμίται, οἱ λαοὶ τῆς Παλαιστίνης, οἱ φυλὰς τῆς Ἀσίας καὶ ἐπροσ-
κυνοῦσαν τὸ λείψανον. Σύγνεφρα ἤρχοντο τὰ πουλιά τοῦ οὐρανοῦ ἡμέρα καὶ ἄγρια, κοπαδιὰ τὰ λεοντάρια, τὰ ἀρ-
κούδια, οἱ ἐλέφαντες. Οἱ ράχες, οἱ ποδιὰς τοῦ βουνοῦ αὐγὴν, μεσάνυχτα, δεῖλι, στολισμένες ἦτον ἀπὸ πανηγυριῶτες.
Ζῶα, ἄνθρωποι, θηρία ὁμοιάζαν ἕνα πολίτευμα, ἕνα εἶχαν τὸ προσκύνημα. Αἰῶνας αἰώνων ἐβαστοῦσε τὸ πανηγύρι
καὶ ἡ λατρεία. Τέλος μὲ τοὺς καιροὺς ζωόφια, ἐπίβουλα, σκοτεινά, ἔτρωγαν, ἔσκαζαν τὴν φύχην τοῦ σκήπτρου. Ἐ-
κούφισεν. Ἐνα πρωτὶ μονομιᾶς ἔπεσε τὸ σκήπτρον ἀπὸ τὴν βασιλικὴν παλάμην, σκόνῃ λεπτῇ ἀφαντῇ ἐσωριάσθη
εὐθὺς ἡ εὐμορφὴ κεφαλὴ καὶ τὸ σῶμα τοῦ βασιλέως. Ἐβρόντησε κατὰ γῆς ἡ κορώνη, ἐχύθησαν τὰ πετράδια τῆς
χλαμύδας. Γῆ καὶ οὐρανὸς ἔδωσαν σημεῖα τῆς καταστροφῆς, ἀγρίευσεν ἡ πλάσις, σκοτάδι πυκνόν, δύση καὶ ἀνα-
τολὴ ἐκάη ἀπ' ἀστραπὰς καὶ βροντὰς. Εἰς τὴν ἀναλαμπὴν, εἰς τὸ σκοτάδι ἐμάχοντο ἄνθρωποι μὲ ἀνθρώπους, ἄν-
θρωποι μὲ θηρία, θηρία μὲ θηρία, οἱ ποδιὰς τῶν βουνῶν ἐκατέβασαν ποταμοὺς βροχὴν καὶ αἷμα, οἱ ποταμοὶ συνε-
πῆραν καὶ τὸ σκήνωμα τοῦ Μωϋσέως καὶ τὰ χρυσοῦφанта ἱερὰ ἄμφια τοῦ Σολομῶντος:

Oh voi, che avete gli intelletti sani,
Mirate da dottrina che s' asconde
Sotto il velame degli versi strani (Dante)
Τὴν περιτυλιγμένην τὴν σοφίαν
ἐκνοήσετε εἰς τὰ λόγια τὰ θυμώσια
ὅσοι τοῦ λογικοῦ καυχᾶσθε ὕψιστοι.»

τοκράτορος. Ἦλθε νὰ μᾶς χαιρετίσει, κάτι νὰ μᾶς ἐρωτήσῃ, τί, δὲν ἐνθυμοῦμαι. Ὁ Νευρίδης ἔλειπεν... ἀπὸ τὴν οἰκίαν. Ἐπέσαμεν εἰς ὀμιλίες. Ὁ Πολιτιανὸς, τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρός, εἶδε εἰς τὸ τραπέζι μου κείμενο ἓνα βιβλίον, ἤπλωσε, τὸ ἐπῆρε· ὡς τὸ ἀνοίξε καὶ τὸ εἶδε, ἐχάρη, καὶ χαμογελώντας μοῦ εἶπε : Ἐπίστευα νὰ εὔρω βιβλίον τοῦ ἔργου σου, τῆς ρητορικῆς σου διδασκαλίας· βλέπω, ἄλλο εἶδος ἦτον ὁ Ἀπόστολος· εὐχαριστήθη, ὡς εἶπα, ἐπειδὴ ἦτον νεοφώτιστος, πιστὸς τῆς ἐκκλησίας. Τὸ περιστατικὸν ποὺ ἀκούετε, κύριοι ἀκροαταί, ἐσυνέβη πρὸ 1400 ἐτῶν. Τὸ μεταγλωττίζω ἀπὸ τὰ βιβλία τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου· προχωρῶ εἰς τὴν μεταγλώττισιν τῆς διηγήσεως τοῦ Ἀγίου (αὐτοεξομολογήσεις) :

«Ὁ Ἀφρικανὸς συμπατριώτης μας ἔλαβεν αἰτίαν ἀπὸ τὸ ὅσιον βιβλίον καὶ μᾶς ἱστόρησε πόσον ὁ Χριστιανισμὸς ἀπλώνει, κυριεύει τὰς ψυχάς : Νέοι καὶ νέες, ἄνδρες ἀρμάτων, ἄνδρες γραμματέων, φεύγουν τὸν κόσμον, ἀσκητεύουν εἰς τὰ μοναστήρια, εἰς τὰς σπηλιὰς, εἰς τὰ δάση· καὶ μᾶς ἔλεγεν ὅτι, μίᾳ φορὰ ἦτον εἰς τὸ Τρέβερι, πόλιν τῆς Γαλλίας, μὲ τὸν αὐτοκράτορα, συνοδοιπόρος του, καὶ ἀφ' οὗ ἀπογεύθησαν, ἡ συνοδεία μὲ τὸν αὐτοκράτορα ἐπῆγαν χάριν θεάματος εἰς τὰ παιχνίδια τῆς πόλεως, τὸ ἀμφιθέατρον τῶν μοναχῶν· ὁ Πολιτιανὸς καὶ οἱ τρεῖς ἄλλοι φίλοι ἐπρότιμήσαν τὴν περιδιάβασιν εἰς τὰ περιβόλια ἔξω τῆς πόλεως, καί, ὡς συμβαίνει εἰς τοὺς περιπάτους, οἱ φίλοι ἐχωρίσθησαν, ἐπῆγαιναν δύο δύο, οἱ δύο τῶν φίλων, ὅχι ὁ Πολιτιανὸς καὶ ὁ σύντροφός του, ἐντεσε περιπατώντας νὰ εὑρεθοῦν εἰς τὴν θύραν ἐνὸς μοναστηρίου· ἀναβαίνουν εἰς τὸ μοναστήρι· ἐκεῖ καθήμενοι, ἐπῆραν καὶ ἀνεγίνωσκον τὸν βίον τοῦ Αἰγυπτίου Ἀντωνίου εἰς τὴν ἔρημον. Ἀναψαν. Λέγει ἓνας τοῦ ἄλλου : Τί χασομεροῦμεν εἰς τὰ παλάτια τοῦ αὐτοκράτορος ; Τί κερδίζομεν ; Τί προσπαθοῦμεν ; Τὴν ἀγάπην τοῦ αὐτοκράτορος ; Ἀλλ' ἡ ἀγάπη του καὶ ἀμφίβολου πράγμα καὶ ἔστατο· ἐδῶ ἀφιερωμένοι, ἐδῶ ἂν μένομεν, κερδίζομεν εὐθὺς τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ. Ἡμεῖς, λέγει ὁ Πολιτιανὸς, ἐβράδδιαζε, τοὺς ζητούσαμεν, ἐμμαντεύσκαμεν ὅτι ἐπῆγαν εἰς τὸ μοναστήρι. Τοὺς ἤυραμεν. Νυκτώνει. Τοὺς εἶπαμεν, ὦρα ἐπιστροφῆς. Σύρετε, μᾶς εἶπαν, μᾶς ἐξηγοῦν τὸ ἀμετακίνητον τῆς γνώμης των. Ἡμεῖς, μὴ φωτισμένοι ὡς ἐκεῖνοι οἱ δύο, τοὺς ἀποχαιρετίσαμεν, τοὺς μακαρίσαμεν διὰ τὴν γνώμην τους, καὶ ἐφύγαμεν. Δύο νέες, ἀρραβωνιαπτικές τους, ὡς ἔμαθον ἔπειτα τὴν ἀπόφασίν τους, ἀφιέρωσαν νεότητά καὶ παρθενίαν εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἐδιάλεξαν καὶ αὐτὲς τὴν ἀρχαῖονα τῶν ἀρραβωνιστικῶν τους, διπλὰ πιστὲς καὶ εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τοὺς ἀγαπημένους των. Ὁμιλοῦσε ὁ Πολιτιανὸς, καὶ ἐγώ, γράφει ὁ Ἅγιος, ἤκουα νὰ σκίζεται ἡ καρδιά μου. Ἐσυλλογίζομεν τὰς ἀνομίας μου, μὲ ἐβασάνιζε μετάνοια· δεκάσκατ' ἐτῶν ἤμουν ἔτι ἀνέγνωσα πρώτη φορά τὸν διάλογον περὶ ἀρετῆς τοῦ Κικέρωνος· μὲ ἐπῆρε ὁ πόθος τῆς· μὲ τὸν πόθον ἔμεινα, καλὸ δὲν ἐπραξά· δώδεκα χρόνοι ἀπέρασαν· ψευδοθησκεία, ἡ αἵρεσις τῶν Μανιχαίων, ἐθόλωσε τὸν νοῦν μου, ἔρωτες τοξεύουν τὰ σπλάγχνα μου, μὲ πλανοῦν τὰ μάτια μου, ζῶ εἰς τὴν ἀμαρτίαν· δὲν ἔδειξα, οὔτε εἶπα τὸν πόνον μου, τὴν μάχην τῆς καρδίας, ὅσο ἦτον ὁ Πολιτιανὸς παρών. Ἀφ' οὗ ἔφυγε, ὡς ἔξω τοῦ ἑαυτοῦ μου, πιάνοντας ἀπὸ τὸ χέρι τὸν Ἀλύπην, ἀκουσες, τὸν λέγω, σηκώνονται οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἀρπάζουν τὰ οὐράνια ; καὶ ἡμεῖς, μὲ ὅλη μας τὴν προκοπή, μὲ τὴν ἀγίαν Γραφήν, μὲ τὸν Κικέρωνα· μὲ τὸν Πλάτωνα, μὲ τὸ Εὐαγγέλιον, ζοῦμεν σὰν τὰ ἄγρια ζῶα, βυθισμένοι εἰς τὰς ἐπιθυμίας καὶ εἰς τὰ αἵματα τῆς σαρκός. Ἡ φωνή μου, τὰ τρεμάμενα χεῖλη, ὁ ἀλλαγμὸς τοῦ προσώπου μου, ἐδιηγοῦντο εἰς τὸν Ἀλύπην τὸν πόλεμον τῆς ψυχῆς μου περισσότερο ἀπὸ τὰ λόγια μου. Κατεβαίνω εἰς ἓνα περιβόλι τοῦ σπιτιοῦ μας νὰ ἀναπνεύσω πλέον ἀνοικτὸν ἀέρα, νὰ συλλογισθῶ πλέον ἐλεύθερα. Μὲ ἀκολούθησεν ὁ Ἀλύπης εἰς τὴν κατάστασιν ποὺ μὲ εἶδε. Ἐκαθήσαμεν εἰς τὰ πεζούλια, ἐκεῖ ὁ ἔλεγχος τῆς συνειδήσεώς μου τί δὲν μὲ ἱστόρησε, τί δὲν μὲ ὀνειδίσεν : Ἀρῆσέ με μονάχον, εἶπα τοῦ Ἀλύπην, ὑπάγω εἰς ἐκείνους τοὺς ἴσκιους· εἶχα πόθον νὰ κλαύσω, νὰ φωνάξω· ἔπεσα κατὰ γῆς εἰς τὴν ρίζαν μιᾶς συκιᾶς, τὰ μάτια μου ἔτρεξαν βρόση, ἐδέρναμουν, ἐφώναζα, ὅταν ἀκούω μίαν φωνὴν ψαλμωδιστήν, φωνὴν ἀγοριοῦ ἢ κορασιοῦ καὶ ἔλεγε, Tolle, lege, tolle, lege· πάρε, διάβασε, πάρε, διάβασε. Στέκω, ἀκροάζομαι, σταματῶ τὸ δάκρυον, τρεῖς τέσσαρες φορές ἤκουσα, πάρε διάβασε· προσπαθῶ νὰ ἐνθυμηθῶ μήπως εἶναι λόγια ἀπὸ παιχνίδι παιδιῶν· δὲν ἐνθυμοῦμαι. Σηκώνομαι, τρέχω, παίρνω τὸν Ἀπόστολον Παῦλον, τὸν ἀνοίγω, τὸν ἄνοιξα κατὰ τύχην, εἶπον καὶ διαβάζω : «Ἡ νύκτα ἀπέρασε, ἡ ἡμέρα ἐσίμωσε, ἄς περιπατοῦμεν μὲ τάξιν, σύμφωνα μὲ τὸ φέγγος τῆς αὐγῆς· ὅχι πλέον εἰς πολυφαγίας, ὅχι εἰς μέθην, ὅχι εἰς ἄνομα σμιζίματα, εἰς φθόνους, ἀλλ' ἄς ἐνδυθῶμεν τὸν Ἰησοῦν Χριστόν». Ἐνα φῶς, μία γαλήνη ἐχύθη εἰς τὴν ψυχὴν μου, καὶ μοῦ ἦλθε εὐθὺς, ἀρχὴ ἔγινε, φωνὴν ἤκουσα οὐρανόθεν, νὰ ἀφιερωθῶ εἰς τὴν ἱερωσύνην. Μὲ τὸν

Ἀπόστολον εἰς τὸ χέρι ζητῶ τὸν Ἀλύπη, τὸν ἡῶρα εἰς τὰ πεζούλια τοῦ δείχνω μὲ τὸ δάκτυλο τὰ γράμματα τοῦ Ἀγίου, τοῦ ἐδιηγέθηκα τί μοῦ συνέβη· ἐκεῖνος ἐχάρη, μὲ ἐφίλησεν· μὲ ἀγαποῦσε πολὺ· τὰ ἦθη του ἦταν ἀσυγκρίτως καθαρότερα ἀπὸ τὰ ἐδικά μου».

Διὰ ποῖον τέλος σᾶς ἀνέγνωσα τὸ πολὺτιμον διήγημα τοῦ Ἀγίου; Μόνον καὶ μόνον διὰ τὴν ἀπλὴν ἀράδα «σηκώνονται οἱ ἁμαθεῖς καὶ ἄρπάζουν τὰ οὐράνια», *indoeli surgunt, et rapiunt coelum*. Συνέπεσε, κύριοι ἀκροαταί, εἰς τὴν τετράμηνον περιήγησίν μου συχνὰ νὰ ἐνθυμηθῶ, συχνὰ νὰ ξεφωνήσω τὰ σοβαρὰ λόγια τοῦ Ἀγίου· ἀλλὰ πρὶν σᾶς εἰπῶ ποῦ καὶ πῶς, κλίνει ἡ γνώμη μου, δὲν θεωρῶ ἀναρμόδιον νὰ σᾶς αἰτιολογήσω τὸν πόθον, τὴν ἄναψιν διὰ τὸν μοναστικὸν βίον τῶν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν τοῦ παλαιοῦ αἰῶνος καὶ διὰ ἕναν λόγον ἀκόμη, τὸν ὅποιον εὐθὺς σᾶς ξεμυστηρεύομαι· δὲν τὸ φοβοῦμαι· νὰ μὴν τὸ φοβούμεθα, ἀλλὰ ἔμπορεῖ καὶ νὰ συμβεῖ δηλαδὴ, μήπως κυριευμένοι ἀπὸ τὸ κέλλος τῆς διηγήσεως τοῦ Ἀγίου μᾶς ἀνοίξει ἡ ὁρεῖς νὰ γίνωμεν καλόγεροι καὶ καλογριές. Ἐπρὸ. ὤψαμεν, κύριοι καὶ κυρίες, ἄλλοι καιροί, ἄλλα πράγματα! Διανοητικὴ κατὰ καιροῦς ἡ μεγάλη τῶν ἀνθρώπων παρεία.

Εἰς τὰς ὕστερες ἡμέρας τῶν Ρωμαίων, εἰς τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὁ κόσμος εὗρέθη ἔρημος ἐλευθερίας. Τὸ ἀπώλυτον τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Ρώμης ἐβασίλευε, τὰ εἰδῶλα λατρεία, κάλλος τέχνης μαρμαίνο. Ὁ ἔρωτας τῆς πατρίδος εἶχε σβῆσαι τὴν λαμπάδα του· τὸ φίλεργον μισητόν· οἱ σπουδασμένοι ἄλλοι εἶχαν τέλος ἐπιστήμης τὴν ἡδονήν, ἄλλοι τὸ ὑπεράνθρωπον· οἱ πρῶτοι βλαβεροί, οἱ δεῦτεροι ἄκαρποι διὰ τὸ ἀκοινώνητον εἰς τοὺς πολλοὺς τῆς δεινῆς διδασκαλίας· τί ἔμελλε νὰ γεννηθεῖ, τί ἐγεννήθη ἀπὸ παρόμοιαν τάξιν πραγμάτων; Ἐχομεν τῶν παλαιῶν ἡμερῶν ἄνδρα ἱστοριογράφον, εἰς τοῦ ὁποίου τὰ χεῖλη δὲν πλησιάζει τὸ ψεῦδος, τὸν Ἀπόστολον Παῦλον, ἀχωρισμένοι οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τὸν Θεόν, καὶ ὁ Θεὸς τοὺς ἐγκατέλειψε· αἰχμάλωτοι ἀτιμίας, μεστοὶ φθόνου, φόνου, ἐριδος, δόλου, κακίας, αὐτοὶ εἶναι οἱ Ἰδαίαι λόγοι τοῦ Ἀγίου. Ὁ καταποντισμὸς τῆς κακίας δὲν ἔπαυσε μὲ τὴν ἐμφάνισιν τῶν Ἀποστόλων· ὁ ἡθικὸς κόσμος θολὸς πολὺ, ὁ οὐρανὸς ἄγριος. Εἰς πόσον κατακλυσμὸν τί ἔμπορουσαν νὰ κάμουν ἄνδρες θεοσεβεῖς, καὶ μὲν, ἀλλὰ καὶ πρυφεροὶ τὴν καρδίαν; Μὰ τὴν ἀλήθειαν, ὁ λόγος μὲ βοηθᾷ, ὅ,τι ἔγινε εἰς τὸν κατακλυσμὸν, ὅταν οἱ ἄνθρωποι κυνηγημένοι ἀπὸ τὴν ἀκοίμητην βροχὴν ἀνέβαιναν τὰ κορφοβούνια, ἐπιάνοντο ἀπὸ τὰ ψηλὰ δένδρα διὰ νὰ σωθοῦν· ὅ,τι συμβαίνει εἰς ναυάγιον, ὅταν βυθιζόμενον τὸ πλοῖον ἄρπάζονται ἀπὸ τὰ κατάρτια δυνατοὶ καὶ ἀδύνατοι. Δὲν ἦτον τάχα κίνδυνος διὰ τοὺς θεοσεβεῖς ἐκεῖνους νὰ πλανηθοῦν, λημεριάζοντας εἰς τὸν ἁμαρτωλὸν κόσμον, ἀντὶ νὰ σύρουν νὰ συρθοῦν ἀπὸ τοὺς πολλοὺς; Ἐπαιρναν λοιπὸν τὰς ἐρημίας, ἐζοῦσαν εἰς τὰ σπήλαια, ἐκλειοῦνταν εἰς τὰ μοναστήρια. Ἐδουκίμασεν ὁ Ἅγιος Αὐγουστίνος εἰς τὴν νεότητά του τοὺς κινδύνους τοῦ κόσμου. Εἰς τὴν οἰκίαν του, εἰς τὰ Μεδιόλανα, ὅπου τὸν ἀφῆσαμεν, συγκατοικεῖ μαζί του ἀγόρι δεκατριῶν ἐτῶν, τέκνον του, καρπὸς ἀνόμων ἐρώτων. Ἀλλὰ ἰδοὺ, κύριοι, τί συμβαίνει: (πρόνοια Θεοῦ εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς Δημιουργίας του) ἀφιερωμένοι οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι εἰς τὴν μελέτην τῶν θείων βιβλίων, εἰς τὴν προσευχὴν, εἰς τὴν νηστείαν, τὸν κόσμον, ὅπου ἐμίσησαν εἰς τὸν κόσμον, τὸν ἀγαποῦσαν εἰς τὴν ἐρημον· ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν σιγὴν τῆς μελέτης ἐγένετο ἀγάπη τοῦ ἀνθρώπου· ἡ πολλὴ ἀγάπη νικοῦσε τὴν δειλίαν ἢ τὴν ἀδιαφορίαν. Ἀφῆναν τὰ σπήλαια, συζοῦν μὲ τοὺς πολλοὺς, κηρύττουν τὰς λαοσωτήριες ἀλήθειαι, τὰς σφραγίζουσιν μὲ τὸ αἷμα τους. Ὅθεν, διὰ νὰ σᾶς φέρω ἕνα δυὸ παραδείγματα, ὁ Ἅγιος Ἰγνάτιος τῆς Ἀντιοχείας καταδικάζεται, μέλλει νὰ τὸν ρίξουν εἰς τὰ θηρία τοῦ ἀμφιθεάτρου, οἱ Χριστιανοὶ τῆς Ρώμης καταγγίνονται νὰ τὸν κλέψουν ἀπὸ τὴν φυλακὴν, νὰ τὸν σώσουν, ὅπως· μὴ, τοὺς μήνυσε ὁ ἅγιος, μὴ μοῦ φθονήσετε τὴν εὐτυχίαν, νὰ γράψω μὲ τὸ αἷμα μου ὅσα ἐκήρυξα μὲ τὰ χεῖλη. Εἴθε, εἰς τὰ δόντια τῶν λεόντων νὰ φανῶ ἀληθινὸς ἄρτος τοῦ Κυρίου, ζωντανὸς σᾶς γράφω, ἀλλὰ ἐραστῆς θανάτου, «ζῶν γράφω ὑμῖν, ἐρῶν τοῦ ἀποθανεῖν». Καὶ ὁ Ἅγιος Τηλέμαχος ἀσκητὴς ἦτον ἀπὸ τὴν Θηβαΐδα, ἐκεῖνος ὁ ὅποιος ἐχύθη νὰ χωρίσει τοὺς μονομάχους εἰς τὸ ἀμφιθέατρον τῆς Ρώμης, φωνάζοντας εἰς τὸν αὐτοκράτορα, εἰς τὸν λαόν, εἰς τοὺς μονομάχους, ὅ,τι αὐτὰ ὅσα γίνονται εἶναι φόνοι, καὶ νὰ ἐντραποῦν τὴν ἀνομίαν εἰς τὸ πλάσμα τοῦ Θεοῦ· καὶ ὁ λαὸς τὸν λιθοβόλησε. Τῇ ἄλλῃ ἡμέραν τὸν ἁγίασε. Ἐβουτοῦσαν τὸ μανδῆλι τους εἰς τὸ αἷμα του, φυλακτό· καὶ τὸν νέον, κύριοι ἀκροαταί, τὸν ὅποιον εἶδαμεν εἰς τὰ περιβόλια τοῦ Μιλάνου νὰ ὁδύρεται, ἂν ἀκολουθήσομεν τὰ ἔγνη τῆς ζωῆς του, θὰ τὸν ἰδοῦμεν εἰς τὴν σιγὴν τῆς μελέτης, εἰς τὴν γαλήνην τῆς ἐρημίας· νὰ λύει τὰ μεγαλύντερα προβλήματα κόσμου, Θεοῦ καὶ πίστεως, θὰ τὸν ἰδοῦμεν ἱερωμένον, ἐπίσκοπον, προστάτην τῶν ὁρφανῶν, ἱεροκλή-

ρυκα, καὶ τέλος εἰς τὰ ἐβδομήκοντα ἔξι ἔτη τῆς ἡλικίας του μὲ τὸν σταυρὸν εἰς τὸ χέρι, ἐπὶ κεφαλῇ τοῦ λαοῦ του, εἰς τὰ τεῖχη τῆς ἐπισκοπῆς του, εἰς τὴν Ἰππώνην, νὰ μάχεται τοὺς βαρβάρους, τὴν ἄγριαν φυλὴν τῶν Βανδάλων. Πιστεύω, κύριοι ἀκροαταί, δικαιολογημένην, ἐπαινετὴν καὶ θεῖαν τὴν κλῆσιν τῶν Χριστιανῶν τοῦ παμπάλαιου αἰῶνος πρὸς τὸν μοναστικὸν βίον.

Ἔρχομαι τώρα νὰ σοῦ εἰπῶ, ποῦ καὶ πῶς ἔτυχε νὰ ἐνθυμηθῶ τὰ σοβαρὰ λόγια τοῦ Ἀγίου ασηκῶνονται οἱ ἁμαθεῖς καὶ ἄρπάζουν τὰ οὐράνια». Χαρίστετέ μου, παρακαλῶ, τὸ φιλήκουσιν καὶ τὴν ὑπομονὴν σας· ἔχομεν ἀνήφορον νὰ ἀνεβοῦμεν, ἀκροασθῆτε. Χαιρόμεθα, κύριοι ἀκροαταί, οἱ νέοι Ἕλληνες, ἓνα χάρισμα, ἓνα αἶσθημα ἐπαινετόν· δὲν εἶναι προνόμιον κανενός, μικροῖ καὶ μεγάλοι τὸ ἔχομεν, νέοι καὶ νέες, λαϊκοὶ καὶ ἱερωμένοι, γνώμη κοινή, νόμος ἄγραφος· τὸ ἐπαινούμενον αἶσθημα εἶναι ὁ σεβασμός, ἡ ἀγάπη μας πρὸς τοὺς γονεῖς μας, τοὺς ἀρχαίους μας προπάτορας, τοὺς ὀνομαστούς Ἕλληνας. Ἀντιλέγει κανένας; Προχθὲς ἐμπλέχθηκα εἰς ἓνα τυφλοσόκακον τῶν Ἀθηνῶν, ἀκούω ἓνα κορίτσι καὶ ἐφώναζε — Μωρὴ Ἰλέκτρα, ποῦ εἶσαι;». Ἦ θέλεις, ἀπάντησε τὸ ἄλλο κοράσιον, τί θέλεις Κρεοῦσα; νᾶμαι. Ἄλλ' ἐγώ, κύριοι ἀκροαταί, ποῦ ἔμουν; Ἰάχα εἰς τὸ Ἄργος, εἰς τὴν Τρωάδα, ἢ εἰς τὴν γῆν τῶν Κεκροπιδῶν; Μοῦ ἦλθε σὰν ζάλη· ὀλίγο ἀκόμη, καὶ θὰ μὲ ἐράντιζαν νερά, ροδόσταμα, ἡ Ἰλέκτρα καὶ ἡ Κρεοῦσα. Συλλογισθῆτε ἀκόμη εὐχισθησίαν τέκνων πρὸς ἀγαπημένους γονεῖς. Τῶν προπατόρων δὲν ἐνθυμούμεσθε εἰμὴ τὰ καλὰ ἔργα, τὸν ἥρωϊσμόν, τὴν σοφίαν τῶν συγγραφέων, καθαρίζομεν τὰ μαυράδια τοῦ δίσκου, καὶ λάμπει ἥλιος καθαρός, ἡ δόξα τῶν προγόνων· ἔχομεν, μὰ τὴν ἀλήθειαν, εἰς τὸ φρόνημα μας συμμάχους καὶ τοὺς αἰῶνας· ὁ καιρὸς εἰς τὴν ταχύποδην κίνησιν του διαλέγει τὸν μεστὸν καρπὸν· τὸν προσφέρει τροφὴν εὐμορφῇ εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος· ἀρῆναι εἰς τὸ σκοτάδι τὰ ἐγκληματικά, τὰ ἄχαρα, τὰ ἀνούσια. Μὲ αὐτὰ τὸ πνεῦμα πορευόμενοι καὶ ἡμεῖς καὶ ὁ κόσμος ὅλος θαυμάζομεν τὴν ἀνδρείαν τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸν Μαραθῶνα, εἰς τὰς Πλαταιάς, εἰς τὴν Σαλαμίνα. Τοὺς βλέπομεν νικηφόρους μὲ τὸν Ἀλέξανδρον εἰς τὰς πεδιάδες καὶ εἰς τὰς παραποταμιὰς τῆς Ἀσίας, περιδιαβάζομεν εἰς τὰς πολιτεῖς τους, ἔχι πολιτεῖς, ἀλλὰ μουσεῖα. Εἰς τοὺς Δελφοὺς τὰ Ἱερσόλυμα τῶν ἀρχαίων, ἦταν τρεῖς χιλιάδες ἀγάλματα, στημένα εἰς τοὺς δρόμους· τώρα εἰς τοὺς Δελφοὺς (τὸ Καστρί) οὔτε τὰ ἔχνη σώζονται τοῦ περιφήμου ναοῦ.

Φίλοι καὶ ἀδελφοί, κατὰ τὰ τέλη Ἀπριλίου τοῦ περσινοῦ ἔτους, εἶχα λάβει ἄδειαν ἀπουσίας ἀπὸ τὴν Βουλὴν, ἐμελετοῦσα νὰ ταξιδεύσω εἰς τὰ περίφημα μέρη τῆς Εὐρώπης, ἤξευρα ὅτι ἔμελλα μὲ τοὺς σιδηροδρόμους νὰ ταξιδεύσω. Τώρα, εἶναι βέβαιον, ὅτι ἀνεβαίνει τὴν ἄμραν τοῦ σιδηροδρόμου, δὲν εἶναι ὅμως καὶ ὑπερβέβαιον ὅτι τὴν κατεβαίνει σῶος· μὲ ἐμούδιαζε δειλία· τάχα, ἔλεγα, θὰ ξαναἰδῶ τὰς Ἀθήνας; Μὲ αὐτὴν τὴν πλάνωσιν ἢ τὴν συλλογὴν κίνησα, ἐπῆγα νὰ ἀποχαιρέτησω τὴν Πνύκα. Ἀνέβηκα εἰς τὸν ἄμβωνα τὸν σωζόμενον· τὸ βῆμα ἐλεύθερον, κανεῖς, ἐρημία, γιδοπρόβατα· ὀλίγο κατ' ὀλίγο μοῦ ἐφάνηκε, εἶδα, ἐμαζώνοντο οἱ περιβόητοι Ἀθηναῖοι, ὡς εἰς συνέλευσιν, χίλιοι, δύο χιλιάδες, τρεῖς, τέσσερες, ἐπτὰ, ὀκτώ, δὲν μετροῦσα πλέον. Εἶδα ἓνας καὶ ἐπορεύετο πρὸς τὸν ἄμβωνα, ἀνέβηκε, τὸν ἐγνώρισα εὐθύς, ἦτον ὁ Δημοσθένης, ἀπαράλλακτα ἡ κεφαλὴ του ὡς ἡ κεφαλὴ τοῦ ἀγάλματος εἰς τὸ βασιλικὸ περιβόλι· ἐροβόλησα... ἄσχημο νὰ μείνω... ἰδιοκτῆτης. Ἐβαλε λόγον — περὶ Φιλίππου ὁ λόγος του· ἄκουσα, τὸν εἶπε, ἐκατέβηκε· ἔξανα ανέβηκε, ἥσυχος πλιά, κυριάρχης τοῦ βήματος· ἐσκόρπισεν ὁ λαός, οἱ βουλευφόροι ἄνδρες, μόνος ἔμεινα, ἐθωροῦσα γύρω. Δεξιὰ μου ἡ Ἀκρόπολις, ἀκτινοβολοῦσε ἡ λόγχη καὶ ἡ περικεφαλαία τῆς προμάχου Ἀθηνᾶς, ἡ λάμψις ἕως εἰς τὸ Σούνιον ἀκρωτήριον· ὁ ναὸς τῆς Θεᾶς ἦτον περιχυμένος ἀγάλματα, ζωγραφιές, μαλάγματα, ἀσπίδες ἡρώων ἀφιερωμένους. Ἐμπρὸς μου εἶχα τὸν Ἀρειὸν Πάγον. Ἐβλεπα τοὺς δικαίους δικαστὰς καθήμενους εἰς τὰ μαρμαρένια θρόνιά τους, ὅλη ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν θέαμα τῶν ὀμματιῶν μου, μὲ τὰ μεγαλοπρεπῆ της οἰκοδομήματα, μὲ τὰ περιβόλια της, μὲ τοὺς ναοὺς της. Ζερβιά μου οἱ κῆποι τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Πλάτωνος, καὶ ὁ σοφὸς διδάσκαλος μὲ τοὺς μαθητὰς του εἰς τοὺς ἴσκιους τῶν πλατάνων. Συχνά, κύριοι ἀκροαταί, στρέφουμιν καὶ πρὸς τὸν Πειραιᾶ, ἐφῆλωνα ἀπὸ τὸν ἄμβωνα ὅπου ἔμουν, ὡς διὰ νὰ ἰδῶ εἰς τὸν λιμένα τὸ δάσος τῶν καταρτιῶν, τὰ περίσσια καράβια, πολεμικὰ καὶ ἐμπορικὰ, τῶν θαλασποκρατῶν Ἀθηναίων· ἐχόρτασα κοιτάζοντας· ἐβαρέθηκα. Ἀποχαιρέτησα τὴν Πνύκα, ἦλθα εἰς τὴν πόλιν, ἐφιλήθηκα μὲ τοὺς φίλους, ἐπῆρα τὸ διαβατήριόν μου ἀπὸ τὸν Λασσάνην, ἐμίσευσα. Ἐπέρασα τὰ Εαμίλια, ἐκεῖ ἄκουσα τὸ χλιμίντρισμα τῶν ἀλόγων, σιάβουν τὸ χῶμα μὲ τὸ ποδᾶρι· ἐπερίμεναν τὴν βοτὴν τῆς σάλπιγγος νὰ χυθοῦν εἰς τὸ ἵπποδρόμιον, εἰς τὰ Ἴσθμια, καὶ μὲ τὸν ὕμνον τοῦ Πινδάρου ἔχαι-

ρέτρησα τὴν Κόρινθον καὶ τὴν Ἀκροκόρινθον. Χαῖρε, εἶπα, Κόρινθος εὐτυχισμένη, μητέρα Ὀλυμπιονίκων ἀνδρῶν, μητέρα εὐμορφῶν κορασίδων, εἰς ἐσὲ κατοικεῖ ἡ εὐνομία μὲ τὰς ἀδελφές της, τὴν Δικαιοσύνην καὶ τὴν Εἰρήνην, θεμέλια καλῆς κοινωνίας, δασῆρες πλούτου, μεγαλείου, χρυσῆς θυγατέρας τῆς σοφῆς Θέμιδος.

Νὰ τὸ εἰπῶ καὶ Ἑλληνικά. Θὰ σᾶς φανεῖ ὅτι ἀκούετε τὴν σάλπιγγα τῶν ἀγώνων :

Τριστολυμπιονίκαν ἐπαινέων
Οἶκον, ἄμαρτον ἀστοῖς,
Ξένουσι δὲ θεράποντα, γνῶσομαι
τὴν ὀλβίαν Κόρινθον, Ἰσθμίου
πρόθυρον Ποσειδάωνος, ἀγλαόκουρον.
Ἐν τᾷ γὰρ Εὐνομία ναίει, κασίγνηταί τε
βάθρον πολίων,
ἀσφαλὲς Δίκα, καὶ ὁμότροπος Εἰρήνη, ταμίαι
ἀνδράσι πλούτου, χρύσεαι
παῖδες εὐβούλου Θέμιδος.

Ἀσκηώσαμεν τέλος τὴν ἄγκυραν ἀπὸ τῶν Ἰσθμίων, ἀρμενίζομεν μὲ τὴν φωτιάν, σχίζομεν τὸν κόρπον, ἀφήνομεν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν θάλασσαν, ταξιδεύομεν εἰς τὴν Ἀδριατικὴν. Σᾶς ὁμνῶ, κύριοι ἀκροαταί, ὅτι εἰς τὴν ποντοπορίαν μου μὲ ἐκυνηγοῦσε ἡ μέριμνα τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων ἀγωνίζουσαν νὰ μορφώσω μὲ τὸν νοῦν μου τὴν πνευματικὴν εἰκόνα τῶν προπατόρων. Ἰῶν θαμμένων συγγενῶν ἢ φίλων εἰς τὸ ἀνήλιο χῶμα, τί ἄλλο μᾶς μένει εἰς τὴν ὕψιν τῆς γῆς, εἰς τὸν ἀπάνω κόσμον, εἰμὴ νὰ στήσομεν νεορῶς τὸ εἰκόνισμα τῆς ψυχῆς των ἢ προσπάθειά μου ἔδιδε τὰ πιστὰ ὅτι ἡ πρώτη χάρις, ἡ βασίλισσα χάρις τῆς Ἑλληνικῆς ψυχῆς, ἦτον τὸ φιλόανθρωπον, τὰ τυρφερά αἰσθήματα τῆς εὐσπλαγχνίας· ἐφυλλολογοῦσα μὲ τὸν νοῦν μου τὰ βιβλία τους, ἐδιάβαζα, χάριν λόγου, εἰς τὸ ἠθικοῦσθόρημα τῆς Κυροπαιδείας τὰ ὕστερα λόγια τοῦ βασιλέως. «Ἄμα γνωρίσετε τὸν θάνατόν μου, δώσατέ με εἰς τὴν γῆν εὐθύς· ἐγὼ ἄλλοτε φιλόανθρωπος ἦμουν, καὶ τώρα εὐχαρίστως θέλει συγκοινωνήσω μὲ τὴν γῆν, τὴν γεννήτριαν τῶν ἀγαθῶν, τὴν εὐεργέτριαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους». Ἐδιάβαζα καὶ εἰς τὸν γέροντα τῆς Χαιρωνείας τὸν Πλούταρχον, «Δὲν αἰσχύνεσθε, γράφει, νὰ σμίγετε εἰς τὰ τραπέζια σας μὲ τὸ γάλα τῶν ἡμερῶν προβάτων καὶ τὸ αἶμα τους ; Τὰ ζῶα ὅπου, ὀλίγην ὥραν πρὶν, σᾶς ἐγλύφαν τὴν παλάμην, ἀλύπητα τὰ φονεύετε, σᾶς τὰ μαγειρεύουν οἱ μάγειροι, ἀηδιάζετε τὸ ζωντανὸ κρέας, μαγειρευμένο τὸ τρώγετε, ὥς νὰ τὸ ἐφονεύετε δύο φορές· τὰ θηρία ποὺ ἀποστρέφεσθε, ποὺ μισεῖτε, ἐσεῖς τὰ μιμεῖσθε». Ἄλλο ἀκόμη θὰ σᾶς εἰπῶ· ἡ Ἀδριατικὴ πνοὴ τῶν ἀνέμων ἐβοήθησε, φαίνεται, τὸ μνημονικόν μου· ἐνθυμήθηκα ὅτι ἐδῶ εἰς τὰς Ἀθήνας μία φορὰ ὁ σοφὸς Δημῶναξ μανθάνει, βεβαιώνεται ἀπὸ φίλους, ἡ Βουλὴ ὅτι μέλλει νὰ ψηφίσαι τὴν παραδοχὴν τῶν αἵματηρῶν παιχνιδίων, τῶν συνηθισμένων εἰς τὰ ἀμφιθέατρα τῆς Ρώμης· δὲν χάνει καιρόν, παρουσιάζεται εἰς τὴν ὁμήγουριν τῶν Ἀθηναίων, «πρὶν ψηφοφορήσετε, τοὺς φωνάζει, διατάξετε νὰ κρεμνισθεῖ κατὰ γῆς ὁ βωμὸς τοῦ Ἠλέου, τῆς εὐσπλαγχνίας, στημένος εἰς τὴν ἀγοράν σας». Λόγια εὐμορφα καὶ καλὰ· σύμφωνα μὲ ἐκεῖνα τοῦ ἀσκητοῦ καὶ μεταγενεστέρου Ἀγίου Τηλεμάχου. Ὁ σοφὸς Δημῶναξ εἶναι αὐτὸς ὁ ἴδιος, ὁ ὁποῖος ὁμιλῶντας μὲ ἕναν, ἐπειδὴ ἐκεῖνος ὑπεράπτικῶς ἀπεκρίνετο, τοῦ λέγει ὁ Δημῶναξ, «Ἐγὼ σὲ ἐρωτῶ τώρα, καὶ σὺ μοῦ ἀποκρίνεσαι ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ Ἀγαμέμνονος !». Ὁ σοφὸς Δημῶναξ, κύριοι ἀκροαταί, δὲν ἀεροβατοῦσε, ἤξευρε τί ἔλεγε, καὶ ἦσαν ἐνουθετοῦσε τοὺς Ἀθηναίους νὰ μὴ στήσουν εἰς τὴν καρδίαν τῆς Ἑλλάδος τὰ αἵματηρά παιχνίδια, καὶ ὅταν ἐρμήνευε τὸν Ἀγαμέμνονεον ἐκεῖνον λαλητὴν νὰ ὁμιλεῖ γλώσσαν τοῦ καιροῦ του, καὶ νὰ μὴ κουδουνίζει εἰς τὴν κεφαλὴν του λόγια μὲ περικεφαλαῖες. Μὴ μὲ ἀδικήσετε, κύριοι ἀκροαταί, πῶς τάχα λησμονῶ, φεύγω ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ ἱεροῦ Λύγουστίνου, ὅχι, πλησιάζω.

Εἶδαμεν ὥς εἰς εἶδος ὀπτασίας, εἶδαμεν τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, τὸ μεγαλεῖον της, τώρα ἐρωτῶ, ἤμποροῦμεν, μᾶς εἶναι εὐκόλον νὰ μαντεύσομεν, ἢ νὰ βεβαιωθῶμεν, ποῖα ἦταν εἰς τὰς μεγάλας ἡμέρας τῶν προγόνων, ποῖα ἦταν τὰ ἥθη, ἡ τάξις τῆς κοινωνίας, τῶν ἔθνων, τὰ ὁποῖα πρόθυμος περιηγητῆς, ἐπήγαυνα πέρυσι νὰ περιηγηθῶ. Ἱστοριογράφοι τοῦ καιροῦ ἐκείνου δὲν λείπουν πρὸς φωτισμόν μας. Ὁ περίφημος Ἰούλιος Καῖσαρ διηγεῖται, διαλέγω ἀπὸ τὰ πολλά, ὅτι εἰς τὴν Γαλίαν ἐθυσίαζαν ἀνθρώπους εἰς τὰ εἰδωλα· ὑψώνουν, λέγει κολλοσσιαῖον ἀνδριάντα πλεμμένον μὲ λυγίες μὲ κλαδιά, μὲ σώματα ἀνδρῶν, γυναικῶν· τὸν καίουν μὲ τὰς γλώσσας τῆς φωτιᾶς στενάζουσιν, χύ-

νουν ἄγριες φωνές καὶ τὰ ἀνθρώπινα σπλάχνα· ὅχι ὀλιγότερο βάρβαρα ἦταν καὶ τὰ ἦθη τῆς γειτονικῆς Μεγάλῃς Βρετανίας. Τί ἄκουσμα εἶχε ἡ Γερμανία εἰς τὸν κόσμον, χάριν λόγου, ὅταν ὁ Ἡρόδοτος ἀνεγίνωσκειν εἰς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας τὴν ἱστορίαν του; "Ἄς μᾶς τὸ ὁμολογήσῃ ὁ ἴδιος ὁ Ἡρόδοτος. "Ἄς εἰποῦμεν ὅτι εἴμεσθε τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγῶνων οἱ ἀκροαταὶ του. αἴτόπος ἔρημος καὶ ἄπειρος, λέγει, γνωστοὶ μόνον Σύνγινες λαοί, συμπλειάτορες τῶν Ἑνετῶν τῆς Ἀδριατικῆς Θαλάσσης πέρα τοῦ Ἰστροῦ, ἔχω ἐξ ἀκοῆς, εἶναι μελίσσια, φράζουσιν τὴν διάβα, στεριὰ ἀπάτητη· ἐγὼ, ἐξακολουθεῖ ὁ Ἡρόδοτος, δὲν πιστεύω νὰ ὁμιλοῦν σωστὰ (τὰ εἰκότα) ὅσοι κοινολογοῦν τὴν φήμην τῶν μελισσιῶν. Τὰ μελίσσια δὲν ζοῦν εἰς τὸ κρύον· ὁ τόπος ἐκεῖνος ὡς ἄγριος καὶ ὑπέρμετρα κρύος εἶναι ἀκατοίκητος». Ὁ Ἡρόδοτος συλλογίζεται ὁρθῶς διὰ τὰ μελίσσια· ἀλλὰ ἂν τωόντι ἦτον μία ζώνη μελισσιῶν ἀπὸ τῆς ἐκβολῆς τοῦ Δουνάβεως, τὸν Σουλινά, ἕως εἰς τοὺς Σύνγινας, τοὺς συνορίτας τῶν Βενετῶν, μὰ τὴν ἀλγίθειαν, ἓνα ἑκατομμύριον μελισσοουργοί, ἄρματωμένοι μὲ τὰς συρματένιαις προσωπίδες των, δὲν ἤθελε δυνηθοῦν νὰ σχίσουν τὸ μαῦρον σύγγεγον τὸ πολεμικόν· ἓνα μελίσσι, κύριοι ἀκροαταί, εἰς τὸν θυμὸν του, πνίγει μουλάρη, μουλάρια. "Ἄς ἀφήσωμεν τὸν Ἡρόδοτον, ἃς καταβοῦμεν εἰς ἄλλον συγγραφεᾶ μεταγενέστερον τοῦ Ἡρόδοτου, μεγάλῃς βαρύτητος, τὸν Τάκιτον. Πῶς χρωματίζει τὴν Γερμανίαν; Γῆν ἄμωφον τὴν περιγράφει, πυκνὴν ἀπὸ δάσκη, ἄχαρη ἀπὸ τῆς λίμνης τῆς, ὁ οὐρανὸς τῆς ἄγριος· νεωστί, ὁ ἴδιος Τάκιτος, ὁ πόλεμος μᾶς ἔβαλε εἰς γνωριμίαν μὲ βασιλεῖς καὶ λαοὺς τοῦ ἀντίπερα ὠκεανοῦ. Ποῖοι εἶναι αὗτοι οἱ βασιλεῖς, ποῖοι οἱ λαοί; Τάχα οἱ βασιλεῖς τῆς Δανίας; Οἱ λαοὶ τῆς Προυσίας; Τὸ Βερολίνον, ὅπου ὁ φιλέλληνας φιλόμουσος σκηπτροῦχος τῶν Πρώσων διέταξε, εἶναι ὀλίγοι χρόνοι, τὴν παράστασιν τῆς Ἀντιγόνης τοῦ Σοφοκλέους καὶ τὸν Ἰππόλυτον τοῦ Εὐριπίδου; Εἶναι ὑπερβέβαιον, ὅτι εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος ὅλη ἡ Παβαρία ἦτον δάσκη, τὸ Μόναχον, ἡ Βιέννα λημέρι θηρίων· εἰς τὴν Βιένναν δείχνουν δένδρα, ριζωμένο ἀκόμη εἰς τὰ σπλάχνα τῆς γῆς, κουφωμένο ἀπὸ παμπάλαια γηράματα, γηράματα αἰώνων, ἀπομεινάρη τοῦ παλαιοῦ δάσους. Εἰς ποίαν ἄνοιξιν, κύριοι ἀκροαταί, εἰς ποίαν ἄνοιξιν τῶν ἀρχαίων αἰώνων οἱ ἄνθρωποι ἔπαιρναν τὰ ἄνθη του, καὶ τὰ ἀνθοβολοῦσαν ὅπου τώρα τὰ παλάτια τοῦ ἀγαθοῦ συμπολίτου μας Σίνα; Πότε! Ἴσως ἦσαν ὁ Σόλων ἐδίδασκε τοὺς νόμους εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἢ ὁ μαθηματικὸς Ἀρχιμήδης ἔλεγε «Δὸς μοι πᾶστω, καὶ τὴν γῆν κινάσω».

Ἐφθάσαμεν, κύριοι ἀκροαταί, ἦλθαμεν εἰς τὰ λόγια τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου, τὰ λόγια τοῦ ἐξεφώνησεν εἰς τὰ περιβόλια τοῦ Μεδιολάνου. Προσυχή! "Ὅταν σὺν Θεῷ ἔφθασα εἰς Τεργέστη, ἀπὸ Τεργέστη ἐπέρασα εἰς Βιέννα, Μόναχο, Ἐϊδελβέργ, Στρασβοῦργο, Παρίσι, Λονδίνον, Μάντσεστερ, καὶ εἶδα εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα, λημέρι θηρίων ἢ αἵματοσφαγὴ ἀνθρώπων εἰς τὰς ἡμέρας τῶν γονέων μας, ὅταν εἶδα ἡμερᾶ ἦθη, Θεοφροβούμενα, σεβαστοὺς ἄνδρας, ἀκαδημίαις σοφῶν, μεγαλοπρεπεῖς ναοὺς εἰς τὸν Σωτῆρα Θεόν· εἶδα ἀριστουργήματα τέχνης, τὴν Ἰλιάδα, καὶ τὴν Ὀδύσειαν ἱστορημένην μὲ ὠραῖα ζωγραφήματα εἰς τὸ βασιλικὸ πλάτι τοῦ πατρὸς τοῦ βασιλέως μας, ὅταν εἶδα τὸ θαῦμα τοῦ ἡλεκτρικοῦ τηλεγράφου, γέννημα ἐπιστήμης· εἶδα φωτιά καὶ νερὸ νὰ σέρνουν ἄλυσσον ἀμαξιών· ὅταν εἶδα τόσα φιλόανθρωπα καταστήματα¹ καταγίνονται, ἄλλα τὰ ἐκ γεινετῆς τυφλὰ παιδιὰ ἄπορα νὰ τὰ διδάσκουν νὰ κερδίζουν τὸ ἡμερούσιον, ἢ τὰ ὑστερημένα ἀκοῆς καὶ ἄφωνα νὰ τὰ γυμνάζουν, τί; νὰ ὁμιλοῦν, καὶ ἐσκέφθηκα τὴν προσπάθειαν τόσης ἀγάπης διὰ τὸ ἀνθρώπινον πλάσμα, ἀδικημένο ἀπὸ τὴν φύσιν, ὅταν ἔμαθα ὅτι ὑπάρχει ἐταιρεία εἰρήνης, τέλος τῆς νὰ ὀνειδίζει, νὰ μάχεται τὴν βίαν, τὸ ἄχαρο τῶν πολέμων, καὶ ἐταιρεία προστατρία τῶν ἀλόγων ζώων, χρησίμων εἰς τοὺς θνητούς. — Σὲ συνδράμουν τὰ ἔτυχα ζωᾶ νὰ οἰκοδομεῖς παλάτια, νὰ ὑψώνεις ἐκκλησίαις, τί τὰ βασανίζεις, ἄνθρωπε, μὲ ὑπέρογκα βάρη; μὲ ἀλύπητους δαρμούς; δὲν τὰ λυπεῖσαι; ἀχαριστεῖς; ἡ ἐταιρεία σὲ ἐνάγει εἰς τὸ Δικαστήριον· σὲ καταδικάζει, πληρώνεις πρόστιμον.

"Ὅταν εἶδα χιλιάρμενα περιβόητα, στρατεύματα θυμαστὰ νὰ ἀσφαλίζουν τὴν αὐτονομίαν τῆς πατρίδος καὶ τοὺς νόμους τοῦ κράτους. "Ὅταν ἔπεσα εἰς τέτοια θεάματα καὶ ἀκροάματα ἐκεῖ ὅπου εἰς τὰς προπατορικές μας ἡμέρας ἐβασίλευαν φυλὰς βαρβάρων, μοῦ ἐστάθη ἀδύνατον νὰ μὴ φωνά-

1. Κατὰ τὴν ἐπίσημον ἐκθεσιν τῶν Ἰσθμίων Χρονικῶν ὑπάρχουσι ἐν μόνῃ τῇ Ἀγγλίᾳ 20.000 φιλόανθρωποι καὶ ἐταιρίαι, ἔχουσι δὲ ὅλοι ὁμοῦ 10 ἑκατ. λίρας στερολίνας κεφάλαια καὶ ἡ ἐτησία δαπάνη των ἀνέβαινει εἰς 1 1/2 ἑκατ. λίρας στερολίνας!

ζωὴ ὡς ἐφώναζα καὶ καθείς σας ἤθελε φωνάζει, ασηκλώνονται οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἀρπάζουν τὰ οὐράνια». «Ὅταν περὶ πλέον ἐννόησα τὸ κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν οἰκοδόμημα τῶν Εὐρωπαίων, ὅτι εἶναι ἔργον τῆς σοφίας τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου, τῆς χάριτος τοῦ Χριστιανισμοῦ, τοῦ κάλλους τῆς ψυχῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, καὶ τοῦ γενναίου, τοῦ φιλελευθέρου ἀκόμη τῶν βαρβάρων φυλῶν, εἶδα ἀπὸ τὸ πολῦτιμο οἰκοδόμημα νὰ ἀκτινοβολεῖ τὸ πνεῦμα τῆς ἀδελφότητος, τῆς ἰσονομίας, ὁ σεβασμὸς πρὸς τὸ θεῖον πλάσμα, τὸν ἄνθρωπον· ἀφοῦ ἔκρινα ὅτι ἀπὸ τὰ ταιριασμένα στοιχεῖα τῆς οἰκοδομῆς καθένα πνέει ζωὴν καὶ δύναμιν, ἀλλ' ἄλυσσώμενα, σύμμαχον ἓνα μὲ τὸ ἄλλο, προσηγνύουν, ὑπόσχονται μακροήμερουσιν, κύξησιν πολιτισμοῦ, ὥστε μάστι ἀνθρώπινο, ὀφθαλμῶς νοός, δὲν ἔμπορεῖ νὰ προῖδεῖ μαρasmus ἢ Θάνατον, τότε, μὰ τὴν ἀλήθειαν, ἐδιπλοφώναζα ασηκλώνονται οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἀρπάζουν τὰ οὐράνια». Καὶ ὅχι μόνον, κύριοι ἀκροαταί, ἐφώναζα τὰ ἱερὰ λόγια τοῦ Αὐγουστίνου εἰς τὰ πολιτισμένα ἔθνη ὡς ἀκούσατε, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐκεῖνα τὰ ἔθνη, τὰ ὅποια τάχα ἀκόμη θεωρεῦνται ὡς βάρβαρον· ἀκολουθῶντες με ὅπου ὑπάγω καὶ ὅπου στέκομαι.

Πρὶν φθάσωμεν εἰς τὸ Τριέστι, ἀράξαμεν εἰς ἓνα μέρος. Ποῦ ; Θὰ μάθετε. Ἐπεράσαμεν ἀπὸ ἓνα εἶδος κόρφου, δενδρολογημένα ὀλόγυρα ἦτον τὰ παραθαλάσσια, στολισμένα ἀπὸ σπίτια, περιβόλια, καρπούς. Ἡμασθε εἰς τὴν καρδίαν τοῦ καλοκαριοῦ. Ἀράξαμεν εἰς μίαν πολιτείαν, κατὰγιάλα, κατάρριζα ὑψηλῶν βουνῶν· ἀνέβηκα εἰς ἐκεῖνα τὰ βουνά, κάλλιον νὰ εἰπῶ ἀνεβήκαμεν, ἀλυσσο, ἀγωγιάτης καὶ ἐγὼ· κακοδρομὶὰ φοβερὴ· μόλις τρία τέταρτα δρόμου λέγει ὁ ἀγωγιάτης, ἀπέζα, πάλε ἀνεβαίνεις. Ἀνήμερος κακὴς. Τὸν ἤκουσα. Κατεβαίνω ἀπὸ τὸ ἄλογον, ἀποστολικῶς ἀνηφορίζω. Πιστεύσατέ μου, κύριοι καὶ κυρίες, τὸ ἄλογον, ἂν καὶ ἀπὸ τὰ καλὰ, ἐλεύθερο ἀπὸ βάρους, δαρνόμενον ἀνέβαινε, οὔτε ἐγὼ οὔτε ὁ ἀγωγιάτης μου εἶχαμεν ἀκόμα εἶδῃσιν, ἄερα τῆς ἐτχειρείας. Πικραπονόμουν εἰς τὸν ὁδηγόν μου διὰ τὰ γκρεμνὰ ἐκεῖνα· οἱ κάτοικοι, μοῦ λέγει, ἔχουν μίαν ἐξήγησιν. — Ποίαν ; — Διηγοῦνται, ἀπακρίνεται, ὅτι ὁ Θεὸς ἐπλάσε τὴν γῆν πεδιάδα, ἔπειτα κρατώντας θεόρατο σακί, εἶχε καὶ εἰς τὸ σακί τὰ βουνά, τὰ ἐφύτευε μὲ διαρμογὴν εἰς τὴν ἀπέραντην ἰσιάδα· φθάνοντες ἐδῶ, λέγουν, ἀνοιξε, ἐτρύπησε τὸ σακί καὶ ἔπεσαν σωρὸς τὰ λιθάρια, τὰ βουνά ἀνοικονόμητο κακόν. Κύριοι ἀκροαταί, μοῦ ἔρρεσε ἡ ἐξήγησις καὶ τὴν ἐπίστευσα. Εἶχα προσκαλέσει τὸν κύριον Κονταγόνην νὰ ἔλθῃ ἐδῶ σήμερον ἀκροατῆς φίλος, καλὰ ἔκαμε καὶ δὲν ἦλθε, θὰ ἐμαλόνάμεν, δὲν θὰ πείσῃ τὸν ἀγωγιάτην. — Τέλος πάντων μὲ ἀνήμερον καὶ κατήφορον, πεζούρα καὶ καβάλα, ἐφθάσαμεν εἰς πέντε καλὰς ὁρὰς, πῶς νὰ τὸ εἰπῶ, εἰς ἓνα ἀκρωτήριο βουνοῦ. Βλέπω χαμηλὰ ἓνα ἱσιωμα, κλεισμένο ἀπὸ δένδρα, ἀπὸ βράχια. Ἀγναντεύω, μετρῶ, ἓνα, δύο, τρία, εἰκοσιοκτὼ τσαντήρια πράσινα, ὀθωμανικὰ ἀπὸ τὸ χρῶμα. Τί εἶναι αὐτά ; λέγω τοῦ ὁδηγοῦ μου. — Εἶναι, μοῦ λέγει, τὰ αἰχμάλωτα τσαντήρια τῆς μάχης τοῦ Ραχόβου· εἰς τὴν μέσσην ἦτον ἓνα τσαντήρι λευκό, μὲ τρεῖς θύρες καὶ μὲ σημαία. Τὸ καταμεσῆς, μοῦ λέγει, εἶναι τοῦ ἡγεμόνος Δανιήλ. Φθάνομεν καὶ εἰς τὸ εὐμορφο τσαντήρι*. Νὰ σὰς εἰπῶ πῶς μὲ ἐδέχθη ὁ γενναῖος πολεμιστῆς τοῦ Μαυροβουνιοῦ ἐντρέπομαι· δὲν ἄξιζα τόσο· ἐκοιμήθηκα εἰς τὸ τσαντήρι τοῦ ἐγεύθηκα εἰς τὸ τραπέζι του, εἰς τὸ πλάνι μου εἶχα τὸν στρατάρχην Μίρκον, ἀδελφὸν τοῦ ἡγεμόνος· ἐσηκώσαμεν τὰ ποτήρια εἰς ὑγείαν τῆς Χριστιανοσύνης, ἀλλὰ ἐκατάλαβα, κύριοι ἀκροαταί... τί ἐκατάλαβα ; μοῦ τὸ εἶπε, σεβαστά, μοῦ εἶπε, εἶναι τὰ γράμματα, πρὸς μοῦ ἤφερες, ἀλλὰ ἐγὼ χαίρομαι νὰ βλέπω ἓναν ὑπήκοον τοῦ βασιλέως Ὁθωμανοῦ, ἓναν ἀδελφόν μου τῶν ἐλευθερωμένων Ἑλλήνων». Ἐγὼ ὑπερηφανευόμενος καὶ διὰ τοὺς δύο αὐτοὺς τίτλους. Τὸ θάρρος τοῦ Δανιήλ πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν σκῆπτρον, τὸ σέβας του πρὸς τὸ γένος μας ὑψωναν τὸ φρόνημά μου. Πολλὰ μὲ ἐρώτησε ἡ φιλελληνικὴ ψυχὴ τοῦ ἥρωος ἀνδρός. Μὲ ἐξέτασε διὰ τὰ ἄρματα τὰ Ἑλληνικά, πολλὰ μοῦ ὁμίλησε διὰ τὴν πατρίδα του. Ἀφοῦ ἐγεννήθηκα, κύριοι ἀκροαταί, δὲν εἶδα μάστι πόσον ζωηρά, γαλανά, εὐμορφα, σὰν ἐκεῖνα τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Μαυροβουνιοῦ, ἀλλ' ὁμιλώντας μοι διὰ τὴν πατρίδα του ἔλαμπαν μὲ ἀπερίγραπτο κάλλος. Βλέπεις, μοῦ ἔλεγε, αὐτὰ τὰ βουνά ; Εἶναι ὅλα αἰματωμένα ἀπὸ αἷμα ἡρώων, τὸ εὐγλωττο αὐτὸ αἷμα θὰ πείσῃ τοὺς βασιλεῖς νὰ ἀναγνωρίσουν τὰ προπατορικὰ μου δικαιώματα καὶ τοῦ λαοῦ μου. Ἡ θάλασσα πρέπει νὰ ζήσει τὴν ἡγεμονίαν μου, καθὼς ζεῖ ὅλα τὰ πολιτισμένα ἔθνη. Τί μὲ ἐμπόδισε ἔπειτα ἀπὸ τὴν μάχην τοῦ Ραχόβου νὰ μὴν προχωρήσω, νὰ ἐπαναστατήσω Ἐρτζεγοβίνα, Σερβία, Βουλγαρίαν, καὶ νὰ φθάσω νικηφόρος ὅπου πολλοὶ δὲν θὰ τὸ ἐπίστευαν ! Τί ἔφραξε τὸ

* Εἶχα συστατικὸν γράμμα πρὸς τὸν ἡγεμόνα ἀπὸ τὴν κόμηττα κύριον Κωνσταντίνον Ρώμαν, καθὼς καὶ εἰς τὴν ἡγεμονίδα ἀπὸ τὴν ἀδελφὴν τῆς, τὴν εὐγενῆ σύζυγον τοῦ κόμητος Καμίλλου Ρώμα.

κίνημά μου. Ἡ θέλησις τῶν βασιλέων. Ὅσον εἶναι τὸ σέβας μου πρὸς τὴν θέλησίν τους, ὥς εἶναι ἡ ἀγάπη τους πρὸς ἐμὲ καὶ τὸν λαόν μου, καὶ οἱ εὐλογίαι τοῦ Θεοῦ θὰ εὐτυγχήσουν αὐτοὺς καὶ τὰ ἔθνη τους. Δὲν χωρίζομαι ἀπὸ τοὺς μεγχλείτεροὺς μου, ἡ καρδιά μου ἐμπιστεύεται εἰς τὴν Χριστιανικὴν τους ψυχὴν.

Δὲν θέλω νὰ παραῖδῶ, μάλιστα ἐνώπιον τόσων σεμνῶν καὶ ὠραίων Ἑλληνίδων, καὶ νὰ μὴ εἰπῶ ὅτι εἰς τὸ ἡγεμονικὸ τσαντήρι ἦτον καὶ ἡ συμβία τοῦ ἡγεμόνος, νέα εἰκοσιπενσάρων ἐτῶν. Ὁ Δανιὴλ εἶναι τριανταδύο. Ἡὼς νὰ σᾶς περιγράψω τὴν νέαν, πλουτισμένην ἀπὸ τὰ δῶρα τῆς Ἀθηνᾶς; Μόνον σᾶς λέγω, τόση ἡ χάρις τῆς καὶ εὐμορφιά, ὥστε καὶ τὴν κεντημένην ζώνην τῆς Ἀφροδίτης νὰ ἐφοροῦσε, ἱστορημένην ἀπὸ τὸν Ὅμηρον, δὲν θὰ ἦτον πλέον ὠραία, παρὰ ἡ, τι μοῦ ἐφάνη. Ὅταν ἤμουν εἰς τὸ Μαυροβούνι, τὸν Ἰούλιον μῆνα, ἔλειπεν ἀπὸ τὴν ἡγεμονικὴν νέαν ἓνα ἄλλο προτέρημα, καύχημα, μεγαλεῖον γυναικὺς, τὸ ἀπέκτησε τώρα ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα τῆς Τεργέστης μανθάνομεν ὅτι ἐγέννησε τέκνον· τετραετὴ ἦταν τὰ στέφανα τοῦ γάμου.

Ἡλιοβασιλεύματα μὲ ἐπῆρε ὁ Δανιὴλ καὶ ἐκαθίσταμεν εἰς κάτι λιθάριον. Ὑψώ μας στεφάνι ἀπὸ ὀπλρχηγοὺς εἰς τὰ χορτάρια στολισμένοι ἦταν μὲ στηθάρια χρυσά, ἀργυρά, στὴν μέσσην ἓνας λυριστῆς τραγοῦδαε τὰ ἀνδραγαθήματα τῆς μάχης, μοῦ ἐξηγοῦσαν τὰ λόγια. Σᾶς ἐξομολογοῦμαι, κύριοι ἀκροαταί, ὅτι εἶτε ἀπὸ τὰς πρωτυτερινές μου ὀμιλίας μὲ τὸ Δανιὴλ, εἶτε ἀπὸ τὸ πολεμικὸ τραγοῦδι ἐμεγαλύνετο τόσον ἡ καρδιά μου, αἰσθάνουμουν μίαν δύναμιν, δύναμιν νὰ πιασθῶ μαλλιά μὲ μαλλιά μὲ τὸν ἀνδρειότερον τοῦ καιροῦ μας, σὺν ὁ βαφιάς μὲ τὸν Γάλλον παλαιστήν. Τὴν αὐριανὴν, μεσημέρι, ἀποχαιρετήθηκα μὲ τὸν ἡγεμόνα, μὲ τὴν ἡγεμόνισσα· ἐκίνησα ἀπὸ τὴν Λόβιτζα, τὸ καλοκαίρισμα τοῦ ἡγεμόνος, νὰ ὑπάγω εἰς Τζετίνιαν, τὴν μητρόπολιν, τρεῖς ὥρες δρόμος, νὰ ἰδῶ τὰ τρόπαια τῆς μάχης τοῦ Ραχόβου, ὑμνολογημένα ἀπὸ τὸν λυριστήν. Εἶχα καὶ γράμματα τοῦ Δανιὴλ πρὸς τὸν πρόεδρον τῆς Γερουσίας, γαμβρόν του. Δρόμον δρόμον, κύριοι ἀκροαταί, ἐμουρμούριζα ἀθέλητα, εὐκολοξήγητο, ἐμουρμούριζα.

Εἰς τὴν μάχην ὥς χυθοῦμεν ὅλοι μὲ ἀφύβη καρδιά,
ὁ καθένας ὥς πεθάνει διὰ πατρίδα, διὰ παιδιά·
στὴν φωτιά, παλληκαράδες, γέννητε ὅλοι ἓνα κορμί,
στὴν φωτιά, μὴν ντροπιασθῆτε σὺν φυγάδες, σὺν δειλοί.
Λεονταρόκαρδο τὸ στῆθος καθενὸς μας ὥς φανεῖ,
τοὺς ἐχθροὺς μας πολεμώντας μὴν ψηφῶμεν τὴν ζωὴν.
Ὅλοι οἱ κίνδυνοι, οἱ πολέμοι, ἔλοι πρέπουσι εἰς τὸν νικόν,
εἰς τὸν νικὸ οἱ πολέμοι πρέπουσι πού τὸ σῶμα ἔχει ἀνθρώ.
σεβαστὸς εἶναι στοὺς ἄνδρες, στές γυναῖκες ποθητάς,
εὐμορφος καὶ ἂν πρωτοπέσει εἰς τὸν πύλῃον νεκρός*.

Ἄν ἐρωτᾶτε, κύριοι ἀκροαταί, διὰ τὴν ἡλικίαν μου εἰς τὰ βουνὰ τοῦ Μαυροβουνιοῦ ἤμουν δεκαοκτὼ χρονῶν, δὲν εἶχα ἀκόμη πατήσαι τοὺς δεκαεννιά.

Ἐδῶσα τὰ γράμματα, φθάνοντας εἰς τὴν Τζετίνιαν. Στεκοῦμουν ἐκεῖ θεατῆς ἄφωνος εἰς ἕσα ἐβλεπα ἐμπρὸς μου, τὰ ὀκτὼ κανόνια, πέντε χιλιάδες ντουφέκια ἀριθμολογημένα, τὰ σπαθιά τῶν πασάδων, τὰ ὑπερήφανα ἅτια τους, τὰ χρυσὰ χαλινάρια, καὶ εἰς δύο θύρες τοῦ ὀπλοστασίου εἶδα κρεμασμένα τὰ παράσημα τῆς Κριμαίας, ἀγγλικά, γαλλικά, ὀθωμανικά. Οἱ φονευμένοι τοῦ Ραχόβου ἦτον ἀπὸ τὸ στράτευμα, πού ἐπολέμησε τὴν Σεβαστούπολιν. Τότε, μὰ τὴν ἀλήθειαν, δὲν κρατήθηκα πλέον· ἔσχισα τὴν σιωπὴν, φωνάζοντας, «Σηκώνονται οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἀρπάζουν τὰ οὐράνιην». Ἀλλὰ νεώτερον θέμα ἔμελλε νὰ ἰδῶ εἰς τὴν Τζετίνια, τὸ ὁποῖον, ἐξομολογῶ τὴν ἁμαρτίαν μου, δὲν τὸ ὑπόπτευα, οὔτε ἀκούσατε. Ὁ Δανιὴλ μοῦ εἶχε δώσει σύντροφον τοῦ ταξιδίου μου ἓναν ἀπὸ τοὺς σωματοφύλακας του, χίλιους ἔχει διαλεκτούς, ὀμιλοῦσε τὰ ἀπλοελληνικά. Αὐτός, ὡς ἐφτάσαμεν εἰς τὴν Τζετίνια, εἶχε μεγάλον ἀγῶνα καὶ μοῦ ἔλεγε νὰ ὑπάγωμεν νὰ προσκυνήσω τὸ λείψανον τοῦ Ἁγίου Πέτρου. Τοῦ λέγω, τὸ λείψανον τοῦ Ἁγίου Πέτρου εἶναι εἰς τὴν Ρώμην. Ὅχι μοῦ λέγει, ἐδῶ εἶναι ἄλλος Ἅγιος Πέτρος, ὁ Βλαδίχας μας. Εἶχα εἰς τὸ πλάγι μου τὸν Δελαροῦ (Delarue) Γάλλον, μάρτυρα, ἱστορικὸν ἀνύποπτον. Τοῦ λέγω γαλλιστί, τί μοῦ λέγει ὁ σύντροφός μου; Καὶ τοῦ εἶπα. — Καλὰ σοῦ λέγει, μοῦ ἀπεκρίθη, καὶ ἂν εἶχες ἔλθει ὀλίγες ἡμέρες

* Μετάφρασις Τυρταίου, ὑπὸ Σ. Τρικούπη.

πρὶν ἐδῶ, θὰ ἦσουν εἰς τὴν πανήγυριν τῆς ἐορτῆς τοῦ Ἁγίου [Πέτρου]. Αὐτὸς εἶναι ὁ Πέτρος Α' Βλαδίχας*, προκάτοχος τοῦ Πέτρου Β' Βλαδίχα, θείου καὶ προκατόχου τοῦ τωρινοῦ ἡγεμόνος Δανιήλ. Ὁ Πέτρος Α' βασιλεύει στὸ Μαυροβούνι ἀπὸ τὰ 1782 ἕως εἰς τὰ 1830. Τὲς ἀρετὲς ὅσας διδάσκει ἡ ἱερωσύνη, τὰ χαρίσματα, ὅσα χαρίζει ἡ φύσις, ὅλα τὰ εἶχε. Γενναῖος, φρόνιμος, δίκαιος, πολεμιστὴς, νομοθέτης, εὐμορφος, φίλος μὲ βασιλεῖς, ταξιδιώτης. Εἰς τὲς ἡμέρας του, εἰς τὰ 1796, Θαρρῶ (ὁ Δελαροῦ ὁμιλεῖ) ὁ Σκονδράπτσας ἀγριὸν πόλεμον ἐκίνησε· τριάντα χιλιάδες φοβεροὶ στρατιῶτες, πνέοντες θυμὸν καὶ φόνον, ἀνεβαίνουν τὸ βουνό, ἐφοβέριζαν νὰ σφάζουν καὶ τὰ ἀγέννητα εἰς τὲς γαστέρες τῶν μητέρων. Ἐξί χιλιάδες ἦταν οἱ Μαυροβουνιώτες, στρατάρχης ὁ ἴδιος ὁ Βλαδίχας· εἰς τὲς παραποταμιὰς τῆς Μοράχας, εἰς κάμπον, ἔστρωσε ὁ πόλεμος· τέσσερες ὥρες ἐδοῦλεν τὸ σπαθί, τρεῖς χιλιάδες οἱ φονευμένοι ἐχθροὶ ἀπὸ τὸ σπαθί, τὸ ἐπίλοιπο, οἱ περισσότεροι, ἐβύθισεν εἰς τὸν ποταμὸν ἢ ἐχώνευσε εἰς τὰ γκρεμνά. Ὁ πασὰς Καρὰ Μαχμουὺδ αἰχμαλωτίσθη καὶ ἀπεκεφαλίσθη, θέλεις νὰ ἰδεῖς τὴν κεφαλὴν του; Ὅχι, τοῦ λέγω, πᾶμε εἰς τὸ λαΐψανο τοῦ Ἁγίου. Εἶδα τὸν Ἅγιον εἰς τὴν ἀργυρὴν χρυσωμένην του θήκην, μεγαλόσωμος, εἶχε τὰ ἀρχιερατικά του ἐνδύματα, εἶχε παράσημα σταυροφορίας, διαδήματα βασιλέων, εἶχε ρομφαίαν πολέμου. Τὸν ἀσπάσθηκα. Οὔτε δεξιὴν πατρός, οὔτε χεῖλην μητρὸς ἐφίλησε ποτὲ μὲ τόσο πόθον καὶ σεβασμὸν ξενιτευμένος υἱός, ὅσον ἐγὼ τὸν Ἅγιον ἐκεῖνον. Μοῦ ἐφάνη φιλώντας τον, σὰν νὰ ἦμουν ἓνας ἀπεσταλμένος σας, πρέσβης τῆς πατρίδος. Ἐνύκτωσα εἰς τὴν Τζετίνια. Ἐπλάγιασα, ἀνήσυχος ὁ ὕπνος μου, μὲ φαντάσματα. Εἶδα, ἤκουσα τόσα εἰς δύο ἡμέρας, ἐφροβούμουν μὴ φρενιάσω. Γλυκοχάραμα ἐκίνησα μὲ τὸν ἀγωγιάτην καὶ μὲ τὸν σωματοφύλακα νὰ ἐπιστρέψω εἰς Κάταρο. Ἄλλον δρόμον ἐπῆραμε, διαφορετικὸν ἀπὸ τὸν πρῶτον τῆς ἐξοχῆς τοῦ ἡγεμόνος, σὰν καλλίτερος· ὁμοῦ καὶ ἀπὸ αὐτὸν τὸν καλλίτερον ζῶον φορτωμένο δὲν περνάει διὰ τὰ στριφογυρίσματα τοῦ βουνοῦ. Κτίζουσιν σπίτια εἰς τὴν Τζετίνια· Γυναῖκες ἢ ἄνδρες φέρουν εἰς τὴν πλάτην ἀπὸ τὸ Αὐστριακὸν παραθαλάσσιον τὰ σανίδια τῆς οἰκοδομῆς, δώδεκα ὥρες ἀνήφορος. Δρόμον δρόμον ἄκουα τραγούδια ἀπὸ τὰ ψηλὰ βουνά, ἐρωτῶ, τί διαλαλοῦν τὰ τραγούδια; Ἀπόκρισις: Ζήτω, λέγουν, ὁ Δανιήλ καὶ ἡ συμβία του· Ὅσο τοὺς ἀγαποῦν; — Πολύ. Ἐρώτησα ἀκόμη, ἀκούεται ληστεία εἰς τὸ Μαυροβούνι; Ἀπάντησα κόσμον πολὺν· ἐπηγαινοέρχοντο ἀπὸ Κάταρο εἰς τὰ ἀντίπερα τῶν βουνῶν χόματα Αὐστριακὰ ἢ Ὀθωμανικά. Παντελῶς, μοῦ λέγουν. Χάνεις τὸ μανδύλι σου; τὸ εὐρίσκεις κρεμασμένον εἰς ἓνα δένδρον. Ἐκαλοτύχησα ἐκεῖνα τὰ βουνά καὶ ἐψιλοτραγουδοῦσα καὶ ἐγὼ ἀσπικῶνται οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἀρπάζουν τὰ οὐράνια». Ζήτησαν ὁ πρίγκηψ Δανιήλ καὶ πριγκηπέσσα Δανριέττα.

Εἶδα εἰς ἓνα ψηλὸ ψηλὸ βουνό, τὸ ὑψηλότερον, ἓνα τι σὰν ξωκκλήσι. Προφήτης Ἡλίας, ρωτῶ, εἶναι; Ὅχι, εἶναι ὁ τάφος τοῦ Βλαδίχα Πέτρου Β'. Ἐκεῖ ἠθέλησε νὰ ταφεῖ. — Ἀνεβήκατε τόσον ἀνήφορον; — Ναί; — Διατί νὰ ταφεῖ ἐκεῖ; — Διὰ νὰ ἔχει εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς του, εἶπε, νὰ βλέπει ἀπὸ ψηλὰ τοὺς Μαυροβουνιώτας δλους, καθὼς τοὺς εἶχε, τοὺς ἐβλεπε εἰς τὰ ζῶντα του. Κατάρτα καὶ εὐχὴ τοὺς ἄφησε, νὰ ἀπέχουν ἀπὸ κακίας, νὰ ὑποτάσσονται εἰς τὸν Δανιήλ, τὸν ὁποῖον αὐτὸς ἀνέθρεψε, καὶ ἐκήρυξε διάδοχον καὶ κληρονόμον του. — Πότε ἀπέθανεν; ἐρωτῶ. — Εἰς τὸ 1852, καὶ δὲν ἦτον γηραλέος, μισόκαιρος. Ἀγαποῦσε πολὺ τὸν λαόν, ὅσον ὁ ἅγιος ἀγαποῦσε αὐτόν. Ζεῖ ὁ πατέρας του, ἀλλὰ ὑπέργῃρος, ἑκατὸν πέντε ἐτῶν, καὶ εἶναι ἀδελφὸς τοῦ ἁγίου Πέτρου. — Ποῦ εἶναι; τοὺς λέγω. — Εἰς τὸν δρόμον μας, κατοικεῖ εἰς τὸ πατρικὸν τοὺς χωριό. Θέλεις νὰ τὸν ἰδεῖς; — Θέλω. — Ὅλίγον νὰ κοποῦμε ἀπὸ τὸν δρόμον μας, φθάνομε — Ἐνθυμοῦμαι, εἶπα, ἴσως εἶναι αὐτός, διὰ τὸν ὁποῖον μοῦ ὁμίλησε ὁ ἀρχιμανδρίτης εἰς τὴν Λόβιτζα. — Μήπως λέγεται μπάρμπα Θῶμος. Ναί!

Πρόδρομος ἐπῆγε ὁ σωματοφύλακας· δίπλα μας εἰς ἓνα χωριό, ὡς εἶναι ἡ Μάνδρα ἢ Ἐλευσίνα, ἀνεβαίνομεν ταπεινὴν κατοικίαν· εἰς δωμάτιον μεγάλον ἠύραμεν τὸν γέροντα καθήμενον· ἐμπρὸς του μεγάλο μαγκάλι μὲ φωτιά, ἀραχνιασμένα μαῦρα τὰ πόδια. Μὲ ἐδέχθηκε ὁ γέροντας, μὲ ἔπιασε ἀπὸ τὸ χέρι, καὶ μοῦ τὸ ἐσφιγγε. Μοῦ ἔλεγε, ἐσὺ εἶσαι νέος, καὶ ἡμπορεῖς νὰ μοῦ σφί-

* Ἴδου τί γράφει ὁ στρατηγὸς Μαριμόντ εἰς τὰ Ἱστορήματά του τοῦ ἔτους 1807 περὶ τοῦ Βλαδίχα Πέτρου Α': «Αὐτὸς ὁ Βλαδίχας, ἀντρας περήφανος γύρω στὰ πενήντα, μὲ πνεῦμα ζωντανό, εἶχε στοὺς τρόπους του πολὺ εὐγένεια καὶ ἀρχοντιά. Ἡ ἐξουσία του ἡ νομοθετικὴ ἦταν ἀσήμαντη, στὴ χώρα του, ἡ ἐπιρροή του ὅμως ἦταν ἀπεριόριστη».

Ξεις τὸ χέρι, ἐγὼ γέρος καὶ δὲν ἤμπορῶ, ἐχαμογελοῦσε, καὶ μοῦ τὸ ἔσφιγγε εἰς τρόπον, ὥστε ἐκινδύνευε νὰ μοῦ πονέσει. Θέλετε νὰ μάθετε τὰς ὁμιλίαις μας; Μὲ ἐρώτησε ἀκόμη, διὰ τὸν βασιλέα μας τὸν ἀγαποῦσε πολὺ, μοῦ εἶπε, ὁ Βλαδίχας ὁ υἱὸς μου ἐρώτησε ἀκόμη, εἰς ποῖον μέρος τοῦ κόσμου εἶναι τώρα πόλεμος; Εἰς τὰς Ἰνδίας, τοῦ λέγω. Δὲν ἤξευρα ἄλλοῦ, ἢ δὲν ἐνθυμούμουν, νὰ τὸν εὐχαριστήσω.

Θὰ σᾶς κάμω, κύριοι ἀκροαταί, τώρα μίαν πρότασιν, παρακαλῶ σας νὰ τὴν δεχθῆτε. Ἴδού ποίαν. Ἐπειδὴ ἔχομεν τὴν εὐκολίαν τοῦ τηλεγράφου, νὰ χωρισθοῦμεν ἀπὸ τὸν γέροντα τοῦ Μαυροβουνίου, νὰ ταξιδεύσωμεν σὰν τὰ γράμματα τοῦ τηλεγράφου, νὰ εὑρεθοῦμεν εἰς τὸ Παρίσι· ἐκεῖ θὰ νεωτερίσωμεν πάλιν τὰ ἱερὰ λόγια τοῦ Θεοῦ Λύγουστίνου, θὰ ταξιδεύσωμεν καὶ ὑποβρύχιοι, εἰς τὰ βάθη τοῦ γαλαῦ, μὴ φοβηθῆτε τὰ τερατόμορφα θαλάσσια θηρία· δὲν φθάνουν τὴν σπῖθα μας. Ἀλλὰ εἰς τὰ Παρίσια θὰ φθάσωμεν ζαλισμένοι, νοτισμένοι, τὰ γράμματα ὡς ἔϋλα, ἀναίσθητα, δὲν ζαλίζονται, ἐμεῖς θὰ ζαλισθοῦμεν ὥς ἀναπαυθοῦμεν λοιπὸν μίαν ἑβδομάδα, καὶ σήμερον ὀκτὼ πάλε νὰ σμίξωμεν τὴν αὐτὴν ὥραν, εἰς τὸν ἴδιον τόπον, νὰ σᾶς τελειώσω τὸν λόγον τῆς 25 Μαρτίου.

Μὴν λείψετε, σᾶς θερμοπαρακαλῶ, παρακινήσατε καὶ ἄλλους φίλους νὰ ἔλθουν. Ἄλλοτε, κύριοι ἀκροαταί, εἴχαμεν συμφωνήσει μὲ τὸ φρόνημα ἐνὸς Ἀγγλοῦ συγγραφέως, ὅτι τὰ γέλια, ἡ χαρά, προσθέτουν ἀπὸ τόσες κλωστὲς εἰς τὸ ὄφασμα τῆς ζωῆς· ἂν ἐλθῇτε σήμερον, ὀκτὼ, θὰ πεισθῇτε, ὅτι καὶ τὰ δάκρυα εἶναι ἓνα σχολεῖον ἡθικῆς. Μὴν θελήσετε νὰ ἐξηγηθῶ περισσότερον· ἐλάτε εἰς τὸ Σχολεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον σᾶς προσκαλῶ καὶ δὲν θὰ τὸ μετανόησετε.

42. ΛΟΓΟΣ Β'

ΤΗΣ 25 ΜΑΡΤΙΟΥ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1859

ΕΚΦΩΝΗΘΕΙΣ ΤΗΝ ΚΥΡΙΑΚΗΝ ΤΩΝ ΒΑΤΩΝ

Ἀρχίζω δεόμενος τὴν εὐνοίαν τοῦ ἀκροατηρίου μου, τοὺς σεβαστοὺς φίλους, νὰ ἔχουν κατὰ νοῦν, νὰ πιστεύουν ὅτι ἡ σημερινὴ ἡμέρα, ἡ ἑορτὴ τῶν Βατῶν, ἀγκαλὰ καὶ δὲν μηνολογεῖται ἡμέρα Μαρτίου, παρακαλῶ ἡμῶς νὰ πιστεύσετε ὅτι ὁ λόγος μου εἶναι καὶ λέγεται εἰς τὴν χρονικὴν πατήνγηριν τὴν 25 Μαρτίου. Τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον διὰ τὴν εὐνοίαν τῆς ὁμιλίας μου. Μὰ τὴν ἀλήθειαν, βιασμένην προσπάθειαν δὲν ζητῶ ἀπὸ τὴν φιλίαν σας, ἐπειδὴ ὅλες οἱ ἡμέρες τοῦ ἔτους ἐνόσω χαιρόμεθα πατρίδα καὶ ἐλευθερίαν εἶναι ἀδελφές νεώτερες ἢ θυγατέρες τῆς μεγάλης Ἀγίας ἐκείνης ἡμέρας, μητρὸς εὐμορφῆς θυγατέρες· τὰ κοράσια δοξολογοῦν τὴν γεννήτριάν των.

Ἐρχομαι τώρα εἰς τὸ προκείμενον νὰ σᾶς διηγηθῶ, ποῦ καὶ πῶς ἔτυχε εὐρισκόμενος εἰς τὰ Παρίσια νὰ ἐνθυμηθῶ καὶ νὰ εἰπῶ τὰ ἱερὰ λόγια τοῦ Θεοῦ Λύγουστίνου ἀσπκῶνονται οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἀρπάζουν τὰ οὐράνια. Ἐπεθύμησα νὰ ὑπάγω ἓνα ἑσπέρας εἰς τὸ Γαλλικὸν Θέατρον Theatre Français. Ὀνομάζεται Theatre Français τὸ θέατρον ὅπου παρασταίνονται τὰ ἀριστουργήματα τῆς τραγικῆς ἢ κωμικῆς τέχνης, ἐξαιρέτως τῶν Γάλλων. Πηγαίνω εἰς τὰς στήλας τοῦ Palais Royal νὰ ἰδῶ ποῖα ἢ παράστασις· διαβάζω Oedipe roi, Οἰδίπους τύραννος· ἐπίστευσα πῶς εἶναι ἡ τραγωδία τοῦ Βολταίρου, ἐμούδιζα ὀλίγον· δὲν εἶναι ἀπὸ τὰς καλλίτερες τοῦ Γάλλου τραγικοῦ· διαβάζω μὲ προσοχήν, βλέπω ὅτι εἶναι ὁ Οἰδίπους τοῦ Σοφοκλέους, πιστὴ μετάφρασις, ὡς δηλοποιῶσε τὸ πρόγραμμα, καὶ ὅτι πρώτην φορὰν παρασταίνεται καὶ μὲ τοὺς χοροὺς σχεδὸν ψαλτοὺς τῆς ἀρχαίας τραγωδίας. Προτείνω μάρτυρα τοῦ περιστατικοῦ τῆς παραστάσεως καὶ τὸν ἐδῶ παρόντα νέον σεμνὸν ἐλπίδων κ. Νικόλαον Μαυροκορδάτον. Ἐκαλοτύχησα τὸν ἐκυτὸν μου, μὲ ἐπῆρε χαρὰ ὅτι εἰς τὴν τριήμερον διαμονήν μου εἰς τὰ Παρίσια ἔμελλε νὰ γίνω θεατῆς τοῦ σπανίου θεάματος. Ἀμὰ ἐβράδδιασε ἐπῆγα, ἀλλὰ δὲν προνόησα νὰ πάρω εἰσιτήριον τὴν ἡμέραν· τὰ εἰσιτήρια ἦσαν ὅλα σχεδὸν μοιρασμένα· ἐχάθηκα, ὁ λ λ υ μ ι, ὠλόμην, τὸ εἶπα καὶ Ἑλληνιστί, τόσοι ὁ καημός μου, νὰ μὲ ἀκούσει καὶ ὁ Σοφοκλῆς. Χάριν ὅμως εἰς τὴν συμβουλήν τοῦ σεβαστοῦ πατρὸς τοῦ φίλου μας κυρίου Dunoyer ἐπέτυχά νὰ εὑρῶ εἰσιτήριον· δὲν ἦτον καὶ φθινὴ, δύο πεντάπραγκα, ἀλλὰ ὁ Σοφοκλῆς τὰ ἄξιζε.